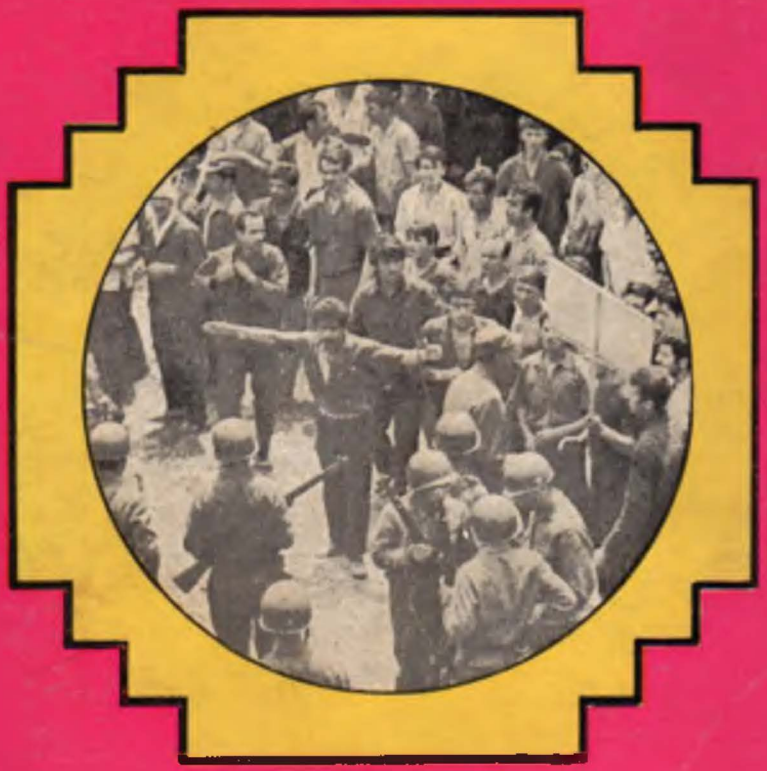
y.n.rozaliev

TÜRKİYE SANAYİ PROLETARYASI

yar yayınları

Yar Yayınları: 19
İnceleme ve Araştırma Dizisi: 6

Türkiye Yayını:
YAR YAYINLARI
Nisan, 1974 — İstanbul
İKİNCİ BASKI:
Eylül 1978, İstanbul

Dizgi - Tertip - Baskı:
KÜLTÜR MATBAACILIK

Kapak Filmi:
EBRU GRAFİK

Kapak Baskısı:
TEKİN OFSET

Cilt:
ŞEHİR MÜCELLİTHANESİ

YÖNETİM YERİ:
Ticarethane Çıkmazı,
Bozkrt Han, 25/1

Y. R. ROZALİEV

türkiye sanayi proletaryası

Türkçesi:
Güneş Bozkaya

YAR YAYINLARI
P.K. 37 — İstanbul

Çağdaş Türkiye, sanayisi az gelişmiş, bir tarım ülkesidir. Türkiye ekonomisinde en önemli yeri tarım tutmaktadır. Bu alanda ise topraksız ve az topraklı köylülüğün yarı-feodal sömürü ilişkileri devam edegelmektedir. Toprağın en büyük kısmı büyük çapta çiftlik sahipleri ile ağaların elindedir. 1950 yılının tarım istatistiklerine ve 1952 yılının tarım anketlerine göre, bütün köy işletmelerinin ancak % 13'ünü teşkil eden büyük çiftlik sahipleri ile ağaların elindeki işletmeler Türkiye'de ekilen ve işlenen toprakların % 72'sine yaklaşıktır. Buna karşılık, köy işletmelerinin % 86'sına ulaşan az topraklı ve topraksız denecek kadar yoksul köylülerin elinde, ülkenin ekilen ve işletilen topraklarının ancak ¼'ü ve hatta ondan da azı bulunmaktadır. Böylece Türkiye'de 2.930.000 köy işletmeleri arasında 500.000 köylünün hiç toprağı yoktur. Bunun için topraksız köylü en elverişsiz şartlarla, sömürülerek, ağaların ve büyük çiftlik sahiplerinin yanında çalışmak zorundadır. Bugün iktidarda olan Demokrat Parti'nin resmi organı olan Zafer Gazetesi bile (Zafer, 4.1.1951) kabul ediyor: «Anadolu'nun hangi bucağına giderseniz gidin, her yerde köylü size topraksızlıktan şikâyette bulunacaktır. Durum Doğu ilerinde de böyle, Orta Anadolu'da da daha değişik değildir, hele ormanlık bölgelerde

durum çok daha vahimdir, denebilir. Türkiye bir tarım ülkesidir ama köylümüzün çoğu topraksızdır... Köylü çalışmak istiyor, köylü toprağı sürmek, ekmek istiyor ama ne yazık ki çevresini boş topraklar sarıyor ve hiçbiri onun değildir. Böylece topraksızlık işsizliğin başlıca sebebi sayılabilir ve bu durum, bilindiği gibi sayısız sosyal felâketlere yol açmaktadır.

Son zamanlarda Türkiye köyünde kapitalist ilişkilerin gitgide arttığı görülmektedir. Bu durum ağaların ellerinde olan işletmelerin genişlemesinde, tarım işçilerinin geniş ölçüde yardımcı olarak kulanılmasında, tarım tekniğinin daha geniş ölçüde uygulanmasında ifade bulmaktadır.

Daha yukarıda söylediğimiz gibi, Türkiye'de sanayi az gelişmiştir. Az zaman öncesine kadar ülkede modern denebilecek tipten yalnız otuz-kırk büyük sanayi tesisi mevcuttu. Bu kurumlar da esas itibariyle tarım ürünlerini işleyen tesislerdi ve bu tesisler Türkiye'de işçi mevcudunun ancak % 62'sine iş verebiliyordu. 1927 yılında sanayi ürünü ülkenin gayrı safi hasılasının % 15'ini geçmiyordu. Bugün bile sanayi ürününün özgül ağırlığı pek yüksek sayılmaz. Hal böyleyken Türkiye'nin sanayi ürünü indeksi önemli bir şekilde artmıştır. 1948 yılı sanayi ürünü seviyesini 100 olarak kabul edersek, Eylül 1951 yılında sanayi ürününün 151,0 (1)'e ulaştığını kabul etmemiz gerekiyor. Bununla beraber Türkiye'nin sanayisi ülkenin bütün gayri safi hasılasının ancak % 18,4'üne yaklaşıyordu.

Cetvelin gösterdiği gibi, topyekûn olarak ülkenin ekonomisinde sanayi üretiminin özgül ağır-

lığı artmak şöyle dursun, üstelik de türlü dalgalanmalar gösteriyor.

Türkiye sanayi üretimi bu yıllarda türlü askeri kollar hesabına artıyor ve bunun sebebi Türkiye'nin dünyanın en büyük yabancı tekellerinin çıkarına uymasıdır.

Türkiye'de ülkenin gayrisafi hasılasına sanayi ürününün katkısı ve özgül ağırlığı

Yıllar	1933	1948	1949	1950	1951	1952
Sanayi	24,2	19,2	24,2 (*)	19,1	16,9	18,4
Tarım	75,8	80,8	75,8 (*)	80,9	83,1	81,6

Dünya savaşından sonra Türkiye'nin hükümet çevreleri, ABD ve başka kapitalist ülkelerle ülkenin elini kolunu bağlayan yeni anlaşmalar imza ettikleri için, bunların sonucunda Türkiye'nin ekonomik gelişmesi yabancı ve birinci derecede Amerikan tekellerine bağlanmıştır.

Türkiye'den ucuz tarımsal ham madde ve aynı zamanda bazı stratejik sınai ham maddesi (örneğin krom, manganez, bakır, petrol v.s.) sağ-

(1) Die Weltwirtschaft, 1955 Heft 1, Kiel, Juni 1955, s. 75

(*) 1949 yılında sanayinin özgül ağırlığında bir artış görülmektedir. Bunun sebebi, 1949'da Türkiye'de bir çok tarım alanlarında yılın çok bereketsiz bir hasat yılı oluşudur. Tarım ürünlerinin dışarıya satılamamasından dolayı tarım ürünlerinin fiyatının düşmesi ve ayrıca o yılda yabancı sermayenin kendi çıkarına yönetimiyle anlaşılabilir. Resmi kaynaklara göre de 1949 yılında, tarım ürünlerinin hasılatı bir önceki yılın % 50'sine bile ulaşamamıştır. 1949 yılında sanayi üretiminde de bir düşüş kaydediliyor, ancak bu dalgalanma tarımdaki kadar sarsıcı değildir.

lanmasında büyük bir çıkar bulan yabancı tekelciler, tarım üretiminin bazı kollarına baskı yapmaya başladılar, öteyandan da maden işletmeleri ile askeri maksatlara, hizmet eden sınai kuruluşlara önem vererek, bu kolları zorlamaya başladılar.Dünya Kalkınma ve Gelişme Bankası tarafından Türkiye'ye gönderilen heyet, yayınladığı raporunda Türkiye hükümetine özellikle tarım işletmelerine önem verilmesini öneriyordu. Bildiride; «bizim kalkınmamızın esas programı özellikle tarımın gelişmesi prensibi etrafından dönüyor» (1) deniliyordu.

Bu politikanın en açık örneği ve ifadesi, Türkiye'den tarım ürünleri ile yeraltı servetlerinin gitgide artan ölçüde ve yok bahasına o ülkelere ihracatıdır. Örneğin türlü kapitalist ülkelere ham madde ihracatını sağlarken Türkiye, ister istemez pamuk üretimini genişletmek zorunda kalmıştır. 1946 yılında pamuk üretimi 59.000 ton iken ve 1951 yılında 155.400 ton iken (2), 1952 yılında pamuk üretimi 165.000 tona yaklaşmıştır (3).

Türkiye'de yabancı tekellerin diledikleri gibi teklifsizce her işe karışmaları sonucunda, bazı sanayi teşebbüslerinin periyodik olarak işlerine son verdikleri görülmektedir. Örneğin, 1950-52 yıllarında Türkiye'de yün ipliği üretimi, yün mensucat, lâstik ve diğer malların üretimi hayli azalıyor. Zaten fazla gelişmemiş olan Türkiye sanayisine yabancı malların ithali ağır bir darbe indiriyor. 1948 yılından 1952 yılına kadar geçen kısa devre

---

(1) The Economy of Turkey, Washington 1951, p. 2

(2) T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni 1953, No 10, s. 58.

(3) The Middle East, London 1955, p. 334

içinde, 350 kadar irili ufaklı işletmeler ve fabrikalar stop etmişti. Birçok sanayi kuruluşları bugün tam randımanla çalışamıyorlar.

Ülkenin ekonomik hayatına aktif olarak karışan amerikan, alman ve diğer tekelciler, Türkiye'yi kendileri için en gerekli olan sanayi kollarını geliştirmeye zorluyorlar, bu yüzden Türkiye sanayisi kısır olarak gelişiyor.

Yabancı sermayenin ülkenin sanayisine süzülmesi için en önemli kanal, «sözümona» Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'dır. Bankanın sahipleri çekinmeden, Bankalarının esas amacının «Türkiye'de geliştirilmekte olan sanayi tesislerine yerli ve yabancı sermayelerin yatırılması» olduğunu açıklıyorlar. (1)

19 Ekim 1950 yılında, Dünya Kalkınma ve Gelişme Bankası özel bir anlaşma üzerine, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'na 9 milyon dolarlık bir kredi açmıştır. Bu ise 25.500.000 Türk lirasına eşit bir paradır. Daha sonra, «Marshall Planı» dahilinde yaratılmış olan özel amerikan fonundan, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'na ek olarak 54.500.000 türk lirası tutarında bir kredi açılmıştır. Toplam olarak biriken 104.700.000 TL'lık olan ve Bankanın emrinde bulunan sermayeden 79.500.000 TL amerikan tekelcilerinin kendi paralarıdır. Amerikalılar bu banka idaresinin bütün önemli noktalarını kendi ellerine geçirmişlerdi. Bütün bunların neticesinde bu banka yabancı kontrolu altındadır.

Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'ndan

(1) İktisadi Yürüyüş, Şubat 1953, s. 9

faydalanarak yabancı tekelciler birçok tür kuruluşları kendi elerine geçiriyorlar. Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'nın bir yıllık faaliyeti sırasında, yani Mart 1951'den Şubat 1952'ye kadar, iştirak sistemi sayesinde bu banka 85 büyük firmanın denetmeni olmuştur.

Türkiye Sanayi Kalkınma Bankasının en çok üzerinde durduğu gelişme, ihraç olunan ham maddeleri işleyen sanayi kollarının gelişmesidir. Bankanın özel ve karakteristik faaliyeti de, sermayelerin esas payının hafif endüstrilere ayrılmasıdır, çünkü hafif endüstri Türkiye'nin bağımsız, özgür ekonomik gelişmesini hiçbir zaman sağlayamaz.

Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası var gücüyle, ülkenin yeraltı servetleri çıkarma sanayisini etkilemeye çalışıyor. Bir ara krom üretimine geniş ölçüde yardım sağlarken son zamanlarda uranyum üretimini destekliyor. Bu bankanın katılmasıyla krom ve manganez üretimini sağlayan iki büyük şirket kurulmuştur.

Netice olarak, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası bir tek faaliyet yılı içinde ülkede 48 milyon TL sermaye yatırmıştır, bunun dışında da özel amerikan fonundan 54.000.000 lira tutarında çeşitli yatırımlar yapılmış bulunuyor.

İktisadi Yürüyüş dergisinin istatistiklerine göre, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'nın mülkiyetinde olan teşebbüslerin gayrı safi hasılası, bazı fabrikalar tamamlandıktan sonra 275.058.000 TL'sına ulaşacaktır, bu ise Türkiye milli sanayi üretiminin % 10'udur (1).

---

(1) İktisadi Yürüyüş, Şubat 1953

Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'nın yanısıra ülkede en büyük amerikan tekelcileri de apaçık türlü operasyonlarda bulunmaktadır: Socony Vacuum of New York, Foster and Willer Corporation, Standart Oil ve diğerleri. Bunlar da yeraltı servetleri üretim kollarının bütün zirve noktalarını kendi ellerine geçirmişler. Socony Vacuum, Türkiye'de petrol yatakları araştırmaları için yegâne hak ve imtiyaza sahiptir. Gene amerikan menşeli firmalar, örneğin Coppers and Co., Boldon Hamilton, Parsons v.s. Etibank'la özel bir anlaşma imzalayarak, Zonguldak - Ereğli kömür havzasının genişletilmesi işlerini kendi denetiminde tutuyorlar. (2)

Türkiye'nin askeri bloklara üye olması bir yandan ABD'nin Türkiye'deki politikası da öbür yandan; bu ülkenin ekonomisinin militarize edilmesine yol açmıştır. ABD'nin hükümet çevreleri açıkça verdikleri demeçte de utanmadan «yeryüzünde amerikalı vergi mükelleflerinden tahsil olunup yabancı ülkelerde askeri amaçlarla harcanan dolarların Türkiye'deki gibi kat kat faiz getirdikleri başka bir yer yoktur», diyorlardı. Askeri amaçlarla olmasa da, yabancı az gelişmiş ülkelerin takviyesi için harcanan amerikan vergi mükeleflerinin doları, en mükemmel potansiyel

(2) Bu bankanın faaliyeti üzerinde daha aşağıdaki metinde duracağız.

gücü Türkiye'de buluyor.» (1)

Mart 1951 tarihinde Türkiye'de Milli Seferberlik Komitesi kurulmuştu. Bu komite ülkenin tüm ekonomisini askeri raylara aktarmakla mükellefti. Direkt askeri tedbirler için hükümetin ayırdığı yıllık tahsisler ülkenin bütçesinin % 30-40'ını aşıyordu. Türkiye Dışişleri Bakanı F. Köprülü'nün verdiği beyanata bakılırsa, ABD'nin bütün askeri «yardımı» 1947/48'den, 1951/52'ye kadar geçen devirde, 687 milyon dolardı (2). Bu süre içinde Türkiye'nin kendi direkt askeri giderleri 1 milyar 100 milyon dolardı. Yani ABD'nin «askeri yardımını» tam iki kat aşıyordu. 1952/53 bütçe yılında «savunma giderleri» için 500.000.000 TL ayrılmıştı, 1955/56 yılında ise aynı amaç için ayrılan para 785 milyon lirayı aşıyordu.

Yeni savaş hazırlıkları ile emekçilerin buna karşı koymalarının bastırılması için harcanan olağanüstü paralar, Türkiye'nin bütün finans sistemine ağır bir darbe indiriyordu. Resmi istatistiklere göre bile, Türkiye'nin yalnız 1947'den 1953 yılına kadar geçen, 7 yıllık bir süre içinde bütçe açığı bir milyar TL'sını aşmıştı. Ülke ekonomisinin militarize edilmesi neticesinde vergiler artıyor, bu da Türkiye emekçi kitlelerinin omuzlarına ağır bir yük biçiminde bindiriliyordu. Yabancı tekelcilerin gelişi güzel harvurup harman savurmaları ve bunun yanında askeri harcamaların gitgide artması sonunda Türkiye finans yolun-

(1) L. V. Thomas and R. N. Frye, «The United States and Turkey and Iran», Harvard University Press Cambridge, Massachusetts 1951, p. 148-149

(2) The Financial Times, 8.VII.1952

da gitgide ağır, içinden çıkılmaz bir duruma düşüyordu. Ülkenin devlet borçları hiç durmadan artmaktadır.

1938/39 mali yılından, 1953/54 mali yılına kadar Türkiye'nin borcu 543 milyon TL dan, 3 060.000.000 TL'sına ulaşmıştı. Yani artış 6 kat olmuştu. Dış borçları Türkiye'nin tüm devlet borçlarının 1/3'ünü teşkil ediyor. 1954 yılında devlet borçlarının faizlerinin ödenmesi için Türkiye'nin tüm bütçesinin 1/4 kadarı tahsis edilmişti.

Türkiye'nin dış ticaret açığı yalnız 1951-1953 devresinde, 1.613.000.000 TL idi. (1)

Bir yandan muazzam askeri giderler, öteyandan ise devlet borçlarının gitgide artması, dış ticaret açığı ülkenin bütün finans sisteminde son derece büyük bir gerginlik yaratıyor. İktidar bu darboğazdan çıkmak için banknot emisyonlarının artırılmasına başvuruyor. Bunun neticesinde tedavül kanalarında banknot tıkanıklığı meydana geliyor, türk lirasının değeri hızla düşüyor ve enflâsyon başgösteriyor.

Resmi istatistiklere göre 1939 yılında Türkiye'de tedavülde olan para 230.200.000 lira iken, 1946 yılında bu sayı 978.700.000 TL'na ulaşıyor ve 1953 yılında 1.487.300.000 TL'na yaklaşıyor. (2)

Türk lirasının değerinin nasıl düştüğünü gösteren delil, resmi gazetelerde bile altın lirası değerinin durmadan düşmesinin gizlenememesi sa-

(1) T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni, Ankara, Ocak 1954, s. 49

(2) T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni, Ankara, 1953, No. 10

yılabilir. 1939 yılında bir altın lira 15,08 kâğıt paraya bedel iken, 1946 yılında bir altın liranın değeri 34,31 olmuş, 1954 yılı Eylül ayında ise bir altın liranın kâğıt para karşılığı 50,28 TL olmuştur (1). Türkiye'de enflâsyon başlangıcını günlük gazeteler de haber vermeye başlıyordu. Örneğin, Ulus gazetesi, türk lirasının dolar ile ingiliz lirası paritesinin durmadan düştüğünü itiraf ediyor. 1950 yılında bir dolar 330 kuruş iken, 1953 yılında bir dolar 535 kuruş olmuştu. (2).

Yeni İstanbul gazetesi de haber veriyordu: «Altın fiyatlarının artışı enflâsyonun başlangıcına delildir.Paranın iştira gücü gitgide azaldığından hayat pahalılığı artıyor. Bunun neticesinde de politika alanındaki enflâsyonu tabii görmemiz gerekiyor.» (3)

Türkiye'deki enflâsyon sömürücü sınıflar için önemli bir araç oluyor, bunun yardımıyla gitgide artan ve gereksiz yere hummalı savaş hazırlıkları için harcanan muazzam giderlerin bütün yükü emekçi kitlelerinin omuzlarına yüklenmeye çalışılıyor. Türkiye'deki enflâsyon özelikle işçi sınıfı ile köylülüğü etkileyecek, onların durumları büsbütün vahimleşecektir.

Türk lirasının iştira gücünün azalması neticesinde fiyatlar birden hızla artmağa başladı. Türkiye'de hayat pahalılığının endeksi savaş öncesi yıllarına kıyasla 5 misli artmıştır.

Türkiye ekonomisinin militarize edilmesi, ge-

---

(1) aynı yerde, s. 22

(2) Ulus, 4.XII.1953

(3) Yeni İstanbul, 27.X.1953

niş köylü kitlelerinin topraksız kalması, sanayinin tek yönde gelişmesi ve yabancı tekellerin rekabeti karşısında bir çok sivil üretim kollarının zayıf düşürülmesi; bütün bunlar, ülkedeki işsizliği de arttırmaktadır. Malı mülkü elinden gitmiş köylüler şehirlere göç etmek zorunda kalıyorlar, şehirlerde zaten mevcut işsizler kalabalığı böylece gün geçtikçe artıyor. Ülkede hiç kesilmeyen, üstelik de gitgide artan işsizler ordusundan utanmadan, sıkılmadan kendi çıkarlarını sağlayan yerli ve yabancı kapitalistler, zaten «dilencilere layık» ücretleri, var gücüyle indirmeye çalışıyorlar. Türkiye sanayi işçilerinin gerçek, yani ellerine geçen ücretleri savaş öncesi yıllara kıyasla hayli düşmüştür.

Türkiye proletaryası en başta olmak üzere, Türkiye'nin emekçi kitleleri bugün çifte baskı altındadır. Hem kendi «yerli» sömürücülerinin «baskısı» altında eziliyor hem de bunun üzerine yabancı tekelcilerin sömürüsü biniyor ve böylece baskı ve sömürü yetmiyormuş gibi ekonomik ve politik durumlarının biraz olsun ıslahı için kendi içinden yeteri kadar güç bulamıyorlar.

Ama bu gücü bulanlar oluyor ve durumlarının düzelmesi için açılan mücadelede en ön plânda, avangard olarak Türkiye sanayi proletaryası gelmektedir.

Bu ufak araştırmamız ikinci dünya savaşından sonra Türkiye sanayi proletaryasının durumuna hasredilmiştir. Bu kitabımız için kulandığımız kaynaklar esas itibariyle resmi Türkiye ekonomi istatistiklerinden alınmıştır. Türkiye'nin iktisadi

istatistiği, bütün burjuva ülkelerinin istatistikleri gibi, yanlış metodolojik ilkelere dayanıyor ve sınıfsal karakter taşıyor. Bunun için donelere ancak inceden inceye eleştirmek şartıyle güvenmek mümkündür. Biz de bu kitabımızda bunu yapmaya ve bu verileri kritik bir gözden geçirmeye çalıştık. Bu araştırmamızda Rusya, Türkiye ve Batı Avrupa kaynaklarından faydalanmış ve geniş ölçüde Türkiye basınından malzeme alınmıştır.

Savaştan sonraki devrede, Türkiye proletaryasının gerçek durumunun incelenmesine bağlı sorunlar kompleksini inceden inceye araştırma imkânını bulamadığımızdan, bazan da böyle bir malzemenin hiç olmadığı gerçeğiyle karşılaştığımızdan, ancak aşağıdaki önemli noktalar üzerinde durulabilmiştir: 1) Sanayi gelişmesinin bazı özelliklerinin ve dolayısiyle sanayi proletaryasının meydana gelmesinin incelenmesi, 2) Gerçek, kesinlikle doğru olan malzemeye dayanarak ve bu malzemeyi inceleyerek Türkiye işçilerinin ikinci dünya savaşından sonra yoksul ve sefil duruma düşmesinin nedeninin tahlili, 3) Türkiye'de iş kanunları sisteminin ve işçi sigortasının araştırılması ve Türkiye proletaryasının politik yönden de baskı altında tutulması için kullanılan metodlarının açıklanması.

1 ÇAĞDAŞ TÜRKİYE'NİN SANAYİSİ

Kurtuluş Savaşı Sonrası Durumu Türkiye Sanayisinin

Türkiye'nin ilk fabrika ve atölye biçimindeki teşebbüsleri geçen yüzyılın sonunda meydana gelmeye başlamıştı ve kuruluş şartlarına, bölünmeyen yabancı sermaye hakimdi. Ülke, dış borçların içine batmıştı, kapitülasyon neticesinde (1) gümrük politikası yabancı sermayenin lehine uygulanıyordu. Hükümetin iç ve dış politikası hangi büyük emperyalist devletin o anda ülkeye en fazla etkili olabileceğine göre idare ediliyordu. Türkiye'nin hemen hemen bütün sanayi tesisleri yabancı serma-

(1) Kapitülasyonla Türkiye'de yabancılar için özel imtiyazlar tanınmıştı. Kapitülâsyonun başlıca şartları arasında, en büyük kapitalist ülkelerden ithal olunan mallar için en düşük gümrük vergisinin öngörülmesi sayılabilir.

ye ile kurulmuştu ve bunlardan tek amaç, emperyalist devletlerin tarımsal ham madde eki sıfatıyle bu ülkenin sömürüsünü kolaylaştırmaktı. Bütün bunlar Türkiye'nin, sanayi bakımından geri kalmış bir memleket oluşuna sebep olmuş, ülkede kapitalistleşmeye bile çarpık ve sakat bir karakter vermiştir.

Resmi verilere göre, Türkiye'de 1923 yılından yani Cumhuriyetin kuruluşundan önce, 308 adet sınırlı şartlar içinde çalışan teşebbüs mevcuttu (1), bunlar arasında 163 adet tarım ürünleri işleyen fabrika ve atölye, 52 tekstil fabrikası, 7 adet yeraltı servetleri çıkaran veya işleyen fabrika vardı. Bütün bu sanayi tesislerinde çalışan işçilerin toplam sayısı 15-20 bin'i geçmiyordu ve bu sayının yarısı tarımsal ürünleri işleyen fabrikalarda çalışırdı. Bu ürünler işlendikten sonra Türkiye'den ihraç ediliyordu.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, ilk yıllarda Türkiye'nin sanayi durumunda büyük değişiklikler kaydedilmemiştir. Türkiye eskisi gibi sanayi bakımından bir hayli gelişmemiş ülke sayılıyordu. Bunu 1927 yılında yapılan nüfus sayımı gösteriyor. Bu sayımda ülkenin nüfusu mesleklere göre de ayrılıyordu. Bu istatistiklere göre

(1) İstatistik Yıllığı, Cilt 7, Ankara 1934/35, s. 354. Bu gibi teşebbüslerde makine gücü en az 5 beygir gücünde ve demirbaş eşyası en az 1000 TL olan ve yılda en az iki vardiya ile 750 işgünü çalışan teşebbüs sayılırdı. Bunlar, Sanayi Teşvik Kanununun uygulanmasından faydalanabiliyordu.

ülke nüfusunun % 82'si tarımda ve yalnız % 5,6'sı sanayi kolarında çalışıyordu. (1)

1927 yılında Türkiye'de sanayi sayımı da yapılmıştı. Bu sayıma göre 65 245 üretim müessesesinin, 28 246'sı çok ufak zanaatçı tarafından işletilmekteydi ve bunlarda ücretle çalıştırılan işçi yoktu. 37 010 müessesede ücretle çalıştırılan işçi vardı. Bunlardan 23 332 müessesede 2-3 işçi çalışırdı, 7 683 müessesede 4 - 5 işçi çalıştırılıyordu 3910 müessese de 6-10 işçi çalıştırmaktaydı. Nitekim, 2055 müessesede 10'dan fazla işçi çalışıyordu. Bundan 1188 müessesede 10-20 kadar işçi vardı ve ancak 872 müessesede 20 ve 20'den fazla işçi bulunuyordu. (2)

Türkiye sanayisinin karakterini ve yapısını iyice tahlil edebilmek için, önce bütün el zanaatı ile sanayi tesisleri arasından fabrika tipinde olan müesseseleri bulup ayırmak gerekiyor. Fabrika ve atölye türünden sanayi müesseselerinin en belirli işareti, makinelerin kullanılması ve belirli bir sayıda işçinin çalıştırılmasıdır. Ama bu gibi verilerin istatistikleri veya belirtileri yoksa; Türkiye'nin fabrika veya atölye üretimi için kulamlacak kıstas, müesesede en az 11 ücretli işçinin çalışması ve mekanik bir sistemle çalışılması, yani bir motorun bulunmasıdır.

---

(1) İstatistik Yıllığı, Cilt 6, 1932/33, s. 72

(2) Aynı yerde, s. 223

Bilindiği gibi, Lenin'e göre fabrikanın fabrika sayılması için müessesede en az 16 ücretli işçinin bulunması şarttır. (1)

1927 yılı sanayi sayımı neticesinde yayımlanan istatistik, müesseselerin, çalıştırdıkları işçi sayısına göre, ayırımını da gösteriyor. Ancak tahmini hesaplar aşağıdaki sonuçları veriyor: 34 955 müessesede herbirinde 2-10 işçi varken, topyekûn 120-140 bin ücretli işçi çalıştırılmaktaydı, 10 temelli işçi çalıştıran 2055 müessesede topyekûn 60.-000 işçi çalıştırılıyordu, en az 21 işçi çalıştıran müessesede 50.000 ücretli işçi çalıştırılıyordu. Öteyandan Türkiye'nin sanayi sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de en az 10 işçi çalıştıran 2055 müessese ve mekanik araçlarla üretim yapan 2822 müessese vardı (2). Şüphesiz ki motorlu ve makine ile donatılmış müeseselerin çoğunda 10 ve daha fazla ücretli işçi çalıştırılıyordu. Bu türden olan müesseseler artık fabrika - atölye tipten olan müeseseler sayılabilir.

Böylece denebilir ki, 1927 yılında zanaat üretiminde 120-140 bin ücretli işçi çalıştırılırken, fabrika - atölye türünden olan müesseselerde, yalnız 50-70 bin işçi iş bulmaktaydı.

1927 yılında köy proletaryasının sayısı hakkında hiç bir veri yoktur. H. Kıvılcım'ın tahminine göre Türkiye'de o zaman 200-250 bin kadar tarım işçisi bulunmaktaydı. Bunun dışında 50-60 bin iş-

(1) V. İ. Lenin, Külliyat, c. 3, s. 400

(2) İstatistik Yıllığı, cilt 6, 1932/33, s. 224

çi nakliye işlerinde çalışıyordu (1). Böylece Türkiye proletaryasının 1927 yılındaki mevcudu 400-450 bin kişiydi. Bunlardan 50-70 bin'i fabrika - atölye sanayi kollarında iş buluyorlardı.

Türkiye'de bir çok irili ufaklı ve çok ufak çapta olan işletmelerde, çok çok 2-10 işçi çalışmaktaydı. Bunun neticesinde elişçisi proletaryası ülkenin bütün sanayi işçileri arasında en kalabalık grup sayılabilir. Bütün sanayi işçileri kalabalık grup sayılabilir. Bütün sanayi işçileri arasında bu grup %75'i teşkil etmektedir. Bu ise Türkiye sanayisinin çok az gelişmiş olduğunu göstcriyor.

Türkiye sanayisinin ne kadar geri olduğuna başka bir delil; mekanik donanımın azlığı ve bütün üretimin çok büyük bir yüzdesinin el işçiliği ile yapılmasıdır. Örneğin; tekstil sanayisinin % 80'inde elle işletilen tezgâhlar kullanılırdı. 1927 yılındaki istatistiklerde, hesaba katılan bütün müesseselerin yalnız % 43'ünde motorla çalışan makineler vardı. Tüm üretimde, toplam olarak 4850 motor vardı ve bunların toplam beygir gücü 163,548'i aşmıyordu. 1932 yılı istatistiklerine

---

(1) Hikmet Kıvılcım, Türkiye işçi sınıfının sosyal varlığı, İstanbul 1933, s. 13-15, 24

Yazarın kendi istatistiklerine göre Türkiye'nin tarım işçileri aşağıdaki gruplara ayrılıyor (bin kişi hesabıyle):

Tarımsal makineleri çalıştıran işçiler	5 — 16
Pamuk işçisi	50
Tütün işçisi	60 — 70
Şarap (üzüm bağı) işçisi	60 — 70
Haşhaş işçisi	10
İncir işçisi	5 — 6
Toplam	190 — 210

göre bile sınırlı olan sanayi kolu müesseselerinden, 178 müessesede hiç bir motor veya makine bile yoktu. (1)

Böylece yarı sömürge ekonomisi ile yaşayan ülkede sanayi karakteristiği; sermayenin oldukça düşük organik terkibi, basit kapitalist kooperatifçilik ve ufak - tefek malların el işçiliği ile üretimi sayılabilir. Ne yazık ki yabancı sermayenin hükmü fazla uzun sürdüğünden, ülkede ağır sanayi hiç gelişmemiştir.

Türkiye sanayisinin karakteristik niteliği, yarı sömürge olan ülkelere özgü bir niteliktir. Türkiye işçisinin büyük bir kısmı hafif ve yeraltı servetleri çıkarma sanayisi'nin türlü kollarında çalışıyordu. Türkiye'nin 200.000 sanayi işçisinden, 100.000 kadarı tarımsal ürünlerin işlenmesi kolunda çalışır, 50.000 kadarı mensucat sanayisinde iş bulmuştur. (2)

Türkiye'nin hemen hemen bütün sanayisi yabancı tekelçilerin çıkarına çalışıyordu. Bu yabancı tekelciler ise Türkiye ham maddelerinin çabuk ve ucuz ihracatında büyük kârlar umdukları için, üretimin en önemli kısmı ülkenin Batı bölgelerinde yoğunlaşmış bulunuyordu. 1932 yılında bile, kısıtlı sanayinin çalıştırdığı işçilerin % 55,9'u İstanbul ve yöresinde yoğunlaşmış bulunmaktaydı. Bunun dışında Zonguldak ve İzmir'de çalışan işçilerin sayısı fazlaydı. Bir de Bursa, Adana, Balıkesir ve Mersin'de sanayi işçilerinin fazlalığı göze çarpmaktadır (3).

---

(1) Milli - Sömürge Sorunları, M. 1934, No. 6 (21) s. 74

(2) İstatistik Yıllığı, cilt 6, 1932/33, s. 224

(3) Hikmet Kıvılcım, aynı yerde, s. 39-40

Topyekûn durumu özetleyecek olursak, Türkiye'nin kendi sanayisinin, iç pazarlarının ihtiyaçlarına yeterli olmadığını söylememiz gerekir. Sanayi mallarının çoğu yabancı ülkelerden ithal ediliyordu. Hatta hatta oldukça daha gelişmiş tekstil müeseselerinin ürünü, Türkiye'de tüketilen pamuklu mensucatın ancak % 25'ini karşılıyordu. Yünlü mensucatın ancak % 24'u, ipekli mensucatın ancak % 6'sı yerli üretimdi. Türkiye o yıllarda şekeri çimentoyu, unu, deriyi, sabunu ve sayısız başka malları ithal yoluyla sağlıyordu (1).

Türkiye sanayisinin iyice gelişmesini frenleyen unsur, bir de az gelişmiş nakliyattı. 1924 yılında demiryollarının uzunluğu 4086 kilometreyi aşmıyordu. Bunlardan ancak 1734 kilometresi devlet malıydı, 2352 kilometresi ise yabancı sermayenin mülkiyetinde bulunuyordu. Türkiye'deki demiryoları yabancılar tarafından daha çok stratejik ulaştırma yolları olarak yapılıyordu veya bunların meydana getirilmesinden maksat, besin maddeleri ile ham maddelerinin daha kolay yoldan yabancı ülkelere ihracatıydı. Ama bu amaçla yapılmış yollar, iç mal mübadelesinin nasıl karşılasın?

Nitekim, Türkiye'nin sanayi yönünden bir türlü gelişmemesinin en belirli delili, ülkede ticaret sermayesinin olağanüstü gelişmesidir. Bilindiği gibi V. İ. Lenin'e göre, ticari sermayenin gelişmesi, sanayi sermayenin gelişmesi derecesinin tersyüz olarak sayılabilir bir oranıdır. İşte bu oran Türkiye'de olağanüstü derecede göze çarpıyordu. 1927 yılı sayımı ve istatistiklerine göre, Türkiye'-

(1) Türkiye Cumhuriyetinin 10. Yılı, Ankara 1934, s. 82-83

de 299.369kişi sanayi ve el zanaatı ile iştigal ederken, 257.355 kişi ticaretle iştigal etmekteydi (1). 1927 yılında yalnız İstanbul'da 54.000 tüccar mevcuttu. Demek ki 15 kişiye bir tüccar düşüyordu. Türkiye'de, özellikle İstanbul'da, nüfusun 1/5'i ticaret yapıyordu. (2)

Türkiye'nin sanayisinde ticaret sermayesi de önemli bir rol oynamaktaydı. 1932 yılı istatistiklerine göre, sınırlı sanayi kollarının teşebbüsleri aşağıdaki şahıs ve şirketlerin malıydı: (*)

Tesislerin sahipleri	Tesislerin sayısı	Toplamdaki %
Özel şahıslar	831	56
Ticaret şirketleri	343	23
Anonim şirketler, ortaklıklar	251	18
Devlet, Belediye, özel idare	31	2
Başkaları	17	1
Toplam	1473	100

Böylece sınırlı üretimde bulunan tesislerin % 25'i, türlü ticaret firmalarına aitti. Bütün bu istatistikler, ticaret ve sanayi sermayesi arasında çok sıkı bir bağlantının mevcut olduğunu ve Türkiye'de gerçek sanayi sermayesinin çok az gelişmiş olduğunu gösteriyor.

Türkiye sanayisinin ürünleri, büyük yabancı firmaların mamullerine rakip olamazdı. Kaldı ki Türkiye sanayisinin tesislerinde el işçiliği ti-

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 6, 1932/33, s. 70. Ayrıca: T.C. Ekonomi Bakanlığı Konjonktür dergisi, seri 1, No. 2, Milli gelir, Ankara 1933, s. 16

(2) A. Şnurov, Türkiye proletaryası, M. 1929, s. 8.

(*) Sanayi İstatistikleri, Ankara 1934, s. VIII.

pinde olanlar çok fazlaydı. Az gelişmiş tarım ülkesi olduğundan, Türkiye burjuvazisi, iktidara gelince yerli üretime önem vermeğebaşlıyordu, bununla daha büyük kârlar peşindeydi. Bunu yapmak için geniş ölçüde devlet kapitalizmi politikasını uygulaması burjuvaziye hepsinden elverişli geliyordu.

Türkiye'de «etatizm» (devlet kapitalizmi) politikasının içyüzü

Kurtuluş Savaşı ve burjuva inkılabı neticesinde iktidar kemalistlerin eline geçmişti. Yeni iktidar, özellikle türk ticaret burjuvazisinin çıkarını gözönünde bulunduruyordu. İktidara gelmesi ancak ve ancak antiemperyalist savaşından geçerek mümkün olmuştu. Bu savaşa geniş ölçüde emekçi kitleler de katılmıştı.

Halk kitleleri hepsinden önce Türkiye'nin politik ve ekonomik bağımsızlığını istiyorlardı. Kemalistler tüm halkın arzusuna uymak zorundaydılar. Ve neticede, emekçilerin ısrarlı talebi üzerine kemalistler, Türkiye'nin emperyalist devletlere bağlılığını gevşetmek için bazı çabalar göstermeğe başlıyorlardı.

Ama öteyandan burjuvazi, iktidardan faydalanarak bundan kendi çıkarlarını sağlamaya çalıştı. Bunun neticesinde türk burjuvazisi ile yaban-

cı tekeller arasıda malum çelişkiler doğdu. Devlet kapitalistleşmesi politikası Türkiye burjuvazisinin pozisyonunu sağlamlaştıracak, kâr paylarını yükseltecekti.

Ancak şunu da eklememiz gerekiyor; bu politika ancak kısmen uygulanabiliyordu, tutarsızdı ve Türkiye'nin tam anlamda yabancı sermayeden bağımsızlığını sağlıyamıyordu.

Türkiye'de etatizm politikasının uygulanması için başka sebepler de vardı, örneğin bir tarım ülkesi olan Türkiye'de, üstelik de yarı sömürge şartları hakimdi, bu şartlar içinde gelişen kapitalizm de kelimenin tam anlamında bir kapitalizm sayılamıyordu. Türkiye'nin sanayisi; savaştan henüz kurtulmuş, yabancı sermayenin gelişmeye devam ettiği ve tüm milli ekonomisi, ham maddelerinin ihracatı ve yabancı hazır mamullerinin ithalinden ibaret olan bir ülkede zorlukla gelişebiliyordu.

Türkiye'de yabancı sermayenin kökleşmesi yüzünden yerli burjuvazi; ticaret, tefecilik, feodal metodlarla köylülerin sömürülmesi gibi araçların temin ettikleri kârları sağlıyamıyordu. Sanayi sahasına yatırılabilen paralar, ticaretin ve yanısıra tefeciliğin de aşırı derecede gelişmesi yüzünden başka yollara aktarılıyordu. Bunun için Türkiye'de sanayi sermayesinin kıtlığı, yatırım imkânsızlığı hissediliyordu.

Türkiye'deki emperyalizmin ağır basması yüzünden, ancak devletin himayesinde olan çok büyük çapta tesisler yabancı tekel rekabetine dayanabiliyordu. Büyük sanayi tesislerinin kurulması, çok büyük sermayeye ihtiyaç gösteriyordu. Üstelikte bu yatırımlar uzun bir süre içinde kâr ge-

tiremiyor, amortismanı hayli gecikiyordu. Bunun için Türkiye burjuvazisi, sanayi tesislerinin kurulması için devlet bütçesinden gereken kapitallerin «seferber edilmesi» için, büyük çabalar gösteriyordu. Devlet bütçesi ve kredi sistemi üzerinden böylesine büyük sermayelerin sağlanması ancak vergi, istikraz v.s ile mümkündü ve bunun da bütün yükü gene geniş ölçüde emekçi kitlelerinin sırtına yükleniyordu.

Türkiye'de devlet kapitalizmi politikası, yani etatizm, özelikle dünya ekonomik krizi zamanında geniş ölçüde uygulanmağa başladı (1929-1933). Bu devrede Türkiye ticaret ve sanayi burjuvazisi devlet hazinesinden, devlet ekonomisi içindeki pozisyonunu sağlamlaştırmak için faydalanmağa başladı. Devlet mekanizmasını kullanarak, büyük çapta türk burjuvazisi yabancılara ait bir çok büyük teşebbüslerin karşılığını ödeyerek bunları ele geçirmişti ve böylece yabancıları bu dünya ekonomik krizi sırasında kaçınılmaz iflâstan kurtarmıştı. Bütün bu operasyonlar devlet bankaları üzerinden yapılmıştı. Daha sonraları Türkiye burjuvazisi, çok daha geniş çapta devlet gelirinden istifade etmeye başlayarak, özellikle devlet - kapitalistleşme operasyonlarına önem veriyordu, bu şekil ise devlet kapitalizminin şekillerinden biridir. Bu maksatla iki banka kurulmuştur; biri Sümerbank, diğeri Etibank. Bunların görevi, Türkiye'de etatist teşebbüslerin finansmanı idi.

Etatist teşebbüslerin kapitalist karakterini tayin eden husus şudur; üretim araçları Türkiye devleti, yani kapitalistler ile büyük çiftlik sahipleri ellerinde kalıyordu. Devlet işçilere karşı iyi or-

ganize edilmiş ortak kapitalist rolünü oynamaktaydı. Etatist teşebbüslerde fazla değer gene burjuvazinin emrindeydi. O zamanki iktidarın, halkın sırtından topladığı paraları burjuvazinin emrine devretmesi hem devleti teşebbüs riskinden kurtarıyor, hem de ucuz işçi kullanılmasıyla sağlanan fazla geliri de temin ediyordu.

V. İ. Lenin'in Komiternin III. kongresinde dediği gibi (Külliyat, c. 32, s. 467): «Kapitalist olan bir devlette devlet kapitalizmi, devlet tarafından kabul olunan ve burjuva çıkarına, proletaryanın ise aleyhine kontrol olunan kapitalizm anlamına geliyor.»

Bununla beraber etatizm politikası objektif olarak, bir dereceye kadar, ülkenin emperyalist devletlere bağımlılığını gevşetmeğe yarıyordu. 1930 yıllarında hakim olan şartlar dahilinde bu politikanın olumlu bir yönü de oluyordu.

Sovyetler Birliği, Türkiye hükümetinin kendi sanayisinin kurulması arzusunu karşılamak ve yardımda bulunmak üzere, 8 milyon dolarlık faizsiz kredi açmıştır. Bu kredi hesabına ülkede çağdaş tekniği ile donatılan, ülkenin en büyük iki kombinası kurulmuştu; birisi Kayseri'de, diğeri Nazilli'de.

O yılların Türkiye resmi çevrelerinde, Türkiye sanayisinin geliştirilmesi yolunda, Sovyetler Birliği'nin gösterdiği yardımın önemi çok takdir edilmekteydi. Örneğin; İktisat ve Ticaret Bakanlığının yeni tesislerin kurulması hakkındaki raporunda, Sovyet kredisi hakkında şunlar denilmekteydi: «Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB hükümeti arasında akdolunan finansman protokolunda öngörülen 8 milyon altın dolarlık kredi, ülkemize

büyük bir yardımdır ve sanayileştirme programımızın uygulanmasını da geniş ölçüde destekliyor» (1).

Türkiye'de etatizm politikası neticesinde iki en büyük devlet bankası Sümerbank ile Etibank'ın elinde, ülkenin temel üretim fonları birikmiş bulunmaktadır. Yatırımlarını daha çok yapım endüstrisine yapan Sümerbank, bütün Türkiye'nin pamuk sanayisinin % 60'ını, yün üretiminin % 55'ini kendi ellerinde tutuyor ve kontrol ediyor. Bunun dışında suni elyaf üretiminin % 100'ü Sümerbank'ın elindedir. Aynı banka, Türkiye'de tek olan, Karabük Metalürji Kombinasına, deri - kundura sanayisine, seramik cam ve porselen üretiminin çok büyük kısmına, ülkenin hemen hemen tüm kâğıt ve selüloz üretimine sahiptir (2).

Etibank ise, hemen hemen bütün kömür istihsalini, bakır, % 70 oranında linyit, % 90 oranında demir, krom üretiminin yarısından fazlasını, kükürt v.s.'yi kontrol etmektedir. Bu banka halen çalışan elektrik istasyonlarının çoğunu kontrolü altında bulundurduğu gibi, yeni büyük elektrik istasyonlarının inşaatını finanse etmektedir.

Ancak bu etatizm politikasına rağmen Türkiye sanayisi yabancı sermayenin etkisi altından tam manasıyla kurtulmuş sayılamaz. Yabancı sermayenin etkisi türlü yollardan meydana gelmektedir:

1. Türkiyenin gerek sanayisinde, gerekse

---

(1) T.C. Ekonomi Bakanlığı neşriyatı, Seri 1, No. 1. «Sınai Tesisat, İşletme ve Vekâlet Teşkilâtına İlâveler Hakkında Raporlar», Ankara 1935, s. 7.

(2) The Middle East, London 1955, p. 336

bankalarında oldukça önemli yabancı sermaye kalıntıları mevcuttu. Hatta bunun dışında da, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulurken bu bankaya bile hayli önemli yabancı sermaye yatırılmıştı. (Bu banka, etatist teşebbüsleri finanse etme fonksiyonlarını üzerine almış bulunmaktadır) (1). 11 Haziran 1930 yılında yayınlanmış olan Merkez Bankası Kanunu gereğince, banka hisselerinin % 10'u yabancı bankalara tahsis ediliyordu (C sınıfından hisseleri). Ancak o sıralarda yabancı sermaye çok defa Türkiye şirketleri levhaları altında çalıştığı için, milletlerarası tekellerin Merkez Bankası'nın sermayesine fiili iştiraki şüphesiz ki bu resmi istatistikleri aşıyor.

1933 yılında yabancı sermayenin Türkiye sanayisine yatırımlarının toplamı 50 milyon TL'nı aşıyordu (2). Bunun dışında da bir çok gerçek, Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarının gitgide arttığını göstermektedir. Örneğin: Türkiye Cumhuriyetinin 10. Yılı adındaki broşürde aynen şunlar denmektedir: «Ülkemizdeki yabancı şirketlerin faaliyeti ve kapital yatırımı devamlı bir şekilde artıyor, bunun sebebi yabancı sermaye yatırıcılarına cumhuriyet rejimi tarafından elverişli

---

(1) Merkez Bankasının ortakları arasında Osmanlı Bankası 1 milyon TL, Banko Komerçiyale İtaliyana 500.000 TL, Hollantse Bank Üni. 100.000 TL, Banko di Roma 100.000 TL, Amerikan Ekspres 50.000 TL ve bir çok başka yabancı banka var ki bunlar topyekûn 160.000 TL yatırmışlar. (bak., ZSFSR, İran ve Türkiye, 1931-1932,s. 596)

(2) D. S. Zavriyev, Çağdaş Türkiye Ekonomisi, 1934, s. 60

şartların yaratılmasıdır» (1). 1934 yılında Türkiye'de 71 yabancı firma sayılmaktaydı (2).

2. Türkiye'deki sanayi, tesislerin donatılması bakımından Batı Avrupa ve ABD gibi gelişmiş ülkelere bağlıydı. Böylece 1933 yılı istatistiklerine göre, sınırlı sanayi üretiminin tüm tesislerinin % 45'inden fazlasında, motor tahriki ile çalışan bütün makineler yabancı ülkelerden ithal edilmişti (3). Bunun dışındaki tesislerin yerli mamulü olan su, yel ve başka güçlerle çalıştırılan makineleri vardı. Yeni tesislerin kurulmasında fabrikaların çalıştırılması için gerekli donatım (çoğu zaman demode olmuş ve teknik icaplarına pek de uygun olmayan makineler) İngiltere'den, Fransa'dan, Almanya'dan temin ediliyordu. Karabük Metalürji Kombinası bu şekilde kurulmuştur, şeker fabrikaları alman firmaları tarafından kurulmaktaydı, v.s. v.s...

3. Türkiye hâlâ dış pazarlara, malların ihracatı ile ithalatına bağlı kalan bir ülkeydi. Bu ülkenin az gelişmiş işletmeleri, gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomilerine hizmet etmeye devam ediyordu. Yeraltı servetleri çıkaran endüstri, ihracata hizmet ediyir ve dünya pazarlarındaki ham cata hizmet ediyor ve dünya pazarlarındaki ham maddeler talebine bağlı kalıyordu. Hatta tekstil endüstrisi bile bir dereceye kadar ithal olunan ham maddeye bağlı kalıyordu.

4. Yabancı sermaye ile kurulan tesisler (de-

(1) «Türkiye Cumhuriyetinin 10. Yılı», 1934, s. 91

(2) aynı yerde.

(3) Sanayi İstatistikleri, Ankara 1934, s. XI

miryolları, maden ocakları, fabrikalar v.s.) Türkiye hükümetince inanılmayacak derecede büyük paralar karşılığında ele geçiriliyordu. Talep olunan bedeller çoğu zaman bu tesislerin fiili maliyetini kat kat geçiyordu. Örneğin; 1923 yılından 1933 yılına kadar Türkiye hükümeti, türlü yabancı imtiyaz sahibi firmalardan, 1664 kilometre kadar demiryolu satın almıştı. Bunun için 159.000.000 TL ödemişti. Halbuki bu yolar eskimiş, yıpranmış, acele tamire muhtaç olan demiryollarıydı (1). Türkiye halkı bugüne kadar yabancı tekellere inanılmayacak kadar büyük paralar, yani taksitler ödemeye devam ediyor, bu da ülkenin bütçesini ağır bir biçimde sarsıyor.

Türkiye'nin emperyalist devletlere bağlılığı, ülkeye kendi ağır endüstrisinin kurulmasına ve bu ağır sanayinin üssü olacak makine üretimine elvermiyordu. Oysa ki gelişmiş ağır sanayi olmadan, ülkenin ekonomik ve politik bağımsızlığını sağalamanın yolu yoktur.

Böylece Türkiye'nin sanayisi, etatizm politikasına rağmen yabancı ülkelere bağlı kalmaya devam ediyordu.

---

(1) «Türkiye Cumhuriyetinin 10. Yılı», Ankara 1933, s. 133. 1933 yılına kadar imtiyaz sahibi yabancı firmalardan aşağıdaki demiryolları satın alınmıştı: Anadolu demiryolu, 1007 kilometre, tutarı 100.700.000 TL. Mersin - Adana demiryolu, 67 kilometre, tutarı 4. 480.000 TL. Mudanya - Bursa demiryolu, 42 kilometre 1.260.000 TL. Konya - Fevzipaşa demiryolu, 511 kilometre, tutarı 51. 100.000 TL.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşından sonraki sanayi durumu

Bilindiği gibi, Türkiye fiilen ikinci dünya savaşına iştirak etmemişti. Ancak Türkiye'nin o zamanki iktidarda olan sınıfları için savaş, hayli kârlı bir iş olmuştu. Türkiye tacirleri, büyük çapta olan sanayicileri, çiftlik sahipleri faşist Almanyasına ham madde ihraç etmekle muazzam paralar kazanmışlar. Bunun dışında da İngiltere ile ABD, Almanya'nın ekonomik ablukasını uygularken, Türkiye'de aldıkları ham maddelere yüksek bedeller ödüyordu.

Savaş sırasında Türkiye'nin ekonomisi savaş rayları üzerine oturtulmuştu. Devlet tarafından uygulanan «ayarlama», milli savunma kanununa göre uygulanmaktaydı, buna göre ülkenin üretimi ve iş gücü sıkı bir kontrol altında tutuluyordu (1). Türkiye'de, iktidarda olan sınıfların, kendi çıkarları peşine düşmeleri, ülkenin tüm ekonomisinin savaş raylarına oturtulması, olağanüstü büyük bir ordunun beslenmesi, karaborsanın alabildiğine büyümesi, hırsızlık, rüşvet, suistimal neticesinde Türkiye'nin emekçileri neredeyse dilenci haline düşmüşlerdi. Ama bunun yanısıra ikinci dünya savaşı sırasında yabancı malların rekabeti azalmıştı. Savaş halinde olan devletlere ham madde ve besin maddelerinin satışından sağlanan büyük kârlar sayesinde Türkiye bazı eski borçları-

(1) Bu konuda ayrıntılı bilgi ileride verilecektir.

nı ödeyebilmiş, öteyandan ham madde, besin maddeleri ve hatta bazı sanayi maddelerine yabancı ülkelerden gelen devamlı talep, yeraltı servetleri, besin ve diğer üretim kollarının gelişmesini stimüle etmeğe yardım etmişti.

Sovyet ordusunun faşist Almanya'yı yenmesi ve ikinci dünya savaşının bitmesi, Türkiye ekonomisini ve birinci plânda sanayisini krize doğru sürüklemeye başlıyordu. Türkiye bu kez, ABD yönünü tutmak zorunda kalmışsa da, bu politika Türkiye ekonomisi karakterine önemli değişiklikler getirmiş değildi. Türkiye sanayisi bugüne dek yabancı ve özellikle Amerikan tekeli bağımlılığından kurtulamamıştır.

1951 yılı verilerine göre, Türkiye'nin tüm üretiminin toptancı fiyatlarla ifade olunan değeri 1.268.600.000 TL'na eşitti. Aşağıdaki cetvel sanayinin türlü kolları'nın oranını göstermektedir : (1)

Sanayi kolları	Üretim tutarı TL	% Olarak
Yapım sanayisi	949,5 milyon	74,8
İnşaat sanayisi	161,9 milyon	12,8
Yeraltı servetleri çıkarma san.	123,4 milyon	9,8
Elektrik, gaz üretimi ve su hatları	33,8 milyon	2,6
Toplam	1268,6 milyon	100

Bundan anlaşılıyor ki Türkiye'de yapım endüstrisi ön plânda gelmektedir. Yeraltı servetleri çıkarma endüstrisi, bedel bakımından tüm üretimin 1/10'unu teşkil etmektedir.

Yapım endüstrisi ile ilgili en inanılır kaynaklar, Mayıs ve Haziran 1951 tarihlerinde yapılmış

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 20, Ankara 1952, s. 351

sanayi sayımı ve 1950 yılında varlık bakımından hazırlanan anketlerdir. Şimdilik yayınlanan sayılar sadece ilk ve kesin olmayan sayılardır. Bunlar en az 2000 nüfuslu olan yerlerde bulunan sanayi işletmelerini kapsar.

Aşağıda aktarılan veriler yeraltı servetleri çıkarma endüstrisi, inşaat ve askeri sanayi hakkında, ayrıca belediye hizmeti hakkında hiç bir bilgi vermiyor. (Aşağıdaki cetvele bakınız.) (1)

Yukarıda sayılan sanayi kollarında kaydolunan tesislerden 79 210 irili ufaklı tesis (tüm sayının % 97,8'i) ya motorsuz çalışıyor ya da motorun gücü 10 beygir gücünü aşmıyor. Böylece Türkiye'de eskisi gibi, sayı bakımından el zanaatı tesisleri, hepsinden fazladır ve bunlarda mekanik tahrik gücü yoktur. Böylece, ülkenin ekseri üretim tesisinde el işçiliği hakimdir ve bu gerçek bir daha ülkenin sanayi bakımından az gelişmiş bir ülke olduğunu gösteriyor.

---

(1) «Türk Ekonomisi» 1952, No. 106, Sanayi sayımı yapılırken, tesislerin tutarı, bu tesislerin sahipleri tarafından verilen ve çoğu 1952 yılı piyasa fiyatlarına göre hesaplanan tahminlere dayanmaktadır. Üretimin tutarı ayrıca 1950 yılındaki satış bedellerine yöre hesaplanmakta idi.

«Büyük tesisler» en az 10 beygir gücünde olan motorlu fabrikalar sayılıyordu. Mekanik tahrik gücü olmayan tesisler veya 10 beygir gücünden ufak motorlarla makine çalıştıranlar «ufak tesisler» sayılmıştır.

Türlü sanayi tesis sayısı, donanım ve 1951 yılı sayımına göre üretimin tutarı

Tesislerin sayısı

Sanayi kolları	Ufak tesis	Orta ve iri tesis	Toplam	Donanımın tutarı TL	Üretimin tutarı	Üretimin tutarı % 'si
Besin sanayii	10060	696	10756	78,7	766,8	33,0
Tekstil sanayii	3000	364	3364	249,3	539,1	23,0
Tütün sanayii	70	18	88	32,7	246,2	11,0
Kimya sanayii (*)	830	198	1028	127,0	144,5	6,4
Konfeksiyon sanayii	32050	6	32056	22,0	124,8	5,6
Metal yapımı san.	12320	65	12385	34,7	76,7	3,4
Metalürji	600	38	638	91,8	57,1	2,5
Cam, tuğla, kiremit taş vs. yapımı	1580	55	1635	40,6	53,7	2,4
Tahta yapım san.	5360	194	5824	13,0	52,8	2,4
Deri sanayii	4180	35	4215	7,5	33,8	1,6
Lâstik sanayii	220	47	267	8,8	31,1	1,5
Selüloz sanayii	20	5	25	68,1	28,0	1,2
El aletleri, makine yapım endüstrisi (**)	2610	24	2634	24,7	25,4	1,1
Poligrafik sanayii	660	43	703	17,0	20,5	1,0
Mobilya sanayii	1100	8	1108	6,3	20,1	1,0
İçki sanayii	450	7	457	16,9	19,4	1,0
Ulaştırma araçları s.	2480	12	2492	6,5	13,9	0,6
Başka san. kolları	1350	37	1387	5,4	10,4	0,4
T o p l a m	79210	1852	81062	851,0	2264,2	100,0

(*) Türkiye istatistikleri kimya sanayiine ecza, aromatik ve parfümeri mamûlleri, boya, cilâ, sabun, yıkama- beyazlatma araçları, teknik yağları, muşamba cilâsı, yapışkanları, jelatini, asitleri, suni gübreleri dahil etmektedir.

(**) Bu sütuna Türkiye istatistikleri, tarım araçlarının yapımı ve tamirini, vagon ve karoseri, bisiklet, uçak, özel alet ve cihazları, saat tamiratı, kuyumculuğu, elektrik alet ve cihazlarının yapımı ve tamirini, müzik aletlerini dahil ediyor.

Türkiye zanaat ve imalat tesisleri sahipleri toplam olarak 81.990 kişiydi. Bu tesislerde çalışan ücretli işçi sayısı 105.000'e yaklaşıktır.

Fabrika ve atölye tipinde olan tesisler toplamı 1825 dir. Cetvele bakılsa Türkiye'nin en gelişmiş sanayi kolları şunlardır: besin, tekstil, tütün ve kimya sanayi. Bunlar toplam olarak bütün üretimin % 75'ini teşkil etmektedir. (1)

Buna karşılık alet ve makine üretimi (aslında ufak çapta atölye biçiminde), üretimin toplam değerinin ancak % 1,1'ine yaklaşmaktadır. Bu durum, Türkiye'de makine inşaatı sanayisinin hemen hemen yok olduğunu ispatlıyor ve bu durum ülkenin sanayi gelişmesinin yarı sömürge karakterini yansıtıyor.

500-2000 nüfuslu yerlerdeki ufak işletmelerin sayımına göre el işçiliğinin hakim olduğu atölyeler sayısı 17 416, fabrika - büyük atölye biçiminde olan işletmelerin sayısı 350 olup bunlarda toplam olarak 20 758 işçi çalışmaktaydı. Çok ufak tesislerin sahipleri toplam olarak 17 598 olup, iri fabrikalar sahipleri toplam olarak 3494 kişidir. Bu suretle 1951 yılı sayımına göre en az 500 nüfuslu yerlerde, toplam olarak 98 828 ufak işletme vardı. Bunlardan 96 626 sı atölye veya el işçiliği tipinde olan çok ufak işletmelerdi.

Yeraltı servetleri çıkarma endüstrisi hakkındaki veriler daha da eksiktir. Türkiye'nin yeraltı servetleri çıkarma sanayisinin en büyük kısmı yabancı sermayeye bağlıdır ve ihracat için çalışmaktadır.

Bu hususta en karakteristik tabloyu krom üretimi çizmektedir. Bu üretimin hemen hemen

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 20, b. 285-294

bütünü ABD, Batı Almanya, Fransa, Avusturya ve İsveç'e ihraç ediliyor. Türkiye'deki krom üretimi tamamen yabancı pazarların konjonktürüne bağlı kalıyor. ABD'nde ve diğer batılı ülkelerde krom talebi artınca, Türkiye'deki üretimi de artıyor. ABD'nde ikinci dünya savaşından sonra yaratılan stratejik krom rezervlerinin 1/3'ü Türkiye'den getirtilmiştir. Türkiye krom madeninin en büyük tüketicisi niteliğini taşıyan amerikalı tekelciler, çelik döküm sanayisinin şahdamarı sayılan bu ham maddenin fiyatlarını mümkün olduğu kadar düşük tutmak için, Türkiye'ye her türlü baskıyı yapmak imkânına sahiptir. 1952 yılında Türkiye'de 666.000 ton krom madeni üretilmiş ve bu miktardan 635.408 tonu yabancı ülkelere ihraç olunmuştur (1). Bakır üretimindeki durum da aynıdır. 1952 yılında üretilmiş 17 500 tondan, 16.667 tonu ihraç olunmuştur (2). Demir madeninin yarısından fazlası, bir kısım kömür, manganez cevherinin hemen hemen tamamı, çinko vs. Türkiye'den ihraç edilmektedir. Oysaki bu çok önemli yeraltı servetlerinin ülke içinde işletilmesi için bütün şartlar ortada. 1953 yılında Türkiye'nin başlıca yeraltı servetlerinin çıkarılması tablosu aşağıda gösterilmiştir (Biner ton hesabıyle). (*)

Değerli yeraltı madenleri	Üretim	Değerli yeraltı madenleri	Üreetim
Kara bakır	24	Kömür	5660
Kromitler	913	Linyit	1641
Demir cevheri	497	Petrol	26

(1) T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni, Ocak 1954, No. 1, s. 44

Yeraltı servetlerinin çıkarılması endüstrisinde başrolü devlet sermayesi oynamaktadır ve bu fonksiyonu Etibank görüyor. Bununla beraber bu endüstri kolunda yabancı kapitalin durumu da çok sağlamdır. Böylece petrol araştırılması ve üretimi amerikan kumpanyaların elindedir. Krom, kömür, linyit üretiminde yabancı sermaye halen oldukça sağlam pozisyonunu muhafaza ediyor.

Türkiye sanayi kollarında özel sermaye

Büyük çapta türkiye burjuvazisinin, ikinci dünya savaşı sıralarında olağanüstü geliri, bu burjuvazinin türlü iş sahalarındaki faaliyetinin arttırılmasına amil olmuştur. Önemli sanayi kollarında Ortaklıklar ve Anonim Şirketler kurulmağa ve artmağa başlamıştı. Bir yandan iş sahalarını genişletirken, kapitalistler geniş ölçüde devlet kredilerinden de faydalanmağa devam ediyorlardı. Vergi ve istikraz olarak toplanan büyük paralar devlet bankalarının ve türlü müesseselerin anonim şirketlere iştiraki biçiminde belirli grup kapitalistlerin ellerine geçiyordu.

Bu sorun özellikle şeker endüstrisi örneği üzerinde çok belirli bir şekilde anlaşılmaktadır. Son zamanlara kadar devlet, gene de vergi mükelleflerı sırtından, şeker sanayisine büyük paralar yatırmağa devam ediyordu. Bunun sonucu olarak bu sanayi kolunun, 2/3'ü devlete 1/3'ü ise İş Ban-

(2) aym yerde.

(*) The Middle East, London 1955, p. 335-336. Economic development in the Middle East, 1945-54 New York 1955, p. 218.

kasına aitti (1). Devlet sermayesinin iştiraki ile kurulmuş İş Bankası, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi adında bir tekel şirketini kurmuştur. Sermayesi 22 milyon Türk Lirasını geçiyor. Bu şirkete, Türkiye'de o yıla kadar mevcut olan, 4 şeker fabrikası aitti (2).

Bu şirket Alpullu, Turhal, Uşak ile Eskişehir'de hummalı bir faaliyete geçti. Bunun dışında da bir çok kardeş firma kurmuştur ki, bütün bunların başında neticede hep aynı İş Bankası bulunmaktadır. Bu gibi kumpanyaların kuruluş mekanizması bir hayli ilginçtir, bunun için de biraz üzerinde durmayı faydalı buluyoruz.

Kütahya Şeker Fabrikası Anonim Şirketi Ocak 1953 yılında kurulmuştur. Bu kumpanyanın toplam olarak 8 milyon TL den ibaret olan sermayesi aşağıdaki şekilde dağılıyor: (3)

	Sermaye iştiraki %
İş Bankası	% 25
Ziraat Bankası	% 25
Sümerbank	% 12,5
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	% 12,5
Kütahya Şeker Sanayi Kalkındırma T.A.Ş.	% 12
Kütahya Pancar Ekicileri İstihsal Koop.	% 12
Başkaları	% 1

Bu suretle adı geçen kumpanya fiilen İş Bankasının malıdır, kaldı ki, bu İş Bankası, son olarak

(1) İş Bankası, Türkiye'nin en büyük bankalarından biridir ve özel sermaye ile kurulmuştur. 1924 yılında devlet sermayesinin iştiraki ile kurulmuştur.

(2) Zafer gazetesi, 29.X.1953

(3) Zafer, 29.X.1953

sayılan üç firmanın da kontrolünü elinde bulundurmaktadır. Bunun için hükümet bu bankaya, Ziraat Bankası ile Sümerbank üzerinden, kendi sermayesini işletmek üzere vermişti.

24 Temmuz 1952 tarihinde Amasya Şeker Fabrikası A.Ş. şirketi kurulmuştu, bunun da sermayesi 10 milyon TL ye yaklaşıktır. Bu şirket Amasya'da 1954 yılında açılan fabrikayı kurmuştur.

Bu yeni şirketin beş ortağı olduğu halde, İş Bankası bunlardan beşini kendi elinde tutuyor ve kontrol ediyor ve bunun için esas itibariyle bu şirketin tek sahibi sayılabiliyor. Bu banka tüm Türkiyeyi kapsayan şeker şirketlerinde çok güçlü bir pozisyona sahiptir ve bu şeker şirketleri ayrıca bütün kooperatifleri kendi kontrolü altında bulundurur. Böylece İş Bankası devletten, yani Ziraat Bankasından gerekli sermayeyi sağladıktan sonra, yeni şirketin bütün sermayesine hakim durumdadır (1).

24 Kasım 1953 yılında, Adapazarında kurulmuş olan yeni şeker fabrikası işletmeye açılmıştır. Bu fabrika da 10 milyon liralık bir sermayeye sahip olan bir şirketin malıdır (2).

İktisadi Yürüyüşün verdiği bilgiye göre, bu şirketin fiilen ödenmiş sermayesinin % 35'i devlet tarafından sağlanmıştır, % 65'i ise özel şahıslarındır. Bu suretle vergi mükelleflerinden toplanan vergiler ve bu teşebbüslerin etatist politikası neticesinde temin olunan ucuz işçiler özel sermayenin emrine verilmiştir (İş Bankası.) İş Bankası ise sıkı fıkı yabancı şirketler bağlı bulunmaktadır. İk-

(1) Zafer, 29.X.1953

(2) İktisadi Yürüyüş, 30.V.1954

tisadi Yürüyüş dergisinin verdiği bilgiye göre (30 Kasım 1953), Adapazarı fabrikasının kuruluşu ve bütün donatımı Batı Almanyanın en büyük fabrikalarından biri olan, Maschinenfabrik Buckau R. Wolf A. G. tarafından temin olunmuştur (1).

Çalışan ve hali hazırda kurulmakta olan yeni şeker fabrikaları (Konya, Susurluk, Burdur ve Kayseri) da, doğrudan doğruya Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin malıdır. Bu şirketi ise İş Bankası kontrol altında bulunduruyor. İlginç bir taraf da şu: İktidarda olan hükümet şeker sanayisine yatırımlar yapmakla yetinmiyor, üstelik şekere bir hayli yüksek fiatlar tayin ediyor (2). Ayrıca, özel «ayarlamalar» yaparak işgününün süresini de tayin ediyor ve zaman zaman bu işgünü 11 saate kadar varıyor, ayrıca şekerin nakli için de son derece elverişli şartlarla müteahhitlerle anlaşmalara girişiyor. Bütün bunlar, adı geçen şirketlerin ortaklarına çok büyük kârlar sağlamakta olduklarını gösterir.

Çimento sanayisinde de durum buna çok yakındır. Çimento tesislerinin en büyüğü, Türkiye Çimento Sanayii T.A.Ş.'dır ve bunun sermayesi 50 milyon TL dır. Sermaye aşağıdaki bankalar tarafından yatırılmıştır: İş Bankası, Emlak Bankası ve Sümerbank.

İş Bankası ve Emlak Bankası, Türkiye Çimento Sanayii TAŞ gibi hemen hemen bütün irili ufak-

(1) Bu fabrikanın Türkiye Şeker sanayii ile yakın ilişkileri vardır. 1925-1926 yıllarında bu şirket Alpullu fabrikasını kurmuştu. Bak: H. Tahsin ve R. Saka. Sermaye Hareketi. İstanbul 1930, s. 129

(2) İktisadi Yürüyüş, 30.XI.1953

lı çimento şirketlerine iştirak ederler: Çimentaş (İzmirdeki çimento fabrikası) sermayesi 5 milyon TL, İş Bankası iştirakı; Ankara Çimento sanayi TAŞ sermayesi 10 milyon TL, ortağı İş Bankası ile fransız sermayesi; Afyon Çimento Sanayi TAŞ sermayesi 5 milyon TL, Türkiye Çimento Sanayiinin kardeş firmasıdır ve buna da fransız sermayesi ortaktır (Five-Lille adında bir fransız şirketi). (1)

Tekstil sanayisinde de, devlet ile özel sermaye ortaklığı biçiminde kurulmuş bir çok tesisler vardır. Örneğin Bergama'da kurulmakta olan tekstil fabrikası (sermayesi 6 milyon TL), ortağı % 48 oranında Sümerbank ile Ziraat Bankasıdır. Ayrıca özel sermaye de bu teşebbüse iştirak etmektedir. (İş Bankası ve Bergama'nın sanayicileri) (2). Buna benzer durum bir çok başka kumpanyalarda da müşahade edilmektedir. Örneğin; İzmir Pamuklu Mensucat TAŞ (sermayesi 5,5 milyon TL), devlet sermayesi yatırılmış bulunuyor. İzmir Yün Mensucat TAŞ de (sermayesi 4,4 milyon TL) gene devlet sermayesi iştiraki vardır v.s., v.s.

İlginç ve kayda değer taraf şu: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Çimento Sanayii, suni gübre üreten fabrikalar v.s., Türkiye'nin belirli sanayi kollarında tekel durumundadır. Bir çok sanayi kolarında devlet tekeli yanında bir de karışık tekeller meydana gelmektedir. Bunlara hem yerli hem de yabancı sermaye iştirak eder.

Büyük çapta olan Türkiye burjuvazisinin gitgide daha güçlü duruma gelmesi, gitgide daha bü-

(1) Bak.: Zafer gazetesi, 9.IX.1954, 16.IX.1954

(2) İstanbul gazetesi, 8.VII.1954

yük ölçüde devlet sermayesinden istifade etmesi ve yabancı tekelci firmaları ile gitgide daha sıkı fıkı bağlar kurulması yanında, ufak müteşebbislerin, zanaatçıların, ufak tesislerin sahibi olan ufak tefek üreticilerin kitle halinde iflâsı müşahede ediliyor. Çok ufak müteşebbisler, yabancı tekelcilerin malları karşısında her an iflâs etmek, işletmelerini kapatmak tehlikesi ile karşı karşıya gelmektedir, bu güçlü tekellerle rekabet etmek onların harcı değildir. İkinci dünya savaşından sonra Türkiye'de yabancı sermayenin artmış faaliyeti ve çok büyük yerli firmaların yabancı sermaye yatırımı ile kurulması, bir çok irili ufaklı işletmelerin mahvı manasına geliyor. Ufak ve orta burjuvazinin zaten güç olan durumlarını daha da güçlendiren şey, gitgide artan vergilerdir. Gelir Vergisi Kanununun 73. maddesi gereğince bu vergi, kâr sağlasın sağlamasın en ufak imalatçılardan dahi alınmaktadır. Böyle durumlarda vergi ya başka gelir biçimlerinden, ya da gelecek yılda tahmin olunan gelirinden tahsil ediliyor (1). Bu kanuna göre ayda 400 liralık geliri olan ufak imalathane sahiplerinden alınan vergi, gelirinin % 17,5 oranında tahsil ediliyor (2). Bu durum küçük burjuvaziyi son derece güç duruma düşürüyor. 15 Mayıs 1954 tarihli Zafer gazetesi, zanaatçıların bu ağır durumunu ele almışken, 1953 yılında ufak imalatçılardan tahsil olunan verginin toplam olarak 1.314.900 TL, Nisan 1954 tarihine kadar ise 1.714.900 TL olduğunu kabul ediyor (3).

---

(1) Hüsnü Bengi, «Vergi Kanunları», İstanbul 1950 s. 188

(2) aynı yerde, s. 207-219

(3) Zafer 15.V.1954

Türkiye ufak zanaatçı, imalatçılarının ve ufak işletme sahiplerinin gitgide ağırlaşan durumlarının direkt sebebi, yabancı ve özellikle amerikan sermayesinin ülkede yayılması ve öte yandan ülkenin kaldıramayacağı derecede ağır savunma giderleri, yani ülkenin militarizasyonudur.

Türkiye sanayisinde ikinci dünya savaşından sonra yabancı sermayenin rolü

Bilindiği gibi, en büyük hisseler destesi yabancılara ait karışık anonim şirketler, emperyalist tekelciler için az gelişmiş ülkelerin ekonomisine en kolay nüfuz etme çaresidir.

Gerçeklerin ispatladıkları gibi, Amerikan, İngiliz, Fransız ve Batı Almanya tekelcileri Türkiye sanayisine daha iyi girmek için bu usulü geniş ölçüde kullanmaktadır. Bunun için bir kaç örnek gösterelim:

Gübre fabrikaları T.A.Ş., tarımda kullanılan gübrelerin üretimi için tekel durumundadır ama bu şirket aslında amerikan şirketi sayılabilir. Çünkü bu kumpanyanın % 51 oranındaki hisseleri, Fertiziler Corporation of America şirketine aittir (1). Dünya çapında olan İngiliz - Hollanda Unilever tekeli, İş Bankası ile birlikte Türkiye'de Unilever İş Türk Limited Şirketi'ni kurmuş ve bir margarin fabrikasını işletmektedir. Bu fabrika için milletlerarası tekellerden olan Unilever, 4 milyon TL

(1) İktisadi Yürüyüş, 29.X.1953;İstanbul, 7.1.1953

yatırmış olduğu halde, Türkiye bankasının yatırımı yalnız 1 milyon TL olmuştur (1).

Bir batı almanyalı şirket, Benler Werke A. G., Türkiye sermayeli Muhlis Emek Şirketi ile birlikte İstanbul'da, boru fabrikasını kuruyor. Bu yeni şirketin sermayesi % 50 oranında almandır (2).

Bir amerikan şirketi olan, International General Electric Company, İş Bankası ile birlikte İstanbul cıvarında kurulmuş ampul fabrikasını işletiyor. Bu teşebbüsün % 51 oranındaki sermayesi amerikan sermayesidir (3). Özellikle Türkiye'nin yeraltı servetleri çıkarma endüstrisinde yabancı sermaye son derece aktif bir şekilde teşebbüslere iştirak etmektedir. Standart Oil Company (of New Jersey), Foster and Whiller Corporation, Coppers Company Incorporated, Parsons, Brickerhoff Holl and Mackdonald, Boldon Hamilton ve başkaları özellikle derin kökler salmıştır (4). Sanayinin bu kolunda, ikinci dünya savaşından sonra, fransız sermayesinin iştiraki de artmıştır. (Societé de Charbon Lorrain). Ayrıca ingiliz, alman, isveç, danimarka ve italyan sermayelerinin bu sahada hayli yatırımları vardır.

Amerikan tekelcileri Türkiye'nin yalnız özel sanayi teşebbüslerine değil, aynı zamanda etatist olan teşebbüslere göz dikmiştir. Bu bakımdan, Makine Kimya Sanayi Şirketi'nin faaliyeti çok ilginçtir. Bu şirket Türkiye'nin savunma amaçlarına

(1) İstanbul, 6.1.1953; The Financial Times, 12.XII.1962

(2) Zafer, 8.IX.1954

(3) «A Survey of American Interests in the Middle East» Washington, 1953

(4) «A Survey of American Interests in the Middle East», Washington, 1953

hizmet eder. 1950 yılında (Nisan ayında) kurulan bu şirket, amerikan askeri makamlarının kontrolü ve idaresi altında meydana getirilmiştir.

Hükümetin emriyle bu şirket ülkenin en büyük fabrikalarından 16'sı bağlanmış bulunuyor (1).

Şirket resmen devletin bir organizasyonu sayıldığı halde, çalışmasına doğrudan doğruya birçok amerikan tekelci iştirak etmektedir. Mart 1953 tarihinde bu şirket, Kuzey Atlantik Birliği üyesi olan ülkeler için, 8.493.950 dolarlık bir sipariş almıştır. Bu sipariş daha çok askeri donatımla ilgiliydi. Bu siparişin, 8 milyon dolarını ABD ödemişti. Böylece amerikan hükümeti var gücüyle, silahlanma araç ve gereçlerinin üretimi için, Türkiye'de zor kulanıp, Türkiye askeri sanayisini dünyanın istifadesine açıyor.

«Truman Doktrininin» Türkiye'de de uygulanması ve bu ülkenin «Marshall Plânına» bağlanması Kuzey Atlantik blokuna dahil edilmesi ve Bağdad Anlaşması neticesinde, Türkiye ekonomisinin türlü kollarında ve özellikle sanayisinde Amerikan, İngiliz, Batı Almanya ve diğer kapitallerin geniş ölçüde aktifleştirilmesi müşahade ediliyor.

---

(1) İktisadi Yürüyüş, 20.IX.1953, s. 102. Hükümetin emriyle bu şirkete aşağıdaki fabrikalar bağlanmış bulunmaktadır: Ankara fişek fabrikası, Ankara tahta fabrikası (askeri siprişleri yapan fabrika), Ankara uçak motorları fabrikası, Ankara cephane fabrikası, Elmadağı barut fabrikası, Kayaş kapsül fabrikası, Kırıkkale barut fabrikası, Kırıkkale çelik döküm fabrikası (askeri amaçlar için kurulmuştur), Kırıkkale termo-dinamik santralı, Kırıkkale savaş malzemesi fabrikası, Kırıkkale kalay fabrikası, Kırıkkale cephane fabrikası, Zehirli gazlardan korunma malzemeleri yapan fabrika, Av tüfekleri fabrikası ve başkaları...

18 Ocak 1954 tarihinde kabul olunan, 6224 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşviki Kanunu (1), yabancı sermayenin yatırımlarını hayli artırmış bulunmaktadır. Bu kanunun hazırlanmasına amerikalı uzmanlar katılmışlardır. Bunu birçok Türk kaynak teyid ediyor. Bu cümleden Rasim Cenani, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları adlı eserinde, bu kanunun kabulünün tarihçesi hakkında şunları bildiriyor (2):

Şubat 1953'de, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası bir grup meydana getirerek, bu grubu; ülke sanayisinin özel sermayesine yardım edilmesi ve sermaye yatırımlarının teşviki için gerekli araştırmaların yapılması ile görevlendirmiştir. İlk başta bunun için, yatırımcıların yolunu engeleyen bir takım formalitelerin basitleştirilmesi, vergilerin indirilmesi, elde edilen kâr hisselerinin yabancı ülkelere serbest transferine izin verilmesi gibi tedbirler düşünülecekti. Rasim Cenani bundan sonra şunları ekliyor: «Ama Sanayi Kalkınma Bankası'nın raporundan sonra, olaylar hızlı gelişmeğe başladı. Artık grup dışında da yabancı sermaye yatırımları günlük basında enine boyuna söz konusu olmağa başladılar, bunun görüşmeleri gerek politik gerekse ekonomik çevrelerde devam ediyordu.» (3)

Bunun arkasından Ağustos 1953'de, Türkiye'ye kalabalık bir amerikan danışman grubu gelmişti. Grup başkanı, K. B. Randall'dı. Bu komisyon as-

---

(1) Bu kanun, 23 Ocak 1954 tarihinde TC Resmi Gazetesinin 8615. sayısında yayımlanmıştır.

(2) Rasim Cenani, «Foreign Capital Investments in Turkey», İstanbul 1954, s. 10 - 13.

(3) Rasim Cenani, aynı yerde, s. 12.

lında ABD ekonomik politikasının planlama grubuydu. K. B. Randall gelir gelmez önce Türkiye'nin o zamanki Başbakanıyla, kabine üyeleriyle, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası müdürleriyle, en önemli işadamlariyle geniş ölçüde temaslara girişti. Randall'ın ziyaretinden sonra yayınlanan bildiride «gayet geniş bir temel üzerine oturtulacak yabancı sermaye ile, yakın bir işbirliğinin kurulması zamanının» geldiğine işaret ediliyordu. İşte bu yabancı komisyon yabancı sermaye yatırımlarının teşviki için hazırlanan kanun layihasını gözden geçirerek bir çok tavsiyelerde bulunmuştu.

Daha önce 1953 yılının ilkbaharında Türkiye'nin Maliye bakanı, Türkiye hükümetinin hazırlamakta olduğu yabancı sermaye yatırımları kanunu ile ilgili sorunları görüşmek üzere, ABD'ye gitmişti (1).

Aynı devrede İş Bankasının daveti üzerine, Türkiye'yi en büyük banka müdürlerinden ibaret bir grup ziyaret etmişti. Bu delegasyon Türkiye'nin en önemli şehirlerini gezmiş, türlü görüşmelerde, basın toplantılarında bulunmuş ve bu sırada komisyon üyeleri her fırsatla yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasına büyük bir ihtiyacın olduğuna işaret etmişlerdi.

Bütün bu gerçekler gösteriyor ki, 18 Ocak 1954 tarihli yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili kanunun ta kendisi bile, doğrudan doğruya yabancıların iştiraki ile hazırlanmış bulunuyor. Nitekim kabul olunan ve yayınlanan kanun, yabancıların Türkiye'deki sermaye yatırımlarına bir sınır koşmuyordu ve üstelik de Türkiye emekçi kitlelerinin

(1) Rasim Cenani, aynı yerde, s. 14.

yabancı sermaye hesabına sömürülmesine imkân veriyordu.

Yabancı sermaye yatırımları, özellikle Demokrat Partinin ikinci defa seçim kazanmasından sonra artmıştır. Demokrat Parti ise milletlerarası tekellerin güvenlerini kazanmıştı. 18. Mayıs 1954 tarahli Zafer gazetesi övgü ile şunları yazıyordu: «Demokrat Parti ikinci seçimleri de kazandıktan sonra yabancı sermaye seller gibi Türkiye'ye akmağa başladı.»

Aynı gazete Mayıs 1954 tarihinde; yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili kanunun yayınlanmasından sonra geçen yalnız iki ay zarfında, yabancı şirketler tarafından 4.784.500 dolar, bunun dışında 43.125.000 Fransız Frangı, 11.959.000 TL, 332.000 İngiliz Lirası, 613.000 İsveç Kuronu yatırılmış olduğunu, haber veriyordu. (1)

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1. Kasım 1954 tarihinde Mecliste verdiği beyanatına göre, yabancı sermaye yatırımı ile ilgili kanunun yayınlanmasından geçen 6 ay zarfında, yatırım 65 milyon TL'ye ulaşmıştır.

Türkiye'de sermaye yatırımında bulunan ya-

---

(1) Zafer, 17.V.1954

bancı şirketlerin toplam sayısı ise 110'u buluyordu (1). 1955 yılı sonuna doğru Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları iki kata çıkmıştı. 1955 yılının Kasım ayında toplam olarak 120 milyon lira yatırmak isteyen, 140 yabancı şirketin teklifi kabul olunmuştu. Bu yabancı sermayeye bir de ortaklık olarak yatırılan yerli sermaye katılacak olursa, resmi kaynaklara göre yatırımların genel toplamı, 380.000.000 TL'ye ulaşmış demek olacaktır. (2)

En büyük yatırımlarda bulunan firmalar arasında; International General Elektric Corporation, International Drilling Co., Michigan Chemical Corporation, İngiliz - Hollanda Holdingi olan Unilever ve başka ünlü firmalar bulunuyordu.

Amerikan Ortadoğu Enstitüsü'nün verdiği habere göre Türkiye'de, bu kitap yazıldığı tarihte 180 Amerikan firması ve firma şubesi faal bir durumdadır (3).

---

(1) Zafer, 2.XI.1954

(2) T.C. Resmi Gazete, 2.XI.1955, No. 9144

(3) «A Survey of Amercan Interests in the Middle East», Washington 1953, p. XIII. Bu bültene göre Türkiye'ye yapılan Amerikan yatırımı 1953 yılında 33 milyon dolar veya o zamanki rayice göre 100 milyon TL'na yükselmekteydi.

Türkiye'ye yabancı sermayenin ve ilk plânda Amerikan sermayesinin nüfuzu, ülkenin ekonomisini dezorganize ediyor, işsizliği arttırıyor, emekçi kitlelerin sömürüsüne yol açıyor ve neticede Türkiye proletaryası gerek kesin, gerekse orantılı biçimde gitgide yoksulaşıyor.

2 TÜRKİYE PROLETARYASININ SAYISI VE DAĞILIMI

Türkiye proleteryasının sayısı

Türkiye'nin sanayi proletaryasının sayısı ve bölge bölge dağılımı konusu, bazı zorluklar doğurmaktadır. Çünkü bu alanda, arada sırada Türkçe kaynaklarda yayınlanan ve sayısı pek az olan istatistiklerin de çok önemli eksiklikleri, kusurları vardır.

İşçilerin sayısının tesbiti, sanayinin çeşitli kollarına göre dağılımı ancak sanayi sayımları münasebetiyle yapılır veya zaman zaman Çalışma Bakanlığı, 1936 yılı iş kanununun uygulandığı işçi sayısını tesbit ederken (yani en az 10 işçinin çalıştığı tesislerde çalışan işçiler), dolayısıyle elde edilen sonuçları yayınlar. (1)

---

(1) İş Kanunu hakkındaki ayrıntılı bilgi III. bölümümüzdedir.

Ne sayımlar ne de Çalışma Bakanlığı, tarım işçilerini, işsiz olanları, kalifiye olmayan işçilerin bir kısmını ve proletaryanın başka kategorilerini hesaba katmıyor. Bunun dışında da, 1936 yılında yayınlanan iş kanunu, nakliyatta çalışan işçileri, tarımda çalışan işçileri, ufak imalathanelerde çalışanları, evlerde çalışanları ve mevsimlik işçileri hesaba katmadığından, Çalışma Bakanlığı ülkenin işçi sınıfı hakkında ancak kısmen bilgi veriyor ve yukarıda saydığımız işçi kategorilerini sayım dışında bırakıyor.

Üstelik de Türkiye istatistikleri artık geleneksel bir biçimde proletarya sayısına yalnız gerçek işçileri katmakla kalmıyor, buna şu veya bu sanayi koluyla ilişkisi olanları yani burjuvazi sınıfı temsilcilerini, türlü kontrolörleri, postabaşları v.s. de bu istatistiklere dahil ediyor.

Çalışan işçi sayısına göre tesislerin grup grup sayımı hiç yapılmamıştır. Örneğin 20, 50, 100, 500, 1000 kişi çalıştıran sanayi tesislerindeki işçiler ayrı bir istatistikle bir araya toplanmamıştır. Bütün bunlar, Türkiye sanayi proletaryasının sayımı ve klasifikasyonu için büyük güçlükler doğuruyor.

Türkiye'nin büyücek fabrika ve atölyelerinde çalışan işçiler, yani Türkiye sanayi proletaryası hakkında az çok doğru bilgiyi Çalışma Bakanlığı vermektedir, ancak bu istatistiklerin de bir çok eksiklikleri vardır. Örneğin, sayılar yalnız 10 ve 10'dan fazla işçi çalıştıran müesseselere aittir. Tarım ve nakliye işçileri hiç hesaba katılmamıştır. Sanayide çalıştırılan kadın ve çocukların sayımı kesinlikle yapılmamıştır. İşçilerin sayısı kent kent gösterilmiyor. İstatistikler daha çok Çalışma mü-

dürlüklerinin bulundukları bölgelere göre hazırlanmaktadır. Böylece bu veriler gerçek sanayi işçisinin sayısını daha ufak gösteriyor.

Çalışma Bakanlığının verdiği bilgiye göre, 10.174 müessesede çalışanlar (10 işçiden fazla işçi çalıştıran müesseseler itibariyle) Aralık 1951 tarihinde 427.364 kişidir. Bu işçilerin çoğu, ülkenin fabrika-atölye proletaryası sayılabilir (1).

Türlü ufak zanaatçıların yanında, imalathanelerde çalışan ve Çalışma Bakanlığının hesaba katmadığı ücretli işçilerin sayısı, 1951 yılı sanayi sayımına göre tahmin edilebilir, şöyleki:

---

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 20, 1952, s. 229. Sanayi sayımının neticelerine göre büyük ve devlet işletmelerinde çalıştırılan işçi sayısı 128.648 kişidir. Ama bu sayı Çalışma Bakanlığının verdiği sayıdan hayli büyüktür. Bunun sebebi 1951 yılı işçi sayımı hazırlıkları bazı geçici sonuçlar vermişti, bunlar daha tamamlanacaktı. Sonra sanayi sayımı, müesseseleri büyük ve küçük fabrika ve imalathanelere ayırırken, 10 beygir gücünden fazla olanları ve bu güçden az olanları iki temel gruba ayırıyor. Oysa ki Çalışma Bakanlığı yalnız 10 beygir gücünden fazla olan müesseseleri hesaba katıyor. Bunun için sanayi sayımı ile Çalışma Bakanlığının sayım sonuçları birbiriyle karşılaştırılamıyor. Bunun dışında da sayım, üretimin bütün kollarını içine almıyor ve özellikle yeraltı servetleri çıkarma endüstrisi hakkında verilen bilgiler çok eksiktir. Halbuki özellikle Türkiye proletaryasının büyük bir kısmı bu kolda iş buluyor. Yalnız Etibank'ın maden işletmelerinde 1950 yılında 38.402 işçi çalışmaktaydı. Özel kişilerin irili ufaklı imalathanelerinde çalıştırılan işçiler de hesaba katılacak olursa toplam 70.000 kişiyi aşacaktır.

2000 den fazla nüfusu olan yerlerde, ufak üretim müesseselerinde ve imalathanelerde çalışan işçiler sayısı : (*)

Sanayinin tekel kolları	Çalışan kişiler müessese sahibi	işçi (ücretli)	Ücretli işçilerin imalathane başına oranı
Besin maddeleri	10720	20730	2
Tekstil	3040	8220	3
Tütün	30	10430	149
Kimya	800	1910	2
Giyim (Konfeksiyon)	2020	25770	0,8
Maden işleme	3140	11260	0,9
Metalürji	650	1220	2
Cam, tuğla - kiremit, taş	1610	4160	3
Tahta - kereste	6020	6180	1
Deri	4390	2580	0,5
Lâstik	230	290	1
Selüloz	20	100	5
Alet Makine	2850	3280	1,2
Poligrafi	20	100	5
Mobilya	1180	2120	2
İçkiler	460	930	2
Ulaştırma araçları	2730	3140	1,5
Sanayinin başka kolları	1340	1140	0,9
T o p l a m	990	105000	

(*) Türk Ekonomisi, 1952, No. 106. Bu istatistiklerin dışında kalanlar: belediye işletmeleri işçileri (elektrik, havagazı, su), yeraltı servetleri çıkarma endüstrisi işçileri, inşaat işçileri, çeşitli illerdeki belediye işçileri, mevsim işçileri, ev işçileri, askerî fabrikalarda çalışan işçiler. (Bak.: OOH Bülteni: «Les conditions economiques au Moyen - Orient 1951-1952», New York, Mart 1953, p. 44)

Sanayi sayımının verdiği bilgiye göre 501 ila 2000 nüfuslu olan yerlerde imalathanelerde ve küçük işletme tipinde olan ufak müesseselerde toplam olarak, 20 758 işçi çalışıyor ve bu irili ufaklı imalathane sahiplerinin toplam sayısı 17 598 dir. (1)

Böylece imalathanelerde ve küçük işletme biçimindeki ufak müesseselerde çalışan ücretli işçilerin toplamı 125 758 kişidir (buna 500 nüfustan ufak yerlerde bulunan imalathanelerde çalışanlar dahil edilmemiştir).

Bu türden olan işçilerin Çalışma Bakanlığı istatistiklerine alınmadığından şüphe edilemez. Zira bunların hepsi de 10 işçiden az işçi çalıştıran müesseselerde iş bulmaktadır (tütün işçileri hariç).

Türkiye'nin işçi sınıfının sayısı tesbit edilirken, ulaştırmada çalışan işçilerin de hesaba katılması şarttır. Memurlar ve işçi sayılmayan kişiler dışında denebilir ki, ulaştırmada 100.000 kadar ücretli işçi çalışmaktadır.

Böylece 1951 yılı sayımları ve istatistiklerine göre, Türkiye'de 1951 yılında çalışan ücretli işçilerin sayısı aşağıdaki gibiydi:

İş Kanununa tabi olan işçiler (esas itibariyle fabrika - atölye proletaryası) (*)	427 000
Ufak işletmelerde çalışanlar	116 000
Ulaşımda çalışan işçiler	100 000
T o p l a m	643 000

(1) Bak: TC Merkez Bankası üç aylık bülten, Ankara 1952, No. 80 - 81 ve ayrıca İstatistik Yıllığı, cilt 20, 1952, s. 284-285

(*) Sanayi sayımı neticesinde saptanılan 125.000 işçiden tütün işletmelerinin irili ufaklı atölyelerinde çalışanlar çıkarılmıştır. Çünkü bunlar, Çalışma Bakanlığınca İş Kanununa tabi olan işçiler olarak ayrı bir istatistikte toplanmıştır.

İşçilerin bir kısmının Çalışma Bakanlığınca hesaba katılmadığını gözönünde tutarak (dolayısiyle sanayi sayımda bu gibi işçiler hiç hesaba alınmıyor) Türkiye sanayisinin ücretli işçisinin sayısının yukarıda gösterilen sayıdan daha yüksek olmasını kabul etmemiz gerekir.

OOH Ekonomik Bülteninin sayılarına göre, Türkiye sanayisinin türlü kollarında (inşaat hariç) çalıştırılan işçilerin sayısı yıllar itibariyle aşağıdaki biçimde artmaktaydı: (*)

Yıllar	İşçi sayısı	Yılları	İşçi sayısı
1938	560 981	1950	476 000
1948	713 780	1953	801 858

Türkiye'de üretimin bölge bölge yoğunlaşması gerçeği de çok önemli bir noktadır. Sanayi sayımının istatistiklerine bakılırsa, 2202 büyük fabrikada, 1950 yılında Türkiye'nin toplam işçi sayısının yarısı çalışmaktaydı, oysa ki bu müesseseler ülkenin bütün sanayi kurumlarının ancak % 22'sini teşkil eder. Aynı zamanda tüm müesseselerin % 97,8'inde (ufak işletmeler - imalathaneler) çalışan işçilerin oranı, Türkiye'nin tüm işçisinin ancak % 49.4'üdür. Deri (sepi), tahta - kereste, maden yapım endüstrisi ile konfeksiyon kollarında toplam olarak 54 180 işçi çalışmaktaydı. Bu kollardaki işletmeler, ülkenin tüm üretim müesseselerinin % 54'ü olup, toplam olarak ülkenin ancak % 17 oranında işçisini -çalıştırmaktaydı. Öteyandan 1927 yılında 10'dan fazla işçi çalıştıran müesseselerde 50-70 bin işçi çalıştığına bakılırsa, denebilir

(*) «Economic development in the Middle East, 1945-1954» New York 1955, p. 215.

ki 1951 yılında bu türden olan sanayi işçisinin sayısı 6-8 kat artmıştır.

Üretimin yoğunlaştırılması, kaçınılmaz neticede, işçi sınıfının da yoğunlaştırılmasına meydan veriyor. Bu ise, işçi gücünün bir araya gelmesi ve sınıfsal bilinçlenmesinin gitgide artışına yol açıyor.

Türkiye işçi sınıfından söz açılmışken, Türkiye köylerinde kapitalist ilişkiler arttıkça artan ve sayısı çok olan tarım proletaryasının da kalabalık bir grup olduğuna işaret etmeden geçemeyiz. Köylü işletmelerinde, kapitalist ilişkilerin en yoğun olduğu ve dolayısiyle tarım proletaryasının da en yoğun olduğu bölgeler, eskiden beri sanayi kültürlerinin üretildikleri bölgelerdir. Bu bölgeler özellikle, İzmir dolayları, Çukurova, Samsun ve Trabzon illeriyle başka illerdir.

Türkiye proleteryasının en az haklara sahip olan tarım işçileri, bugüne kadar istatistiklerle, sayımlarla saptanmış değildir. Bunun için bu tür proletaryanın tahmini sayısını bile saptamak çok güçtür.

Ancak, Çalışma Bakanlığının Eylül 1954 tarihinde verdiği bilgiye göre ülkenin yalnız Güney yöresinde 350.000 küsür tarım işçisi varmış (1). Bu tür işçiler Güney illerinde en fazla Adana'da bulunmaktadır. Adana'nın mümbit topraklı ovalarında tarım çok yoğunlaşmış ve ücretli tarım işçisinden geniş ölçüde faydalanılmaktadır.

Bazı veriler (örneğin, 1951 yılı ziraat işletmeleri sayımı ile anketler) ve arada sırada Türkiye basınında çıkan haberlere bakılırsa, ülkede aşağı yukarı 500-600 bin tarım işçisi olmalıdır.

(1) Zafer, 15.IX.1954

Türkiye'nin sanayi ve tarım proletaryasının sayısı hakında yukarıda gösterdiğimiz bütün sayıları gözden geçirerek öz olarak diyebiliriz ki, ülkenin bugünkü proletarya sınıfı kendi saflarında 1.400.000 işçi toplamaktadır. Bu ise tüm nüfusun % 7'sine yaklaşık bir orandır.

İşçi sınıfının meydana gelmesine yardım eden kaynaklar. Türkiye proletaryasının dokusu.

Türkiye'de, işçi sınıfı safları, üç kaynaktan meydana gelmektedir; ilk ve temel kaynak: iflâs etmiş, işletmesi yıkılmış köylülerdir ve bunların sayısı Türkiye'de gün geçtikçe artmaktadır.

Köylülüğün proleterleşmesi gerçeğini resmi Türkiye basını bile kabul etmek zorunda kalıyor. Örneğin, Zafer gazetesi, 6 Ocak 1951 sayısında, ülkede bir çok işsizin iş aramak için yer yer dolaştığını kabul ediyor. Bu işsizler, yoksullar köylerinden inip Adana pamuk tarlalarına, Eskişehir lüle taşı üretimine, Samsun'a tütün işlerine geliyor. «Çoğu köylüdür, hatta denebilir ki hepsi de köylüdür. Hangi mevsimde olursa olsun, hangi iş, hangi şartlarla olursa olsun, türlü türlü işi kabul ediyorlar, oysaki bu insanların asıl işleri köy işleri, tarla sürümü, ekin ekilmesidir.»

Mahvolmuş köylüler Türkiye sanayisinin mevsimlik işçilerinin çoğunu teşkil ederler. Bilindiği gibi Türkiye'de bazı üretim kollarında yılda ancak birkaç ay çalışılır. Bu kollar arasında örneğin şeker, çırçır, nebati yağ üretimi vardır. Bu kollarda çalışan işçilerin çoğu köylerini bırakmak zorunda kalmış mevsim işçisidir. Örneğin 1950 yılında U-

şak, Turhal, Eskişehir ile Alpullu'daki, dört şeker fabrikasında çalışan, 6154 işçiden 5191 işçi mevsim işçisiydi (1). Köylerini bırakmak zorunda kalmış köylülerin büyük bir kısmı maden ocaklarında, kömür ocaklarında, inşaatta hertürlü kaba işlerde çalıştırılan işçilerdir. Böylece kollektif iş anlaşmazlıklarını çözümleyen, Yüksek Arbitraj Mahkemesinin bir kararında şunlar denilmektedir: «Ereğli kömür işletmelerinde çalışan 11.500 işçiden en büyük kısmı köylerini bırakıp yılda 6 ay kömür madenlerinde, 6 ay ise kendi köyünde çalışan kimseler»miş (2). Köylerini bırakan ve başka yerlerde iş aramak zorunda kalan köylüler İzmir, Samsun ve başka kentlerin tütün işletmelerinde çalışan işçilerin en büyük kısmıdır. Bunun neticesinde Türkiye sanayisinde henüz kendi köy işleriyle bütün ilşkilerini kesmemiş ama mevsim işçisi olarak çalışmak zorunda kalmış işçiler çalışır. Bunun delili Milletlerarası Çalışma Organizasyonu misyonunun 1949 yılında Türkiye'yi ziyaret ettikten sonra yayınladığı raporlarıdır. International Labour Organization, yayınladığı raporunda Türkiye çalışma Bakanlığının kendisine verdiği bilgilere değinerek bazı gerçeklere işaret ediyor. Buna göre ülkenin 1648 en büyük sanayi müessesesinde, işçilerin % 43'ü zaten ancak bir yıldan beri çalışmaktadır, işçilerin % 24'ü ise yılda ancak en çok 6 ay çalışır (3). Bu misyon da Türkiye proletaryasının sayısı-

---

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 19, 1951, s. 263.

(2) T.C. Resmi Gazete, 1.VII.1953, No. 8446.

(3) «Labour Problems in Turkey», Geneve 1950, p. 216.

nı tesbit etmeğe çalışmıştır ve elde ettiği bilgiye göre Türkiye'nin tüm işçisinden ancak 1/3'ü devamlı olarak çalışır, kalan 2/3'ü ise durmadan iş değiştirir ve gidenlerin yerini, civar köylerden gelen sayısız, ufak işletmesinde gelir sağlama gücünü yitirmiş işsizler kolaylıkla doldurmaktadır.

Böylece Türkiye proletaryasının 2/3'ü köyü ile tüm ilişkisini henüz kesmemiş ve ancak belirli mevsimlerde (bir ay, iki ay, üç ay ve daha fazla bir zaman için) köyünü terk edip gurbette iş arayan kimselerdir.

Böyle bir durum elbetteki işçilerin bilinçlenmesini güçleştiriyor. Kendi meslek grubu içinde kapanıp kalmayı ve bunun için de işçi çevrelerinde küçük burjuva ideolojisinin kolayca yerleşmesini sağlıyor.

Öteyandan ise, köylünün bir kısmının iş aramak için kentlere göç etmeleri, devamlı olarak büyük fabrika işçileriyle ilişkileri, köy emekçilerinin genel bilgi seviyesini arttırmasına yayıyor. Türkiye köyüne ilerici fikirlerin nüfuzunu kolaylaştırıyor.

Türkiye proletaryasını meydana getiren ikinci kaynak ise iflâs etmiş ufak imalathane sahipleri ve esnaftır. Onlar da imalathanelerini kapatıp ücretli işçi olarak çalışmak zorunda kalıyorlar. Türkiye - amerika arasında «yardım» anlaşması imzalandıktan sonra bu küçük imalatçı - zanaatçı ve esnafın iflâsı geniş ölçüde artmıştır. Türkiye'ye neredeyse damping fiatına ucuz yabancı malların girmesi yüzünden ufak tefek imalatçıları çok güç bir duruma sokuyor ve neticede bunlar ücretli işçi olarak çalışmak zorunda kalıyorlar ya da büsbütün işsiz kalıyorlar. El işçiliği ile üretim yapanların güç

durumunu özellikle tekstil kolu göstermektedir 1950 yılında Türkiye'ye çok fazla sayıda yabancı malların ithali yüzünden, iplik üretimi bir yılda % 15, dokumacılık üretimi % 25, çorap üretimi % 40 oranında düşüklük gösteriyor. İstanbul'da o zamana kadar harıl harıl çalışan ufak imalathanelerin % 40ı (çoğu el işçiliği esasına dayanıyordu) rekabete dayanamayarak kapandı (1). İzmir'de 1950 yılında aynı tipten ipek dokuma müesseselerinin çoğu kapanmıştı. Türkiye basınının verdiği haberlere göre 1950 yılında Maraş, Burdur ve Gaziantep'te 16.000'den fazla dokumacı iflâs etmişti.

Ve nihayet Türkiye işçilerinin üçüncü grubunu kuşaktan kuşağa geçen proletarya meydana getiriyor. Ancak bu işçi grubu sayı bakımından kalabalık değildir. Türkiye işçisinin çoğu birinci nesil proletaryadır ve yalnız pek, pek az sayıda işçi dededen, babadan kalma mesleğine devam ediyor.

Daha yukarıda açıkladığımız gibi, Türkiye'de fabrika - atölye üretimi nisbeten yenidir. 1927 yılında, 10'dan fazla işçi çalıştıran müesseselerdeki işçi sayısı, toplam olarak 60.000 kişi kadardı. Ama 1950 yılında bu sayı 427.000 kişiye yaklaşıyor. Demek ki işçilerin esas kitlesi sanayiye, 1930-1940 yıllarında geçmiş bulunmaktadır.

Böylece çağdaş Türkiye'nin proletaryası özellikle müflis yoksul köylülerden meydana geliyor. Yani kentlerin ve köylerin yarı-proleter elemanıdır.

Türkiye proletaryasının kimlerden müteşekkil olduğunu söz konusu ederken şunu da kaydetme-

(1) «Democratie Nouvelle», Paris, mars 1952, No. 3

miz gerekiyor: Fabrika - atölye işçilerinin esas kitlesini erkek işçiler meydana getirmektedir. Uzun zaman Türkiye kadınlarının fabrikalarda çalışması, Kur'ân'a karşı gelmek gibi bir şey sayılırdı ve neredeyse bir suç oluyordu. İşçi kadınlar fabrika idaresi ile sahipleri tarafından rahat bırakılmıyordu.

Bunun için XX yüzyılın başında pek az sayıda kadın işçi vardı. 1913-1915 yıllarında 15.000 işçiden kadın ve çocuk işçi sayısı 1.500'ü aşmıyordu. Yani Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi, geleneklerin kadınların yollarına çıkardıkları bir çok engelleri bunlar tüm işçi sayısının ancak % 10'u kadardı. (1) yıkmıştır. Üretimde gitgide artan sayıda kadınlar ve çocuklar çalıştırılmağa başlandı. Çünkü kapitalistler kâr peşinde koşarlarken, erkek gücünden çok daha ucuz olan kadın ve çocuk güçlerinden faydalanıp onları sömürmede büyük çıkarlar umardı.

Çalışma Bakanlığının verdiği istatistiklere göre 1952 yılında, 10 işçiden daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde çalışan topyekûn 427.000 işçiden 70.600'ü kadın, 26.800'ü ise çocuktu (yani 14 yaşına kadar olan okul yaşındaki çocuklar) (2).

Böylece bugün kadınlar ve çocuklar, Türkiye işçilerinin % 27 oranına yükselmiştir. Şunu da kaydetmemiz gerekir ki, ülkenin bazı üretim bölgelerinde kadınlar ve çocuklar sayısı, gene de Çalışma Bakanlığının istatistiklerine göre bütün işçilerin % 40 ve hatta % 50'sini teşkil etmektedir.

---

(1) Hikmet Kıvılcım, «Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı», İstanbul 1935, s. 64-65

(2) İstatistik Yıllığı, cilt 20, 1952, s. 229.

(1949 yılı istatistikleri). Böylece büyük tekstil müesseselerinin merkezi olan Bursa'da kadın ve 14 yaşına kadar olan çocuk işçilerin oranı % 48'e ulaşıyor. İzmir'de (hafif endüstri merkezi) tüm işçinin % 50'si kadın ve çocuktur, İstanbul'da bu oran % 24 olarak saptanıyor vs. (1).

Sanayide çalıştırılan kadın ve çocuk sayısı gittikçe artıyor. 1949 yılında İş Kanununa tabi olan sanayi müesseselerinde esasen işçi sayısı yükselmişken, bu kanunun uyguladığı bazı irili ufaklı imalathane ve ufak işletmelerdeki kadın işçi oranı % 13,1'den % 25'e yükseliyor, ufak ve 14 yaşına kadar olan çocukların sayısı ise % 24,7 oranında artıyor (2). Bu sayılar gösteriyor ki, özelikle ufak işletmelerde tercihan kadın ve çocuk emeğinden faydalanılmaktadır.

1948 yılı Aralık ayında ülkenin çeşitli üretim müessesesinde çalışan kadın sayısı, Çalışma Bakanlığının istatistiğine göre 49.800'e ulaşıyordu. Aralık 1951 yılında ise bu sayı artık 70.600'ü buluyor. Çocuk yaşta olan işçilerin oranı da aynı şekilde hayli yükseliyor.

Bu durum Türkiye işçisinin acınacak durumunu, bütün açıklığı ile gösteriyor. Demek oluyor ki,

---

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 18, 1950, s. 193.

(2) Aslında Türkiye'de çalışan işçilerin sayısı, 1949 yılında düşüyor. 1949 yılında Türkiye'deki işsizlik en yüksek oranını buluyor.

aile başkanı aldığı ücretle ailesine bakamaz oluyor ve hem karısını hem de çocuklarını kapitalistlerin köleliği hizmetine vermek zorunda kalıyor.

İşçi sınıfının dağılımı

Üretimin gelişme merkezi ve dolayısıyle proletaryanın meydana gelmesi merkezleri, çok eskiden beri limanı olan şehirlerdi (İstanbul, İzmir). Bunun dışında tarımsal ham madde üretim merkezi (Adana, Bursa, Samsun, Trabzon) ve yeraltı servetlerinin bulundukları bölgeler (Zonguldak) sayılırdı. Bunun sebebi Türkiye'nin üretiminin yarı sömürge biçiminde gelişmesidir. Ayrıca tüm ülke ekonomisinin yönetilmesi hedefinin, ham madde ihracatı oluşu bu gelişmede önemli bir rol oynamaktadır.

Cumhuriyet devresiyle yeni bir üretim bölgesi meydana geliyor: Ankara. Bunun sebebi, Ankara çevrelerinde askeri sanayinin kurulmasıdır. Ayrıca Sivas ve Kayseri'de de bir kaç büyük işletme kurulmuş ve bu bölgelerde sanayi hayli gelişmiştir.

Türkiye proletaryasının coğrafya bakımından dağılımı için, Çalışma Bakanlığının hayli ilginç verileri vardır.

Türkiye nin türlü bölgelerinde çalışan işçiler sayısı (Aralık 1954 tarihindeki sayım itibariyle) (*)

Çalışma Müdürlüklerinin idaresindeki bölgeler	İşçiler (**) sayısı	İşçilerin toplam sayısındaki oran
İstanbul	84 130	19,7
İzmir	78 094	18,2
Zonguldak	36 665	8,6
Ankara	29 309	6,9
Seyhan	22 900	5,3
Eskişehir	20 958	5,0
Diyarbakır	20 186	4,8
Bursa	17 205	4,0
Sivas	17 241	4,0
Samsun	16 167	3,8
Aydın	13 970	3,2
Trabzon	10 668	2,5
Kocaeli	10 254	2,4
Konya	10 005	2,3
Erzurum	9 471	2,2
Kayseri	8 779	2,1
Balıkesir	7 370	1,7
Gaziantep	6 940	1,6
Antalya	3 828	0,9
Edirne	3 224	0,8
T o p l a m	427 364	100

Bu cetvelden anlaşıldığına göre, Türkiye'nin en kalabalık işçi kitleleri ülkenin Batı bölgelerindedir: İstanbul (Kocaeli dahil) % 22,1 İzmir % 18,2

(*) İstatistik Yıllığı, c. 20, 1952, s. 229. (Yüzde hesabını yazar yapmıştır.)

(**) Ayrıca bölgelerdeki sanayi tesislerinde çalışanların sayısı da çok ilginçtir, bunun ayrıntılı bilgisi, Ek No. 1'de verilmiştir.

Zonguldak % 8,6, Bursa % 4,0 Aydın % 3,2, Balıkesir% 1,7. Yabancı sermayesinin zincirine vurulmuş olan yerli sanayinin, bellibaşlı gelişmeğe başladığı Batı bölgelerinde, İş Kanununun uygulandığı (1936) işçilerin % 57,8'i çalışmaktadır. Kesin sayılarla ifade edilse bu sayı 237.688 kişi oluyor.

Kemalist iktidar devresinde üretimin daha çok merkeze ve Doğuya doğru yer değiştirilmesi müşahede ediliyor. Orada Ankara, Sivas, Diyarbakır, Kayseri, Erzurum gibi yeni yeni sanayi şehirleri kurulmaktaydı. Ancak Türkiye'nin Doğu vilayetleri hâlâ üretim bakımından Batılı bölgelerden çok daha geridir. Bunun için bu gibi kentlerde sanayi işçisi de nisbeten azdır.

İşsizlik

Kapitalist ülkelerde proletaryanın ekonomik durumu incelenirken işçi sınıfına giren işsizleri de hesaba katmak şarttır. Karl Marks, Kapital'in birinci cildinde şunları kaydediyor: «Orantılı nüfus yoğunluğu her renkten ve her perdeden mevcut olabilir. Yalnız yarım gün çalışan veya hiç bir işi olmayan her işçi bu nüfus yoğunluğu kurbanı sayılır. Aşırı nüfus yoğunluğuna, üretim devresi değişmesinin zaman zaman verdiği büyük çaptaki şekil değişikliğini bir kenara bırakırsak (bu fazlar neticesinde aşırı nüfus yoğunluğu, krizler zamanında çok kesin duyuluyor, işler sadece biraz gevşeyince sadece müzminleşiyor), işte bu biçimleri bir kenarda bırakırsak, aşırı nüfusun daima üç biçimi olur: devamlı müzmin olan birşekil, gizli-

kapalı kalan şekil ve inatla tutulan, müzminleşen şekil» (1).

Kapitalist ülkelerin işsizliği ,genel olan «kapital birikimi kanununun» neticesidir, bu kanunun etkisi şöyle belirmektedir: Sömürücü sınıfların ellerinde kapitalin birikimi, her halükârda işçi sınıfının yoksullaşması ve üretimde çalışan işçi sayısının belirli oranda olan azalması ile sonuçlanır.

Her an el altında, yani yedekte bulunan koca bir işçi ordusu mevcutken, hayat standardı düşer, ücretler düşer, işgünü uzar ve işi olan işçi sınıfının bölümü daha fazla sömürülür.

Kapitalizmin genel krizi sıralarında bütün çelişkilerin daha da çok keskinleşmesi ve özellikle kapitalizmin ikinci devreden olan krizinin artmasının en önemli belirtisi, tüm kapitalist ülkelerin milyonlara varan işsizler ordusunun devamlı aleste durmasıdır. Özellikle az gelişmiş, bağımsız olmayan ülkelerde işsizlik korkunç ölçülere varıyor. Bu ülkelerde işsizliğin başlıca sebebi iflâs eden köylülük ve şehirlerde sıra ile işletmelerini kapatmak zorunda olan ufak mal üreticilerinin zor durumudur.

Tarımsal ve bağımlı bir ülke olan Türkiye'de köylülüğün pauper'leşmesi ve parçalanması, bu ülkenin ekonomisinin yabancı tekelcilerin çıkarlarına tabi kılınmasından beri hayli artmıştır. Yabancı tekelciler Türkiye'yi bir tür ham madde peyki haline getirdikten sonra tüm tarım ürünlerini, Kuzey Atlantik bloku üyelerinin emrinde hazır bulundurmaya da mecbur etmişlerdir. Bununla ilgili olarak ağalar ve büyük arazi sahibi çiftçiler Türkiye

(1) Karl Marks, Kapital, cilt, 1, 1951, 646.

tarım işletmelerini yoğunlaştırıp, kapitalist tipi büyük işletmeler kurmaktadırlar.

İşte bu amaçla Türkiye'ye bu son birkaç yılda aşağı yukarı 40.000 kadar traktör ithal edilmiş, bir çok tarım makine ve diğer tarım tekniği getirilmiştir. Bilindiği gibi, tarımda makine kullanılması neticesinde, insanların iş gücüne ihtiyaç azalmaktadır. Çiftlik sahipleri ile köy burjuvazisi tarafından makine kullanılması, Türkiye köylerinde kapitalist ilişkilerin gitgide büyümesini yansıtıyor ve böylece toprağı icarla işletenler, yarıcılar ve diğer topraksız olan köylüler büyük kitleler halinde topraklardan yoksun kalıp, kovuluyorlar. Toprağı ellerinden alınmış köylüler, en uygunsuz şartlarla aynı ağaya ya da çiftlik sahibine irgat olmak ya da şehirlere inip iş aramak zorunda kalıyorlar. Öteyandan Türkiye sanayisi, biçimsiz ve tek taraflı gelişirken bu boş kalan insan gücünü içine almak şöyle dursun, bizzat kendisi de her yıl binlerce işçiye yol veriyor. Bu ise köylerde de belirli oranda olan tarımsal nüfusun birikimine sebep oluyor.

Türkiye'de tarımsal nüfus fazlalığını, 1950 yılında yapılan tarımsal işletmeler sayımı ile, 1952 yılında düzenlenen anketler ispatlıyor. Elde edilen bilgilere göre, büyük arazi çiftlikleri ile ağalar, bütün işletmelerin ancak % 13'ünü teşkil ettiği halde Türkiye'de işlenen tüm toprakların % 72'sine sahiptir. Tüm köy işletmelerinin % 86'sını teşkil eden köy işletmelerinin ellerinde ise, işlenen toprakların ancak % 25'i vardır (1).

(1) P. P. Moyiseev, «Türkiye'nin Toprak İlişkileri», Doğu Bilimleri, SSCB, No. 1, 1956.

Türkiye'de 2.930.000 köy ailesi veya köy işletmesinden 489.000'inin hiç toprağı yoktur ve aile fertleri en elverişsiz şartlarla sömürücülerin yanında çalışmak zorunda kalıyor. 1.507.000 köy işletmesi (veya toplam sayının % 52'si), çok çok 1 ilâ 5 hektarlık bir toprağa sahiptir. Bunlar, kural olarak, yoksulların işletmeleridir. Böylece Türkiye'nin 2.930.000 köy işletmesinden, 1.996.000'i (topraksız veya az topraklı olanlar), kısmen veya tamamen topraklarını kaybedip, Türkiye'de tarımsal nüfus fazlasını meydana getiriyorlar.

Bunun sonucu olarak, Türkiye'de Demokrat Parti'nin dergisi olan Gün'ün (22.V.1946) istatistiklerine göre, topyekûn 12 milyon köylü vardır ki bunlar ellerinde bulunan ufacık topraklarından ekmek parasını bile çıkartamamaktadırlar. Yüzbinlerce aç, sefil insan ülkede dolaşıp iş, ekmek ve başını sokacak bir yer arıyorlar.

Türkiye'nin tarımsal nüfus fazlalığını, köylerde «kısmi işsizliği» hükümet çevreleri bile kabul ediyorlar. Böylece, İş ve İşçi Bulma Kurumu yetkililerinden biri apaçık yazıyor: «Zirai üretimimizin hacmine bakılırsa, bugün köy nüfusunun büyük bir kısmı üretimin başka kollarında çalıştırılabilir» (1). Bu yazıyı düzenleyen yetkili şahıs, köylülerin elinde toprak olmadığından köylerde sun'i olarak «kısmi işsizlik» (2) meydana geldiğini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi, yabancı sermayenin ülkede yerleşmesi ve köylerde feodal kalıntıların hâlâ mevcut oluşu köylülüğün yoksul-

(1) «Türk Ekonomisi», 1951, No. 95

(2) aynı yerde.

luğunu gitgide arttırmakta ve tarımsal nüfus fazlalığını yaratmaktadır.

Gitgide artan tarımsal nüfus fazlalığı yanısıra, Türkiye'de sanayi işçileri arasında da işsizlik artmağa devam ediyor. Bu ise akıcı veya durgun olan bir nüfus fazlalığını meydana getiriyor. Bilindiği gibi, akıcı nüfus fazlalığını, üretim yerleri kapandığından işlerini kaybeden işçiler meydana getiriyor ama bu tür işçilerin işsizliği geçicidir. Bir zaman sonra onlar nasılsa herhangi bir yerde yerleşiyor ve tekrar çalışmağa devam ediyorlar.

Ama kapitalizmin genel krizi devresinde bu akıcı olan nüfus fazlalığı müzminleşmiş bir hal alıyor.

ABD emperyalistlerinin ısrarı üzerine, Türkiye ekonomisinin militarize edilmesi, yabancı tekellerin Türkiye pazarlarını ele geçirmesi gibi haller sonucunda bir çok sanayi kolları faaliyetleri durdurmak zorunda kalıyor ve binlerce işçi sokakta kalıyor.

Örneğin 1950 yılında, yabancı tekstil mallarının Türkiye'ye ithali neticesinde, Türkiye'de satılmamış pamuklu mensucat birikimi olmuştur. Bu yerli üretim stoklarının olağanüstü büyümesi neticesinde bir çok işletme kapanmak zorunda kalmıştır.

1952-1953 yıllarında, Taylor'un aşırı çalıştırma sistemi, Adapazarı Vagon Tamiratı atölyesinde uygulanmağa başlanır başlanmaz, Yedikule ve Eskişehir'deki atölye ve depolarında işler durdu. Orada çalışanlar sokakta kaldılar.

Yeni Sabah gazetesinin verdiği habere göre, Haziran 1954'te Kazlıçeşme Mensucat fabrikasında 250 işçinin işine son verilmişti. Aşağı yukarı aynı

tarihte Yedikule Lâstik fabrikasından da 750 işçiye yol verilmişti (1).

İşsizlik cam sanayisi kollarında da artmaktadır. «Gerçek» gazetesinin bildirdiğine göre İstanbul'da ekseri cam fabrikaları kapanmış ve binlerce işçi işsiz kalmıştır (2).

Yabancı tekellerin mallarıyla rekabette bulunacak kadar güçlü olmayan üretim müesseselerinin kapanmaları, Türkiye sanayisinde sık sık görülen bir olaydır. Geçici işsizlik, Türkiye'de gitgide müzminleşiyor. Bunu hem basın açıklıyor hem de resmi istatistikler bu durumu isbatlıyor.

İş ve İşçi Bulma Kurumu yetkililerinden biri resmen, Türkiye'de sanayi işçisinin en az % 20'sinin işsiz olduğunu açıkladı (3).

MOT misyonunun faaliyet raporunda şunlar belirtilmektedir: «Genellikle kabul edildiğine göre, sayısı fazla kalabalık olmayan kalifiye işçiler hariç, işçi gücü arzı, kat kat talebi aşıyor. Bu gerçek, işsizlere iş bulmakta büyük güçlükler çeken resmi organlarca kabul edildiği gibi, ziyaret ettiğiniz bütün üretim müesseselerince de teyit edilmektedir, çünkü bütün bu irili ufaklı üretim yerleri, üretimleri geçici de olsa daima, gerektiğinden çok daha fazla sayıda iş isteyenlerle karşılaşmaktadır.» (4)

Türkiye'de işsizliğin gitgide arttığını aşağıdaki gerçek de gösteriyor: 1950 yılında yalnız İstanbul'da, 15.405 işsiz kayıt olunmuştu. 1951 yılında ise

(1) Yabancı Ticaret Enformasyon Bülteni (BİKİ), 8VII.1954

(2) Pravda, 18 Aralık 1953

(3) «Türk Ekonomisi», 1951, No. 95

(4) «Labour Problems in Turkey», Geneve, 1950, p. 215

İstanbul'daki işsizler sayısı 22.773'e varıyor. 1952 yılında durum büsbütün vahimleşti. Aradan geçen onbir ay içinde işsizler sayısı 32.404'e ulaşmıştı (1).

Hiç şüphesiz ki, bu istatistikler ülkedeki gerçek işsizlik hacmini yansıtmaktan uzaktır. Çünkü bütün bu sayılar İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun bölük pörçük verilen bilgilerine dayanmaktadır. Dolayısıyla bu müessesenin faaliyeti üzerinde biraz durmayı ilginç buluyoruz.

İş ve İşçi Bulma Kurumu, Türkiye burjuvazisi tarafından meydana getirilmiş ve emekçilere iş bulmakla en az ilgilenen bir yer sayılabilir. Bu kurum daha çok işçilerin arasında politik bakımdan güvenilip güvenilmez elemanları ayıklar ve işçilere ne dereceye kadar itimat edilebileceğini kontrol eder. Türkiye'de mevcut kanunlara göre, İş Kanununa tabi olan işletmelere ve de devlet işletmelerine alınan işçileri yalnız, İş ve İşçi Bulma Kurumu temin eder. İş ve İşçi Bulma Kurumu hiç bir şekilde işsizliğin sebeplerini ortadan kaldıramayacağı gibi işsizliğin hacmını da küçültemez. Çünkü Türkiye'de herhangi başka kapitalist ülkedeki gibi işsizlik şu veya bu üretim müessesesinin çalışıp çalışmamasına değil, yalnız ve yalnız sosyal - ekonomik şartlara bağlı kalıyor. Bunun için türk tutucu basınının, İş ve İşçi Bulma Kurumu ile ilgili kopardığı vaveylanın bir de demagojik bir amacı vardır; emekçi kitleler böylece yanıltılıyor ve aldatılıyor.

Bu Kurumun ülkede 21 şubesi ve bir de acenteliği var. Bir çok bölgede ne şube ne de acente

(1) «Türk Ekonomisi», 1952, No. 114

mevcuttur. Bu gibi şubelerin olduğu yerlerde bu şubeler daha çok İş Kanununa tabi olan işsiz kalmış işçi ve ufak devlet memurları işlerine bakıyorlar. Böylece esnaf, el zanaatçısı ile köylerden gelen ve iş arayan köylüler bu kurumca hiç kaydedilmiyor ve kaale alınmıyor.

Resmen bu kurumun başında, devlet tarafından tayin olunan bir idareci var, ama aslında bütün idare, amerikalı müşavir Thomas'dadır. Bunu Türkiye resmi kaynakları da teyit etmekten çekinmiyorlar. (1)

Bu kurumun görevlerinden biri de, işverenlerin işe almak istemedikleri işçilerin kara listeye geçirilmesidir. Böylece bu işçiler öbür arkadaşlarından «tecrit» ediliyorlar. Buna göre bu kurum ayrıca, sadece polise düşen fonksiyonları da üstüne almış bulunuyor. Ama buna rağmen binlerce, binlerce işçi herhangi iş bulmak umuduyla bu kuruma başvurmak zorunda kalıyor.

Bu kurumun, bir nevi polislik görevini de üzerine aldığını gösteren gerçeklerden biri şu ki; bu kurumun memurları dahi her yıl ayrıca bir anket doldurmak zorundalar. Bu ankete gizlice memurun politik durumu, çalışkanlığı, kimlerle tanışıp görüştükleri kaydedilir (2).

Bu kurum tarafından zaman zaman yayınlanan istatistikler gerçek sayıları göstermekten çok uzak. Bu eksiklik, bu müessesenin müdürleri tarafından da kabul ediliyor. Örneğin, İş ve İşçi Bulma Kurumu müdürü Faruk Kadam, 1950 yılın-

(1) Türk Ekonomisi, 1952, No. 113

(2) Ferid H. Saymen, Sistematik Türk İş Hukuku Mevzuatı, İstanbul 1953, s. 724-727.

da yayınladığı yazılarından birisinde, o yılın (1950) on ayı zarfında 41.925 işsiz kaydedilip, 17.608'ine iş bulunduğunu iddia ediyor. «Ama, diyor Faruk Kadam aynı yazıda, şunu da itiraf edelim ki, maalesef iş dilekçesiyle bize müracaat eden kişilerin sayısı gerçek durumunu aksettirmiyor. Aslında Kurumumuzun türlü şubelerinde son iki üç ay zarfında yaptığımız incelemeler gösteriyor ki, iş için müracaat edenlerin bir kısmı hiç kayıt edilmiyor. Bunun esas sebebi, şubelerin elerinde imkânlar dahilinde işe yerleştirebildikleri işsizlerin sayısının mümkün olduğu kadar kabarık göstermek arzularıdır. Öteyandan anlaşıldığına göre Kurumumuzun bazı şubeleri bir çok üretim tesisleriyle gereksiz bir takım anlaşmalar imzalıyor. Bunun için bu müesseselere müracaat eden kişiler Kurum tarafından işe alınmış gibi görünüyor veya bir daha kaydediliyor.» (1)

Bu yazılardan anlaşıldığı gibi, işsizler sayısı hakkındaki bütün resmi bilgiler bir çok sebepten dolayı gerçeğe uymuyor. Çünkü bir yandan bu kurum iş arayan herkesi kaydetmiyor, öteyandan ise işe yerleştirilmiş olanlar hakkında verilen bilgi hayli mübalağalı oluyor. Çünkü, yukarıdaki örnekten de anlaşıldığı gibi, İş ve İşçi Bulma Kurumu işe yerleştirme kayıtlarını mükerrer yapıyor. Sonra, İş ve İşçi Bulma Kurumu geçici işte çalışanları veya haftada ancak birkaç gün çalışan işçileri hiç kaale almamaktadır. Oysa ki Türkiye'de tesadüfi bulunan işle geçinenlerin sayısı hayli kabarıktır.

---

(1) İktisadi Yürüyüş, 30.IV.1951

Bunun dışında İş ve İşçi Bulma Kurumu, askerlik vazifesini bitirmiş, terhis olunmuş ve hâlâ bir işe yerleşememiş genç insanları da hiç kaydetmiyor. Bir de bu kuruma hiç müracaat etmeyenler veya müracaat etmek imkânına sahip olmayanlar hesaba katılmıyor.

Ama verilen bilgi ne kadar noksan olursa olsun gene de Türkiye'de kalifiye işçiler arasında da büyük, bir işsizlğin hüküm sürdüğü anlaşılıyor. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun resmi istatistiğine göre, 1946 yılıyla 1951 yılı arasında geçen zaman içinde iş bulmak umuduyla, kuruma müracat edenlerin sayısı şöyle bir yekûn tutuyor: (*)

Yıllar	Erkekler	Kadınlar	Çocuklar	Toplam
1946	17 208	3 752	4 062	25 022
1947	28 343	4 823	9 027	42 193
1948	26 694	8 377	8 881	43 952
1949	29 306	11 205	7 581	48 092
1950	43 227	10 943	—	54 170
1951	55 900	11 028	12 722	79 650

1952 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu, toplam olarak 136.000 işsiz kaydetmiş (1). 1955 yılının ilk sekiz ayında kaydolunan işsiz sayısı ise 342.202'ye ulaşıyordu. Zafer gazetesinin verdiği bilgiye göre, bu sayı 1954 yılıyla kıyasla, 72.663 kişi kadar artmış bulunuyor. (2)

Böylece 1946 yılında kaydolunan işsizler sayısı kat kat artmış bulunmaktadır. Son yıllar, işsizlik vahim bir durum alıyor.

---

(1) İktisadi Yürüyüş, 31.VIII.1953

(2) Zafer, 19.IX.1955

(*) İstatistik Yıllığı, cilt 20, 1952, s. 220

İstanbul, İzmir, Ankara ve benzer büyük şehirlerde işsizlik özellikle büyük ölçüler almaktadır. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun verdiği bilgiye göre, çeşitli şubeleri, aşağıdaki bölgelerde 1952 yılının 11 ayında, aşağıdaki sayıda işsizler kaydetmişlerdir (1):

İş ve İşçi Bulma Kurumu Şubeleri	İşsizler sayısı
İstanbul	32 402
İzmir	27 072
Ankara	16 731
Bursa	13 436
Seyhan	10 692
Eskişehir	8 459
Diyarbakır	5 771
Samsun	3 202
Erzincan	2 451
Sivas	1 408
Konya	1 188
Trabzon	778
T o p l a m	123 590

Bu bilgiye göre İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun 21 şubesi ve acentesinden ancak 12 şube ve acente bilgi toplayabilmiştir. Denizli, Kayseri, Balıkesir, Antalya, Kocaeli, Hatay, Zonguldak Elâzığ ile Gaziantep'teki işsizlerin sayıları hiç gösterilmemiştir. Oysa ki yalnız Zonguldak'ta ülkenin tüm işçisinin % 10'u çalışmaktadır.

Ama İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun, aslından çok düşük ve eksik olan bilgiye göre bile, Türkiye'de halen 350.000 işçi işsizdir.

(1) Türk Ekonomisi, 1952, No. 114

Bir de şunu unutmayalım: İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun bilgisi yalnız sanayi işçileri arasındaki işsizlikle ilgilidir. Aslında işsizlerin toplam sayısı, çok çok daha yüksektir. Kapitalizmin açlık ve sefaletle karşı karşıya bıraktığı, bu koca işsiz insanlar ordusu Meclis'te bile söz konusu olmağa başlıyor ve Meclis'in dikkatini üzerine çekiyor.

Türkiye'de bir milyon kadar işsiz olduğunun doğru olup olmadığı hakkında, 1951 Ocak'ında Meclis'te, Çalışma Bakanlığından kesin cevap verilmesi istenmişti. Çalışma Bakanı bu sayıyı inkâr edememiş, sadece, genel işsizliğin yakınlarda azalacağına dair yatıştırıcı bir takım yuvarlak sözlerle işin içinden çıkmağa çalışmıştı (1). Gene de bu sayı her fırsatta meclisin her toplantısında mebuslarca ileri sürülüp hatırlatılıyor.

Yedekte olan koca bir işsizler ordusu Türkiye burjuvazisine işsizleri diledikleri gibi sömürmek için fırsat oluyor.

Zafer gazetesi sahibi, M. Faruk Fenik işçileri korkutarak, grevlere izin verildiği taktirde, bundan yalnız işçilerin zararlı çıkacaklarını yazıyor. Çünkü bir çok üretim müessesesi «zaten iş hacminin azalmasından dolayı çalışanların bir kısmına yol vermek zorundaymış» (2). Oysa ki ülkede zaten yeteri kadar işsizler varmış.

Yalnız bu sözler yeter burjuvazinin işsizler ordusunu nasıl sömürdüğünü ve çalışan işçiler üzerine ekonomik ve politik baskısının nasıl artırıldığını anlamak için.

---

(1) Zafer. 6.1.1952

(2) Zafer, 10.1.1951

Türkiye aydınları arasında da işsizler yok değildir. Türkiye'de aydın tabakalardan olan işsizlerin sayıları hakkında bilgi verilmediğinden, aydınlar arasındaki işsizler sayısını tahmin etmek dahi mümkün olamıyor. Ancak şu kadarı biliniyor: İş ve İşçi Bulma Kurumu'na birkaç aylık devre içinde, orta veya yüksek eğitimini bitirmiş olanlardan 950 kişi başvurmuştu ve bu kurum ancak 50 kişiyi bir işe yerleştirebilmişti (1).

Gazetelerin haberlerine göre, yüksek tahsilini bitirmiş bir çok genç, kendi bilim kollarında iş bulamayınca her türlü iş kabul ediyorlar: Vatman oluyor, otobüs şoförü oluyorlar, bazıları hatta mahalle bekçiliğini kabul etmek zorunda kalıyorlar. (2)

Geçim için en ufak imkânı olmayan, daima yedekte duran bu koca işsizler ordusunun ölçüsü, emekçilerin yoksullaşma derecesini apaçık bir şekilde göstermektedir.

---

(1) Türk Ekonomisi, 1951, No. 95

(2) Yeni Işık, 21.V.1951

3 işgünü

1936 yılında yayınlanmış olan İş Kanunu

1929-1933 yıllarında hüküm süren dünya ekonomik krizin sonuçlarından, en çok çeken ülke ler arasında, emperyalist tekellere bağlı olan, az gelişmiş ülke olarak Türkiye de vardı. Dünya ekonomik krizi yıllarında, Türkiye'de emekçi kitlelerinin durumu birden ağırlaşmağa başlamış, işsizlik görülmemiş ölçüler almıştı. Ekonomik krizin müzminleşen karakteri, öte yandan da emperyalistlere, devletleştirilen tesisler karşılığında ödenen olağanüstü bedeller, etatizm politikasının uygulanabilmesi için vergi ve devlet istikrazlarının artırılması, tüketim eşyası fiatlarının birden fırlaması, karaborsacılığı, ihtikâr v.s. gibi faktörler emekçilerin zaten son derece zor olan durumlarını da-

ha da vahimleştirmiştir. O yıllarda çıkan Türkiye gazeteleri sık sık aşağıdaki gibi haberlerle dolup taşıyordu: «Bütün resmi ve gayriresmi müesseselerde memur ve müstahdem kadroları kısıtlanıyor. Kriz karşısında her ticaret firması her tesis, her müessese, her banka memur ve müstahdemlerinin çoğuna yol vermek zorunda kalıyor» (1).

Dünya ekonomi krizi yıllarında sınıf mücadelesi artıyor, daha kesin bir biçim alıyordu. Mücadele eden halk kitlelerinin en ön saflarında, ülkenin daha çok genç sayılan, işçi sınıfı geliyordu.

1931 yılında Türkiye'de sık sık işçi mümayişi müşahade ediliyordu. Ülkenin komünist partisi olağanüstü zor şartlar altında işine devam ediyordu. Ocak 1931 yılında İstanbul'da «Kızıl İstanbul» gazetesinin her tarafa yayıldığını basın haberlerinden öğreniyoruz. Şehirde tutuklamalar takibat vahim bir hal alıyor.

O yılın Nisan ayında İstanbul'da bir çok mahallelerde işçileri «Mayıs Bir» mümayişine davet eden beyannameler dağıtılmıştı. 2 Mayıs 1931 tarihinde İstanbul işçilerinin milletlerarası dayanışma gününü kalabalık toplantılarla kutladıkları bildiriliyor.

Türkiye'de o devrede geniş ölçüde grev harekâtı başlıyor ve bunu aşağıdaki gerçekler ispatlıyor: Temmuz 1931 yılında İstanbul'un Ortaköy mahallesindeki tütün fabrikalarında 200 işçi grev ilan ederek ücretlerinin artırılmasını istediler. Bu işçilerin diledikleri kısmen kabul edilmiştir. 26 Ağus-

(1) Işık. 24.V.1933, «Milli - Sömürge Sorunları Belgeleri», 1934. No. 1, 2 (16 - 17), s. 145

tos 1931 yılında gene İstanbul'un Galata semtinde tütün işçilerinin grevi başladı. 1931 yılında yaz boyunca İstanbul Liman işçileri zaman zaman ciddi nümayişlerde bulunmuşlar bir kaç kez liman işletmeleri hammalları grev ilan etmişlerdir. 1932 yıllında İstanbul'da bir Fransız tütün fabrikasında grev ilan edilmişti. 1932 yılında İzmirde incir fabrikaları işçilerinden 2000 kişi grev düzenlemişlerdi. 1933 yılında Ocak ayında gemi işleten Seyrü Sefain adındaki kumpanyanın işçileri ve denizcileri ücretlerinin arttırılması için büyük çapta bir grev yaptılar. Grevleri bastırıldı.

Ama ondan sonraki yıllarda da bir çok üretim kolunda (tütün, mensucat v.s.) işçi nümayişleri kaydedilmektedir.

Türkiye'nin o zamanki iktidarının etatist eğilimini daha da güçlendiren unsur ekonomi krizinin arkasından gelen depresyon yıllardır. Bunun en açık belirtisi Türkiye hükümetinin Ocak 1934 tarihinde etatizm esasına dayanan beş yıllık üretim kalkınma programıdır.

Bu şartlar altında Türkiye burjuvazisi Türkiye proletaryasının gitgide artan baskısı altında İş Kanununu çıkarmak zorunda kalmıştır. Bu kanunla ülkenin gitgide yoğunlaşan işçi sınıfı bütünlüğü parçalanacaktı. Aynı zamanda bu İş Kanunu aslına bakılırsa etatizm politikasının bir cüzü sayılabilir. Bu politikanın amacı büyük sermaye pozisyonlarının güçlendirilmesiydi. İş Kanunu ile Türkiye'nin büyük üretim müesseselerindeki iş şartları ayarlanıp hükümetin kontrolü altında bulundurulacaktı. Böyle bir kontrol bir yandan büyük kapitalin pozisyonunu takviye ediyor öteyandan

ise işçilerin daha da iyi sömürülmesine yol açıyordu.

3008 sayılı İş Kanunu Meclis tarafından 8 Temmuz 1936 tarihinde kabul olundu. Kanun layihası uzun uzadıya türlü hükümet komisyonlarında daha 1925 yılından başlamak üzere tartışılıyor, görüşülüyordu. Kasım 1937 yılında yürürlüğe girdiği halde bir kaç maddesi ancak üç sene sonra uygulanmağa başladı. Bu kanun, aslına bakılırsa, ülkenin başlıca üretim müesseselerinde işçilerin çalışmalarını ayarlayan yani bu ayarlama ile ilgili olan bir kanundur. Kanun hepsinden önce, Türkiye yıllarca süren mücadelesinin neticesi iken, aynı zamanda işçi hareketinin bir dereceye kadar zayıf oluşunu da yansıtmaktaydı. İşçi hareketinin bu zayıf yönü sayesinde, Türkiye burjuvazisi bu kanuna bir sürü, tutucu zihniyeti aksettiren maddeler eklemiştir.

1936 yılında yayımlanan İş Kanunu, on bölümden ve 148 maddeden ibarettir. Bu maddelerde bir çok anlam kesinlikle saptanıyor: İşçi, işveren, iş anlaşması, işe alınma, işe son verme, işçilere ücretlerin ödenmesi, sağlık güveni bakımından alınacak tedbirler öngörülüyor v.s., v.s. Bütün bu maddeler açıkça ve resmen, Türkiye'nin işçi sınıfının sömürüsünü ayarlıyordu.

Bu İş Kanunu esas itibariyle sadece bir çok maddeler saptanmaktadır. Bütün bu maddeler daha sonra Türkiye işçi sınıfının inatla devam eden mücadelesi neticesinde, mecburen alınan bir çok kararname ve talimatlara temel olmuştur.

1936 yılı İş Kanunu, tipik burjuva kanunudur. Ama bu kanun bile üretim müesseselerinin çoğuna uygulanmıyordu, bunları kapsamıyordu.

26 Ağustos 1952 tarihinden sonra, İş Kanunu en az 4 işçi çalıştıran müesseselere de uygulanmağa başlıyor ve aşağıdaki illerde sık sık bu kanuna müracaat ediliyor: İstanbul Ankara, İzmir, Adana, Konya, Kayseri Erzurum, Eskişehir, Bursa, Sıvas ve Gaziantep.

Bu illerin üretim müesseselerinde İş Kanunu, müessese sahiplerinin özel beyannameleri ve devlet memurlarının gidip işyerini bizzat gezmelerinden sonra yürürlüğe geçiyor. 15 Haziran 1952 tarihli İstanbul gazetesinin verdiği habere göre, bu İş Kanununa tabi olan ufak üretim müesseselerinin toplam sayısı, 11.000 olup çalıştırdıkları işçilerin toplam sayısı 75.000'dir. (1)

İş Kanunu grevleri yasaklıyor, oysa ki grev kapitalist ülkelerde işçilerin, kendi haklarını korumaları için en önemli aracıdır. İşçilerin grevini yasakladıktan sonra, bu kanun antidemokratik bir arbitraj sistemini de saptamıştır.

Bu kanun bir de işçilerin «güvenlik derecesi» hakkında anketlerin tutulmasını mecbur ediyor. Anketlerde ise işçilerin üretimdeki hal ve gidişatı kaydediliyor (2). Aslında bu kanun maddeleri ile, kendi haklarını korumak isteyen işçilerin kara listelerinin hazırlanması isteniliyor. Bunu gayet açık olarak, tanınmış alman «sosyoloji profesörü» Kessler belirtiyor. Kessler'e göre, politik güvenlilik ve sağlamlık hakkındaki anketler müteşebbislere «çalışmak için bütün hakları elinde olan işçilerin»

---

(1) İstanbul, 5.VI.1952 ve Türk Ekonomisi, 1952, No. 109

(2) İş Kanunu, madde 31

işyerlerine alınması için imkân vermektedir (1). Ama profesör efendi, aynı yazısında işçilerin bu gibi, polisçe tanzim olunan güvenlikleri hakkındaki belgeleri nefretle reddettiklerini kabul etmek zorunda kalıyor.

İş Kanunu işçinin ücretinden yapılan ceza kesintileri ve diğer kesintileri aynen bırakıp, yalnız ücretlerinden yapılacak kesintilerin resmi azamisini tesbit ediyor.

İşgünü ise, daha aşağıda göstereceğimiz gibi, hiç bir değişikliğe uğramamıştır. Kanun, Türkiye üretim müesseselerinde eskiden de mevcut olan insafsızca sömürüye resmi bir şekil vermiştir.

Kanunun demagojik karakteri, hepsinden iyi aşağıdaki maddelerden anlaşılmaktadır. Önce çok ağır işlerde, yeraltı veya sualtı işlerinde, 18 yaşına kadar olan gençlerin veya genç kadınların emeğinden kesin bir şekilde faydalanılamaz diye maddeler geliyor. Ama hemen arkasından *«hasıl olan zaruret karşısında»* Ekonomi ve Çalışma Bakanlığına, bu gibi işlerde de, gençlerin emeğinden istifadesine izin veriyor. Çocuk ve 14-15 yaşına kadar olan delikanlıların emeğinden şimdi de geniş ölçüde faydalanılmaktadır. Bunun en iyi delili Arbitaj mahkemelerince alınan sayısız kararlardır. Bu kararlarda hakimler, erkek veya kadın olsun, çocuk denecek yaşta olan işçilerin «özellikle tehlikeli ve ağır işlerde» kulanıldıklarını tesbit ediyorlar.

İş kanununun uygulanması kontrolünü yapanlar, aslında birer polis ajanı haline getirilen Çalışma Bakanlığının bir takım memurlarıdır. Memurların başlıca görevleri «üretim müesseselerinin

(1) Türk Ekonomisi, 1951, No. 92

normal çalışmasının temin edilmesidir» (1). «Normal» iş bozguna uğrar uğramaz bu memurlar aldıkları talimat üzerine durumu derhal polise bildirmek zorundadır. Polis ise gereken tedbirleri alıyor. (2). Bu tedbirlerin ne biçim olduğunu ve kime karşı uygulandığını tahmin etmek zor değildir.

İş kanunu, ilk şekliyle, yarısından fazlası bir takım geçici maddelerden ibaretti ve bütün bu geçici maddelerin daha ileride türlü üretim müesseselerinin kendi tüzükleriyle, bakanlıkların talimatnameleriyle ve daha sonraki kanun layihalarıyle tamamlanacağı, incelenip daha olgun bir hale getirilip geliştirileceği denilmekteydi. Gerçekten bu kanunun genel maddeleri, «daha ayrıntılı bir şekilde» işçilerin aleyhine olmak üzere değiştirildi. Değiştirilen veya daha doğrusu «daha büyük ayrıntılarla tesbit olunan» nokta, iş zamanıydı.

İşgününe esas olanlar

Türkiye'de iktidarda olan sınıflar ve bu sınıfların ideologları, 1936 yılında çıkarılan iş kanunuyle Türkiye'de 8 saatlik bir işgününün tesbit edildiğini iddia edip dururlar. Ancak bu iddialar hiç bir zaman gerçeğe uymuyor.

---

(1) M. Görkey, «Son değişikliklere göre İş Kanunu ve Bu Kanunla İlgili Mevzuat», İstanbul, 1947, s. 60. madde 93.

(2) M. Görkey, İş Kanunu ile ilgili Kararname. No. 63. İş Kanununun 99. maddesi ve bununla ilgili talimatnameler.

Doğrudan doğruya iş zamanıyle ilgili maddeler, Kanunun 35, 36, 37, 38 ve 39. maddeleridir. 35. maddenin A bendi (iş zamanının esas maddesi), aynen şu şekilde düzenlenmiştir: «genel bakımdan iş maddesinin haftada 48 saat olduğu kabul olunuyor.» (1)

Bundan sonraki bent, yani B bendi, madde 35'de şunlar yazılıdır. «zaman zaman Çalışma Bakanlığınca talimatnameler hazırlanacak, bu talimatnamelerde hangi üretim müesseselerinde ve hangi tarihten başlanmak üzere ve ne biçimde A bendinin uygulanacağı tesbit edilecektir.» Kanunun ilk layihasında, bu bentte, böyle talimatların çıkarılması üç yıl sonrasına ertelenmekteydi. Yani kanunun yürürlüğe girmesinden ancak 3 yıl sonra, icap ettiği taktirde, bakanlıkça böyle talimatlar çıkarılacaktı. Kanunun kendisi ise, kabul olunduğunun ertesi yılı yürürlüğe giriyordu. Madde 35. son bendinde, bu geçici süre içinde iş kanununa tabi olan müesseselerde işgünü, Ekonomi Bakanlığının emirleriyle tesbit edilecekti. (2)

Aynı kanunun, 36 maddesine göre, Ekonomi Bakanlığının teklifi üzerine, özel talimatlarla, sağ-

---

(1) Düstur, üçüncü tertip, cilt 17, s. 1161. Daha sonra A maddesine göre çalışma saatleri haftanın günlerine bölünüyor şöyle ki; Cumartesi günü saat 13'de kapanan müesseselerde işgünü 9 saattir, kapanmayan müesseselerde 8 saattir.

5518 sayılı, 25 Ocak 1950 tarihli Kanuna göre (İş Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili Kanun), müessese sahibi dilerse, İş Kanununun kendi müessesesine uygulanmasına itiraz edebiliyor. Bu itiraz konusunda son söz Bakanlar Kuruluna aittir.

(2) M. Görkey, İş Kanunu», s. 87.

lık bakımından sakıncalı olan bazı üretim müesseselerinde, «işgünü yalnız 8 saat ve hatta daha az sürecektir.»

Ama 37. madde, gene özel talimatlarla, ülkenin ekonomisine yararlılık bakımından üretim, tesbit olunan seviyeden daha yukarı çıkartılacaksa, mezkûr müesseselerin işgünü ona göre fazlalaştırılabilir, diyor (1). İşgününün uzatılmasını, bu madde sözümona «mesai harici çalışma» lâflarıyla örtbas ediliyor. Ama bu «mesai harici çalışma» yani «overtaym»ın aslında ne demek olduğunu daha sonraki metinde anlatmaya çalışacağız.

Madde 37, işgününün hangi esasa göre tesbit edildiğini ancak kısmen anlatıyor. Türkiye'de herhangi kapitalist işletmesinde, işgününün (48 saatlik iş haftası esasına göre), icabında iş gücünün son fiziki sınırına kadar getirilebildiğini, gene bu kanunun 39. cu maddesi ispatlıyor. Buna göre, Bakanlar Kurulu seferberlik halinde veya hazırlık safhasında, buna gerek gördüğü taktirde, gündüzün iş saatlerini işçinin azami iş gücüne kadar uzatabiliyormuş. «(2) Şunun da unutmayalım ki Türkiye 1939 yılından bu yana durmadan» seferberlik anını veya seferberliğe hazırlığını» yaşamaktadır. Ülkede savaş korkusu Türkiye burjuvazisi için, gerçekten işçinin fiziki güçlerinin en son haddine kadar, işgününün uzatılmasına imkân veriyordu. Bunun için azami hadda kadar işgününün uzatılmasına meydan veren, 39. madde Türkiye burjuvazisine büyük yardımda bulunmaktadır.

---

(1) Düstur, cilt 17, s. 1162.

(2) Düstur, s. 1162-1163

O halde hülasa edelim: 1936 yılında yayınlanan iş kanunun amacı ne? Gerek şeklen, gerekse gerçekten, 48 saatlik iş haftasını tesbit eden 35. maddesinin A bendi, bir hayal mahsulüdür. Kanun, kesinlikle 8 saatlik bir işgününü tesbit etmiyor, bunu yapmaktansa sadece bu müddeti, iş zamanının «temeli» sayıyor ve üstelik de bunu «umumi noktai nazardan» yapıyor. Kanun iyice eleştirilecek olursa, 8 saatlik işgününü gerçekleştirecek bir tek maddeye rastlanılmaz. Bu kanuna tabi olan müesseselerde işgünü bu kanunla değil ayrı talimatlarla tesbit ediliyor. Bu kanun Ekonomi ve Çalışma Bakanlıklarına, diledikleri gibi işgününün tesbit hakkını veriyor.

Demek ki o zamanki iktidar, haklı olarak iş kanununun işçilere vereceği, «özgürlük» ve «hak ile refah»ın öylesine büyük bir ferahlık getireceğini sanıyordu ki, kanunun yürürlüğüne kadar, önce polisi aleste bir vaziyette getirmek gerekiyordu. Bunun için, 1 Ağustos 1937 tarihinde yürürlüğe giren talimat şunları öngörüyordu: «Her vilâyette polis güçleri iş kanununun uygulanmasını sağlamak üzere, icab ettiği takdirde bu kanunun 99. cu maddesi gereğince harekete geçmekle görevlendiriliyor.» (1). Herşeyden önce polisi hazır duruma getirdikten sonra, iktidar peşpeşe bir takım talimat çıkarmaya başladı ve bu talimatlarla işgünü maddesinin gerçek anlamı meydana çıktı.

---

(1) M. Görkey, Kararnameler, Kanunlar, derl. s. 142, Talimatın 14 ncü maddesi. Madde 99, hükümet organları ile polisle sıkı bir işbirliğinin yapılmasını öngörüyor. bu suretle polis, bu kanunun gerçekleştirilmesinde destek olacaktı.

11 Ekim 1937'de yürürlüğe giren iş kanununun 35. maddesi ile ilgili talimat, bu maddenin bir çok iş kollarındaki nizamnamelerini tekrarlıyor. Ama aynı solukta bir çok üretim kurumunda tatil günü olmadan 56 saatlik bir iş - haftası da tesbit ediliyor. Talimatnamenin 14. maddesi diyor ki; 48 ve 56 saatlik iş haftaları sadece «esas olarak alınıyor», çünkü bir çok müteşebbis iş kanununun 37. maddesine göre Bölge Çalışma Müdürlüğünün iznini almak şartıyla işgününü uzatabiliyordu (1).

Hal böyle iken, talimatnamenin 5. maddesi şehir içi ve demiryolları ulaşımı, yol inşaatı, tünel inşaatı, kanal inşaatı, mendirek inşaatı, ulaştırma müesseselerinde, matbaalarda ve bir çok başka kolda mevcut olan iş zamanını hiç değiştirmiyordu (2).

Böylece bu talimatname aslında hiç bir şeyi değiştirmiyor. Ekseri üretim kollarında, işgünü aynen kalıyor. İş zamanının «esası» olarak 48 veya 56 saatlik bir iş haftasını; bu sürenin, kabul olunan üretim müesseselerinde, üstelik de müessese sahibinin ««göstereceği lüzum üzerine», daha da artırabileceğini kabul ediyor. Ama talimat bununla da kalmıyor. Talimatın 6 ncı maddesi, «ivedi karakteri taşıyan işlerde», tatil günleri olmadan, 11 saatlik bir işgünü tesbit ediliyor. Böylece «netice olarak ve genellikle bir iş haftası icabında 77 saate kadar çıkarılabilir» (3). Elbetteki her kapitalist, «ivedi görülecek iş» bahanesiyle işgününü aza-

(1) Görkey, aynı yerde, s. 159

(2) İş Kanununun 3 üncü maddesi, par.: d, g, s, ş, j, k talimatlarda aynen tekrarlanıyor.

(3) M. Görkey, Talimatnameler, s. 159

miye çıkarabilir. Ama bütün bunlara, dediğimiz gibi esas, elbette ki 48 saatlik bir iş haftası oluyor.

İkinci Dünya savaşının başlangıcı ve Türkiyenin iktidarda olan sınıflarının, Hitler Almanyası ile sıkı fıkı işbirliği neticesinde, ülkenin emekçi sınıfları, daha da fazla sömürülüp yoksullaştı. 19 Şubat 1940 tarihinde, «milli savunma kanunu» yürürlüğe giriyor. Bu kanunun 19. maddesi aynen şöyledir: «Bu kanun yürürlükte kaldığı müddetçe bazı üretim müesseselerinde, maden ocaklarında ve başka işyerlerinde munzam çalışmaya ihtiyaç görüldüğü taktirde, işlerin önemi ve lüzumuna göre gündüzün çalışma saatleri, günde üç saat fazlalaştırabilir. İş kanununun çocuk ve kadınların çalıştırılması ile ilgili, devamlı 50. maddesi, üretim müesseselerinde ve başka işyerlerinde uygulanmayabilir. Haftanın tatil günleri hakkındaki madde işbu kanunun amaçları dahilinde uygulanamaz.» (1)

Böylece, üretim yerlerinin kendi tüzüklerinde yer almağa vakit bulmadan (2), 8 saatlik işgünü hakkındaki kanun maddeeleri uygulanmaz oldu ve işgününün «esasına alınan zaman» bütün işçiler

(1) Düstur, cilt 21, s. 436

(2) «İş Kanunu»na göre, bu kanuna tabi olan bütün müesseselerde her işsahibi, İşyeri Kanunu esasına dayanan bir tüzük hazırlamalı ve bu tüzüğe Çalışma Bakanlığının talimatları ve emirleri, Çalışma Bakanlığının başkaca nizamnameleri de eklenmelidir. İşgünü hakkındaki talimatlar müesseselerin belirli bir yerinde herkesin okumasına açık bir biçimde asılmalıdır. Aslında ise bütün bu ahkâm ve mevzuat çok umumi olan bazı maddeleri ihtiva eder, üretim müesseselerindeki iş hayatı iş sahibinin keyfine göre ayarlanır.

için kadınlar ve çocuklar dahil olmak üzere, 11 saatlik işgünü olmuştu.

Ülkenin tüm ekonomisinin askeri raylara oturtulması için, 20 Şubat 1940 tarihinde, Türkiye'de (hep aynı kanunun 4 üncü maddesine dayanan) bir koordinasyon komisyonu kurulmuştu. Komisyon, başbakanın riyasetinde çalışıyordu. Komisyonun öteki üyeleri de en önemli bakanlıkların bakanları olmuştu. Bu komisyon 600'den fazla kararname yayınlamıştı.

İlk kararnameleriyle komisyon işe başlarken, her yerde işgününü 3 saat kadar uzatmıştı ve bu karar hem özel olarak teker teker bazı müesseselerde uygulanacağı gibi; bir çok üretim; kollarında da, olduğu gibi, topyekûn tatbik ediliyordu.

11 No.lu kararla işgünü, devlet tekeline bağlı müesseselerde 3 saat uzatılıyordu (1). 15 No.lu kararla, her tipten askeri üretim müesseselerinde erkek, kadın ve çocuk işçileri dahil olmak üzere, tatil günleri kaldırılıyordu. (2).

25 No.lu kararnameyle, Sümerbank'ın tüm kollarında işgünü üç saat uzatılıyordu. Hele «kamu hizmetinde» olan üretim kolları, iş kanununun haftalık tatil günü hükmünü büsbütün kaldırıyordu. (3)

106 sayılı kararname ile, 24 saatin herhangi süresi için 12 yaşından yukarı olan, mensucat sanayii kollarında çalışan çocuk gücünden istifade edilmesine ve yeraltı maden işletmelerinde çalışan

---

(1) M. Görkey, Talimatnameler, Kararnameler Külliyatı», s. 302

(2) aynı yerde.

(3) aynı yerde, sahife 303

16 yaşından yukarı çocuk gücünden istifadesine izin veriliyordu. Bu yaştaki çocuklar için de 11 saatlik işgünü tesbit ediliyordu. (1)

Hatta hatta insan sağlığı için zararlı olan işlerde, örneğin yeraltı işleri, sualtı işleri, tünel inşaatı, kanalizasyon v.s. gibi işlerde iş kanunu ile işgünü sınırlı iken, bu «milli savunma kanununun» 19. maddesine dayanan, 630 sayılı kararname ile işgünü 3 saat kadar uzatılabiliyordu. (2)

Böylece savaş senelerinde tüm üretim müesseseleri 11 saatlik bir işgünü «esasına» göre işçilerini çalıştırıyorlardı, iş kanununun, iş saatleri hakkındaki maddeleri hiç kaale alınmıyordu.

Ama bununla beraber ülkedeki bütün işlerin gelişi güzel yönetilmesi, emekçi kitlelerinde gitgide artan bir direnme yaratmaktan da geri kalmıyordu. Türkiye'de geniş halk kitleleri bu türlü idareye boyun eğmek istemiyordu. İşçi sınıfı durumunun ıslahı, demokratik bir özgürlük için mücadelesini artırıyordu. Bu karşı koyma neticesinde burjuvazi türlü manevralara baş vuruyor, emekçi kitleleri aldatmak için bir takım demagojik beyanatta bulunuyordu. Bu tür manevralardan biri, 3 Kasım 1943 tarihinde yayınlanan «iş zamanı hakkındaki talimatname» olmuştu. 1936 yılında çıkan iş kanunu ile 1937 yılında yayınlanan talimatnamede, iş zamanının tayini için «esas», 48 saatlik bir iş haftası kabul olunuyordu. Oysaki 1943 yılında yayınlanan talimatnamede, 48 saatlik iş haftası «normal iş zamanı» olarak ilân ediliyordu. Ama bu

(1) Düstur, cilt 22, s. 289

(2) M. Görkey, aynı yerde, s. 339

«normal iş zamanı»nın ne demek olduğu, hemen bir iki madde sonra açıklanıyordu.

Talimatnamenin 5. maddesi, hafta tatili olmadan işçilerin çalıştırılmasına izin veriliyordu.

Her türlü olağanüstü acele işlere izin veriliyordu. Depolarda, limanlarda, iskelelerde (tahmil - tahliye işlerinde) yolcu nakliyatında, yük nakliyatında, karayollarda, deniz ve derelerden hayvan nakliyatında çalıştırılan işçilerin işleri, «tesbit olunan usulle» devam ediyordu. (madde 9). Otellerde, lokantalarda, kahvehanelerde, postada, gazinolarda, plajlarda, hamamlarda, tiyatrolarda, sinemalarda, eğlence yerlerinde, stadyumlarda iş asgarisi olarak 11 saat kabul ediliyordu (madde 10)

Ve nihayet bu talimatın bütün özü ve ruhu 11. maddesiydi; Buna göre koordinasyon komisyonu tarafından iş zamanının tesbit olunduğu işletmelerde, iş zamanı eskisi gibi kalıyordu. Komisyonun kararları, üretim müesseselerinin kendi tüzüklerine ekleniyordu. (1)

İş kanununun sayılan maddeleri ve talimatnameleri feshedilmiyordu. Ekonomi Bakanlığının koordinasyon heyeti ve Çalışma Bakanlığının iç sirküleriyle daha sonra şu değişiklik de yapılmıştı: Halen Türkiye'de iş saatlerinin muammalı 48 saatlik «esası» yürürlükte kalıyor ama aslında iş saatleri iş sahibinin keyfine göre tesbit ediliyor.

İşçilerin 9-11 ve hatta daha da fazla çalıştık-

---

(1) T.C. Resmi Gazete, 3.XI.1943, No. 5346. (5 Şubat 1944 tarihinde yürürlüğe girmişti.)

larını isbatlayan bitmez tükenmez delil ortada (1). Örneğin, İstanbul adındaki gazetenin verdiği habere göre, Sultanhamam'da büyük bir binanın inşaatında çalışan işçilerin günde dokuzbuçuk saat çalıştırıldıklarını ve bunun için fazla ücret almadıklarını bildiriyor (2). İzmir'de Tekel'in İspirto-Votka fabrikasında çalışan işçiler, 8 yıldan beri 11 saat çalıştırılıyordu. Bu gerçek Kolektif İş Anlaşmazlıklarını çözümleyen Yüksek Hakem Heyeti kararından anlaşılmaktadır (3). Gene İzmir'in Tütün Tekel fabrikasında çalışan işçilerin 10-11 saat kadar çalıştırıldıkları, aynı Yüksek Hakem Heyetinin kararında yazılıdır. (4).

İstanbul'da bulunan bir işletmenin işçileri, Temmuz 1955 tarihinde Tekstil Sanayi Sendikası aracılığıyla, başbakana ve çalışma bakanına gönderdikleri telgrafta, fabrika idaresinin onları günde 12 ve hatta bazan 16 saat çalıştırdığından yakınıyorlar. (5)

Shell Company of Türkey Limited'in Yüksek Hakem Heyetine başvurarak, bekçi, kapısı, posta memurları, telgraf santralı memurları ve müstahdem için 8 saatlik bir iş gününün tesbitini istemişler. Heyet ise işçilerin bu kategorisi için 12 saatlik bir işgünü iş kanunu ve iş talimatlarına aykırı olmadığından bu isteklerini reddetmiştir (6).

(1) Türkiye burjuvazisi, sanayi işletmelerinde iş saatleri hakkındaki gerçekleri gizliyor. Ama bütün sansüre ve baskıya rağmen bir çok olay, gerçek durum hakkında yeteri kadar bilgi veriyor.

(2) İstanbul, 20.VIII.1952

(3) T.C. Resmi Gazete, 1 XI.1951, No. 7945.

(4) T.C. Resmi Gazete, 4.XII.1951, No. 7973

(5) İstanbul, 20.VII.1955

(6) T.C. Resmi Gazete, 22.X.1952, No. 8239

Yabancı tekelcilerin çıkarlarını koruyan, bizzat o zamanki iktidardı. 6 Kasım 1954 tarihli ve 8846 sayılı kararla komisyon, inşaat halinde olan elektrik istasyonlarında işgününü uzatmağa kalkmıştı. Bu inşaatı üzerine alan İngiliz, English Electric Co. ile George Winley Co. adlı iki İngiliz şirketiydi (1).

İstanbul Eyüp semtindeki mensucat fabrikası sahipleri, Nuri Toptaş ve kardeşleri, işçilerini 12-16 saat çalıştırmakla, kendilerine çok büyük bir iyilikte bulunduklarını iddia ediyorlar. İş, Hakem Heyetine intikal edince fabrikatörler, fabrikalarında çalışan işçiler 12-16 saat çalışsalar bile, bunun sayesinde fazla ücret de alıyorlar gibisinden savunmada bulunmuşlar. Oysa ki bu mensucat fabrikasında yetişkin işçilerden çok ufak yaşta çocuklar çalıştırılmaktadır (2).

Times adındaki İngiliz gazetelerinden biri, şöyle bir haber vermiştir: «Türkiye sanayi işletmelerinde iş zamanı nazarî olarak haftada 48 saattir ama aslında işgünü, ortalama 10 saat oluyor ve bu zaman normal sayılıyor» (3)

Milletlerarası Çalışma Organizasyonu Heyeti, Türkiye'deki üretimle ilgili raporunda bildiriyor: «İş kanunuyle tesbit olunan iş zamanı genellikle hiçe sayılıyor ve Türkiy'de normal olan bir işgünü genellikle 10-11 saattir» (4).

Aynı heyet, aynı raporunda bazı üretim kollarında iş kanununa uyularak, iş günü resmen 11 sa-

(1) T.C. Resmi Gazete, 6.XI.1954, No. 8846

(2) T.C. Resmi Gazete, 27.VI. 1953, No. 8443

(3) Times, 23.VI.1952

(4) «Labour Problems in Turkey», Geneve, 1950, p. 37

at olarak kabul edilmektedir, diyor ve örnek olarak ekmek fırınlarını alıyor. (1)

Şunu da ekleyelim ki son zamanlarda, «milli savunma kanununa» istinaden, ülkenin tam manasıyle militarize edilmesi gayesiyle, üretimin bazı kollarında iş gününün uzatılamsı ile ilgili sık sık kararnameler çıkarılmaktadır.

1954 yılının ikinci yarısında Türkiye hükümeti «Milli Savunma Kanunu» bahanesiyle, bu kanunun 19. maddesine uyarak bazı üretim kollarında iş günü 11 saate kadar uzamıştır. Örneğin: Şeker fabrikaları inşaatında, Çatalağzı elektrik santralı inşaatında (Etibank'ın bir teşebbüsü), hidroelektrik istasyonları, barajlar, sulama kanalları, İzmir'de buz fabrikalarında iş saatleri resmen 11 saat olarak tesbit edilmiştir (2) Görüldüğü gibi, Türkiye burjuvazisi halen «Milli Savunma Kanunu» bahanesiyle kendi çıkarlarını sağlamaya bakıyor.

Şunu da hatırlatalım ki, iş kanunu Türkiye'de ancak sınırlı sayıda olan üretim müessesini kapsıyor. Ufak tefek imalathane ve atelye sahipleri, büyük fabrikalarla çetin rekabette bulunmak zorunda olduğu için, öteyandan da gayet ucuz fiatla ithal malları işine engel olduğundan işçilerini vargücü ile sömürüyor ve bu sömürü artık son haddine varıyor. Ufak işletmelerin işçileri büyük bir bütün teşkil edemediğinden ve onların kapitaliste direnme gücü olmadığından işsahibine boyun eğmek zorundadır ve büyük işletmelerin işçileri gibi aralarında dayanışmaları da yoktur. Bu-

(1) aynı yerde, s. 39

(2) «Industry and Labour», Geneve, vol. XIII. No. 6 15 Mart 1955, p. 281-282

nun için Türkiye'nin ufak imalathanelerinde ve atölyelerinde barbarca bir sömürü devam edegelmektedir.

Normal iş zamanı dışı çalışma, gece çalışması ve hafta tatili.

Türkiye iş kanunu dört türlü fazla çalışmayı öngörmektedir.

Fazla çalışmanın esas biçimi, iş kanununun 37. maddesiyle tesbit olunan biçimidir.

Buna göre, normal çalışma haricinde çalışma saatleri, «ülkenin ekonomik çıkarı bakımından veya iş türü açısından veya üretimi normal seviyesinden daha da yukarı çıkarmak zarureti hasıl olduğu zaman» kabul olunabilir. (1) Ama kanun maddesinin bu biçim formülasyonu, aslında kapitalistlere sınırsız olarak fazla çalışma saatlerinin tesbit hakkını veriyor.

Kanunun bu maddesine göre, fazla çalışma saatleri günde 3 saatı geçemezmiş. Ancak fazla çalışma saatlerinin uygulanacağı iş günlerinin yıllık toplamı 90 günü geçemez. Ama gene de bu iş kanunu, burjuvaziyi öylesine koruyor ki, bu kuralı uymayan müesseseler, 5 ile 50 TL para cezasına çarptırılıyor. (2)

Böylesine «ağır ceza»nın, bu maddeye aykırı davranılmasına ciddi bir engel olamayacağı aşikârdır.

---

(1) Düstur, cilt 17, s. 1162

(2) İş Kanununun 110 uncu maddesi, 3 üncü bendi

Bu kanunun 37. maddesi olağanüstü, acele yapılması gereken işler hakkında yalnız çok umumi bilgi vermektedir. Bu maddenin tutarsızlığı, çalışma saatleri fazlası hakkında çıkarılan talimatnamelerin iyice incelenmesinde bütün açıklığıyla anlaşılmaktadır.

11 Eylül 1937 tarihli talimatnameye göre, iş kanununun 37. maddesince iş zamanını uzatmak zorunda kalan işverenler..... bölge çalışma müdürlüklerine müracaat ederler» (1).

Böylece her kapitalist Ekonomi Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı şöyle dursun, sadece bölge çalışma müdürlüğüne müracaat etmekle iş saatlerini uzatabilir.

Gece vardiyaları için de durum aynıdır. 27 Ekim 1939 tarihli talimatın 3. maddesi de şunları diyor: «İşbu talimatname gereğince tesbit olunan fazla mesai gece vardiyaları için de kısmen veya tamamen uygulanabilir» (2). Talimatname bu türden olan fazla çalışma saatlerinin yirmidört saatte 3 saatı geçemeyeceğine dair iş kanununun maddsini tekrarlamaktadır. Ancak bu talimatnamenin 9. cu maddesi, seferberlik veya seferberliğe hazırlık vukuunda, işgünü işçinin azami çalışma gücüne kadar yükseltilebileceğini tesbit ediyor (3).

Görülüyor ki, normal iş saatleri dışındaki çalışmanın 3 saati geçemeyeceğine dair söylentiler, sadece söylenti kalıyor. Şubat 1940 tarihinde Koordinasyon komisyonunun emriyle, iş saati olarak bütün Türkiye'nin işletmelerini kapsamak üzere, 11 saat tesbit edilmişti.

(1) Görkey, «Kararnameler, Talimatnameler Külliyatı», s. 159

(2) Görkey, aynı yerde, s. 195

(3) Görkey, aynı yerde, s. 198

1939 yılında yayınlanan talimatname, kapitalistlere yılda fazla çalışma saatlerinin uygulandığı günlerin 90 günü geçemeyeceğini bildirmekle, aynı solukta bu maddeye aykırı davranılması için son derece önemsiz bir cezayı doğru buluyor.

Kanun, kapitalistlere iş gününü diledikleri kadar uzatıp - kısaltılması hakkını veriyor. Saat kadar uzatıp - kısaltılması hakkını veriyor (talimatnamede saat ücretlerinin tercih edilmesi tavsiye ediliyor), işçinin kazancını asgari seviyesinin altına düşürüyor. Karl Marks apaçık bildiriyor: «Saatlik ücreti tesbit edilmekle, kapitalistin taahhüdü belirli gündelik veya haftalık ücreti ödemek değil de, yalnız işçisine dilediği zaman ve dilediği gibi, çalıştığı saatlerin ücretini ödemektir. Böylece kapitalist, işçinin iş zamanını işçi işe alındığı zaman tesbit olunan işgünü veya işgücü bedelinin birimine göre diledeiği kadar kısaltabilir... Böyle hallerde kapitalist, işçisinin belirli bir hayat standardını devam ettirmek için kazanmak zorunda olduğu ücreti ve iş zamanını bu seviyeye ulaştırmadan da, her işçiden üstelik de bir hayli güç fazlasını sömürebilir. Böyle yapmakla çalışmanın bütün düzenini yıkar ve kendi rahatı, keyfi ve o anın çıkarı için fabrikasında kâh insafsız bir hacım alan iş devrelerini ihdas eder, kâh işi askariye indirir ve hatta işçilerine yol bile verebilir. «İş gücünün normal bedeli» bahanesiyle işgücünü her normun hayli dışına kadar uzatabilir ve bunun için işçisine herhangi bir tazminat da ödemek zorunda kalmaz.» (1)

1939 tarihli talimat kapitaliste normal iş sa-

(1) Karl Marks, Kapital, cilt I, 1951, s. 548

atleri dışında hem toptan 90 gün kadar işçi çalıştırma hakkını veriyor, hem de onun arzusuna bağlı kalmak üzere, yıl boyunca devre devre normal iş saati dışında işçi kullanılmasına izin veriyor. Böylece her müteşebbis bu normu kendine göre dilediği şekilde uydurup bu 90 günlük sınırı da aşabiliyor. Bölge çalışma müdürlüklerinde, yani bu normal çalışma saatleri dışında işçi çalıştırılması için izin alındığı yerlerde, üstelik de verilen izinler herhangi kaydı kuydu yapılmıyor ve herhangi ciddi hesap da tutulmuyor.

İş kanununun 38. maddesi, bir de ikinci tür olağanüstü ve normal iş saatleri dışında işler kategorisini tesbit ediyor. Bu maddeye göre, iş sahibine zararları vukuunda veya zararları önlemek için, doğa afetleri ve bunun gibi hallerde de normal saatleri dışında işçilerin çalıştırılmasına izin veriyor. Böyle olaylarda iş zamanının hiç bir sınırı da koşulmuyor. Bu tür işler için verilen tazminat yalnız bir saatlik mesai harici iş hesabıyle ödenir. Bu gibi işlerin yaptırılması için, hiç bir yerden izin alınması da gerekmiyor. Bu gibi işler bittikten sonra müteşebbis sadece bölge çalışma müdürlüğüne böyle işleri yaptırdığını haber vermek le iktifa eder. (1)

Bu madde, Türkiye kapitalistlerine, kendi tesislerinde meydana gelecek herhangi zararı ve ziyanın tazminatını işçilerinin sırtından çıkarma hakkını veriyor, çünkü görüldüğü gibi, işçileri karşılıksız olarak çalıştırmak hakkı eline verilmiş oluyor.

Türkiye kapitalistleri, 11 Ekim 1943 tarihli ta-

(1) Düstur, cilt 17, s. 1162

Limatname ile olağanüstü işlerin üçüncü bir türünü daha tesbit ettiler, bunlar da bu talimata göre «işyerinin hazırlanması, bitirilmesi ve temizlenmesi» gibi işlerdir. Fiiliyata dökülünce bütün, bu, «olağanüstü işler» devamlı normal saatleri dışında iş haline dönüşüyor (1). Böylece her kapitalist işçisini hem iş başlama zamanından önce hem de bu saatten sonra günde 2 saat daha fazladan çalıştırabilir, (Madde 2). Bu gibi normal iş saatleri dışında yaptırılacak olan işlerde, tesisatta çalışan işçilerin toplam sayısının 1/10 ilâ 1/5 kadar olabiliyor (Madde 4). Aynı talimatta, kadınların ve çocukların normal iş saatleri dışında çalıştırılması için herhangi bir sınır koşmuyor. Bütün bu gibi işlere, daha önce 11 saatlik işgününün tesbit edildiği tesislerde izin verilmektedir.

Buna bakılırsa, iş günü 2 saat daha da uzatılabilir ve «kanunen» 24 saatte 13 saat kadar bir zaman tutabilir.

Ve nitekim bu normal çalışma zamanı dışında öngörülen bir tür çalışma daha var, bu da aralıklı çalışmadır. Talimatnameye göre bu gibi işlerde işçiler, cinsiyet ve yaşlarına göre, 12 saat kadar çalıştırılabilir, mesai harici ücreti normal tarifeden ödenir ve ayrıca herhangi tazminat da öngörülmez. Bu gibi işler tatil günlerinde, bayramlarda gece ve gündüz yaptırılabiliyor (2).

Normal çalışma saatleri dışındaki iş saatleri aşağıdaki oranda ödenmektedir: birinci kategori-

(1) T.C. Resmi Gazete, 3.XI.1943, No. 5546. M. Görkey, aynı yer, sayfa 284-189

(2) 11 Ekim 1943 tarihli Talimatnamenin 13, 14,15 ve 16 ncı maddesi. Görkey, aynı yerde, s. 288-289

den olan işler için (normal, iş saatleri dışında işler), normal saatlik ücretinin % 25-50 si ödenir. İkinci kategoriden olan işler (doğal afetler v.s.) için, yalnız birinci iş saati yukarıdaki zamla ödenir, öteki saatler için normal tarife uygulanır. Üçüncü kategoriden işler (işyerinin hazırlanması yapılmakta olan işlerin tamamlanması, işyerinin temizlenmesi) için, normal tarife üstünden % 25 fazlası ödenir. Dördüncü kategoriden olan işler (aralıklı çalışmalar) için, hiç bir zam öngörülmüyor. O halde bu zamlar nedir ve ne şekilde ödenir?

Türkiye'de zaten işçinin aldığı ücret geçimi için gerekli gelirden daha düşük olduğundan, burjuvalar normal çalışma saatleri dışında işçileri zamsız tarifeden çalıştırmaktan ne de olsa çekiniyor. Bunun için iş kanunu ile talimatnameleri normal çalışma saatleri dışındaki çalışma zamanının, normal tarifenin % 25-50 üstünde olacağını tekrarlıyorlar. 1939 yılında yayınlanan talimat, iş kanununun 37. maddesini açıklıyor ve ancak aşağıdaki olaylarda normal iş zamanı dışındaki çalışmalar için tarifenin % 50'si kadar üstünde bir ücret ödenmesini kabul ediyor: a) İşçilerin çok ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırıldıkları, b) normal iş saatleri dışındaki çalışma geceleyin yaptırılıyorsa, c) normal iş saatleri dışındaki çalışma bayramlara veya haftalık tatil günlerine isabet ediyorsa (1).

(1) Talimatnamenin 37. maddesi. Ayrıca: M. Görkey, aynı yerde, s. 197. Bir de ikiyüzlülükle şöyle bir açıklama yapılıyor: «Bu ilişkilerde işveren ile işçiler serbest anlaşıyorlar.» Bu maddenin kapitalistlere, ne biçim «serbest anlaşmaya» imkân verdiğini anlamak çok güç değildir. En ilginç yönü şu bu maddenin: 11. madde-

Böylece, muğlak olan ve kapitaliste dilediği gibi yorum yapmasına imkân veren a) noktası dışında, % 50 oranında zam yalnız iki şıkta ödeniyor: Ama gel gelelim ki b) noktası da bütün işçileri kapsamıyor. Türkiye'de geçerli olan iş kanununa göre, haftanın tatil günü ile ilgili madde, yalnız en az 10.000 nüfuslu olan yerlerde geçerlidir. Böylece bir çok işçi kanunen tatil gününü hiç kullanamaz. Böylece pratikte, normal iş saatleri dışındaki saatler için ödenen zamlı ücret normal tarifenin sadece % 25'ini teşkil ediyor.

Çalışma saatleri dışındaki mesai için ödenen % 25 oranındaki zam bütün ücreti kapsamaz, yalnız normal saatler dışındaki işsaatleri için ödenir. Çalışma Bakanlığının yaptığı açıklamaya göre, bu % 25 oranındaki zam şu şekilde hesaplanmaktadır (1): Bir işçi haftada, günde 11 saat hesabıyle, 66 saat çalışmıştır. «Normal» ücret 660 kuruş olarak hesaplanır, yani saatte 10 kuruş. Normal çalışma saati dışındaki çalışma, günde 3 saat hesabıyle toplam olarak 18 saattir. 48 satlik normal çalışma zamanı için işçi (günde 8 saat hesabıyle) 480 kuruş (48x10) alır. 18 saat, normal çalışma saatı dışındaki çalışması için, 180 kuruş «normal» ücret dışında (18x10), son sayı üzerinden % 25 zam alır. Bu ise 45 kuruş ediyor. Böylece haf-

---

ye göre, işveren doğrudan doğruya işçilerle de fazla iş saatleri hakkında anlaşamayabilir, bunun için işçilerin temsilcisiyle görüşmesi yetiyor. Bu kişi ustabaşı, postabaşı, iş bulmada aracı olan kimse vs. olabiliyor.

(1) Bu örnek Çalışma Bakanlığının normal çalışma dışındaki iş saatlerinin ne şekilde ve hangi esaslara göre ödeneceği ile ilgili açıklamadan alınmıştır. Bak: M. Görkey. aynı yer. s. 202-203

ta hesabıyle alacağı ücret, 705 kuruştur (480 + 180 + 45).

Türkiye'de işçilerin aldıkları ücretin son derece düşük olması karşısında % 25 zammın hiç bir önemi olmuyor. Şu da var ki, işçilerin «normal» ücretleri ne kadar düşük olursa, zam o oranda azalıyor (1). Ama gene de ücretlerin çok düşük olmasından, işçi ister istemez normal iş saatleri dışında çalışmayı kabul ediyor.

Karl Marks çok doğru olarak işaret etmektedir: «Emeğin karşılığında ödenen ücret ne kadar düşük ise, işçinin en zavallı geçimini sağlayacak ortalama ücretinin temini için, o oranda fazla çalışma ve iş gününün o oranda fazla uzun olması gerekiyor. Emek karşılığında ödenen bedelin düşük seviyesi, iş gününün ister istemez uzamasına sebep oluyor» (2). Öte yandan, üretim işçilerin ancak bir kısmının normal dışında çalışmaları neticesinde, kendiliğinden işsizler ordusunu meydana getiriyor, heran aleste duran bu yedek işsizler or-

---

(1) Normal» ücret, ücretin tümünü kapsamaz. «Normal» ücret; «sosyal yardım», zam denen fazladan ödenen ücret, ayni ödenen ücret (yani işçinin yediği ve ücrete dahil olunan öğle yemeği yemeği bedeli) ve buna benzer ücretler dışında olan ücretler de var. Demek oluyor ki bir işçinin «normal» ücreti aslında kazandığı paranın % 20-30 oranından aşağısındadır. Oysa ki normal çalışma dışındaki iş saatleri hesaplanırken, hesabın esasına kesintisiz olarak «normal» ücret alınmaktadır. «Normal» ücret ne kadar fazlaysa, zam o oranda artıyor ve aksine, ayni ödemeler gelenek haline geldiği için, kapitalist bir de işçisinden normal iş zamanı dışında çalışma saatlerinden kestiği zamlar üzerinde esaslı bir tasarruf yapmaktadır.

(2) Karl Marks, Kapital, c. 1, 1951, s. 550

dusu, işi olan işçilerin zaten güç durumlarını büsbütün güçleştiriyor.

Kesinlikle açıklanacak bir husus kalıyor: ücretli fazla çalışma saatlerinin eklenmesiyle kim kazançta kalıyor, işçi mi, kapitalist mi? Bakalım, Karl Marks ne diyor? «... normal ücretlere yapılan zamlar, normal iş saatinin bedeli oranında, ödenmeyen emeğe bağlıdır» (1).

Çalışma Bakanlığının açıklamasından başka bir örnek daha ele alalım (2): Sandık ve kutu fabrikasında işçi, saatte 2 sandık yapar. Her sandığın işçilik ücreti 5 kuruştur. Demek ki 3 saatlik, normal çalışma saati dışındaki çalışması için işçi, 37,5 kuruş alır (yani: 30 kuruş «normal» iş ücreti + 7,5 kuruş % 25'ten hesaplanan zam). İmalathanede işçilerin, günde 8 saat normal zaman ve 3 saat normal zaman, yani toplam olarak 11 saat çalıştıklarını farzedelim. Ve gene örnek olarak bu imalathanede işçilerin sömürü yüzdesinin de % 300 olduğunu kabul edelim (yani, bu yüzde, üretimi sınırlı olan müesseselere kıyasla daha düşüktür) (3). Bu % 300 ile tesbit olunan sömürü derecesinde, meydana getirilmiş maliyet unsuru dört paydan ibarettir, bundan bir pay işçinin ücretidir (işçi 11 saatlik bir işgünü sırasında imal ettiği 22 sandığın 110 kuruş tutarındaki işçilik ücretini alıyor), maliyetin öbür üç payı kapitaliste geçiyor demek ki kapitalist 330 kuruş alıyor). İşçi tarafın-

(1) Karl Marks, aynı yerde, s. 552

(2) M. Görkey, aynı yerde, s. 202-203

(3) İşçilerin sömürü dereceleri daha sonraki bu başlık altındaki bölümde gösterilmiştir. % 300 sayısını kolaylık için rastgele alıyoruz.

dan yeniden meydana getirilen, yani üretilen nesne maliyetinin dört payı paraya çevirildiği taktirde 440 kuruş etmektedir.

8 saatlik bir iş günü sırasında üretimin değeri, yani kapitalistin işçisi ile paylaştığı maliyeti para ile ifade edildiğinde 320 kuruş tutmaktaydı. Ama iş gücünden 8 saat faydalanan ve işçisine karşılığında «normal» ücret ödeyen kapitalist her işçiden 240 kuruş net kâr sağlamaktadır. İş gücünden 11 saat istifade eder ve işçilere % 25 zamla ücret öderse kapitalist her işçiden 322,50 kuruşluk kâr sağlıyor. Görüldüğü gibi, kâr 82,50 kuruş kadar fazla ediyor. İşçi ise «normal» ücretine ek olarak, 7,5 kuruşçağızı alıyor, yani kapitaliste kıyasen ondan 9,5 kat daha az kazancı oluyor. Tesiste 50 işçi çalıştırılıyorsa, normal iş saatleri dışında işçilerini çalıştıran müessese sahibi işçilerine % 25 oranında zam da ödese (yani 375 kuruş), kapitalist, yalnız bu normal zamanın dışında çalışılan zaman için 4125 kuruşluk bir kâr sağlamaktadır. Kapitalistin günlük net kârı 161,25 liradır. Bu örnek, normal saatleri dışında işçi çalıştırılmasının ne kadar kârlı bir şey olduğunu açıkça gösteriyor.

Ama pratik hayatta kapitalistler çoğu zaman bu normal çalışma saatleri dışındaki çalışma karşılığını hiç ödemedikleri de oluyor.

Çağdaş Türkiye'de normal iş saatleri dışında fazla çalışmanın bir uygulama ve ödeme örneğini ele alalım. Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da, en büyük tesislerden biri sayılan askeri fabrikada en az 1500 işçi çalışıyor. Bu tesis, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na aittir. Bu tesisin ek atölyelerinde, geniş ölçüde tüketilen maddeleri çıkarırlar.

Tarım aletlerini çıkaran atölyede 70 işçi çalışır. Bu işçilerden 28 kişiyi rastgele seçerek uzunca bir süre, bir kuruş zam verilmeden tatil ve bayram günleri dahi çalıştırılmıştır. İşçiler fabrika müdürüne müracaat ederek kendilerini bu fazla çalışmadan affetmesini rica ettiler. Müdür ise bunlara karşılık alaycı bir şekilde şu cevabı vermiş: «Bana ne, ben umum müdürlüğümüzden emir aldım. Buna göre istersem, hepinizi bütün pazar günleri de çalıştırabilirim. Buyurun, kime şikâyet ederseniz edin. Ben bir çok koz oynayanlardanım, elimde son kozum daha kalıyor, bakın ki onu da oynamayayım.» (1). Kapitalistlerin bu baş kozları, işçiler emirlerine boyun eğmezse, onları sokağa atmak oluyor. İşçiler bunun üzerine Ulus gazetesinin yazı işleri müdürlüğüne başvurmuşlar: «Dört yıldan beri bize tatil günleri için zam verdikleri yoktur. Fabrikadakiler bize «Götürü olarak çalışıp götürü bedel alacaksınız» diyorlar, ama her ayın sonunda götürü bedel namına bir şeyin olmadığını açıklıyor ve hatta ücretimize kanunen ödemeleri gereken % 30'luk zammı bile vermiyorlar. Bu da yetmiyor, fabrika müdürlüğü, iç tüzüğünde devamlı olarak fabrikada çalışan işçilere haftalık tatil günlerini bile tanımak istemiyor... Biz geçen pazar günü zaten çalıştığımızı söyledik, bunun için bu pazar günü çalışmayıp, dinleneceğiz, dedik. Bu hafta baktık, gene soyadlarımız vardiyalarda pazar günü için yazılı. İşe gelmedik. Bu kez bizden, kanunsuz olarak, üç tam iş günü karşılığını ücretimizden kestiler ve bize, kovacaklarını söylediler.»

Ankara'daki fabrikada vuku bulan bu olay,

(1) Ulus, 24.IX.1952

Türkiye'de tek ve ender rastlanan olaylardan değildir. Türkiye'deki her günlük gerçek, aşağı yukarı böyle oluyor.

Bir kapitalist normal iş zamanı dışındaki çalışma karşılığını ödese bile, iş gününün uzatılması, ek değerin kitle halinde artmasını sağlıyor. Böylece kapitalist munzam iş saatleri üzerinden de ayrıca direkt bir kâr sağlıyor. Sömürünün bütün olarak artırılması dolayısıyle kapitaliste ayrı bir kâr sağlıyor, işsizler artıyor. İş gücünün arzı arttıkça, işi olan, işçilerin ücretlerini indiriyor.

Kapitalistin, işçisinin normal iş saatleri dışında da çalıştırılması isteği, doymak bilmez arzusu neticesinde, Türkiye'de bir çok tesislerde gece de çalışılmaktadır. Gece çalışmaları her türlü işin en ağır şeklidir, bunun neticesinde işçilerin sağlıkları yıpranıyor, ömürleri kısalıyor.

Olağanüstü uzun süren iş gününde, çalışma saatleri ister istemez gece devresine kadar da uzar. Kapitalistlerin iş gününün azami derecede uzaması arzularını karşılamak üzere, iktidarda olan hükümet doğa kanunlarını bile değiştirmeğe kalkışıyor ve kendine göre «gün» ve «gece» anlamını yaratıyor, buna göre günü sınırları gitgide genişliyor, gecenin sınırı ise darlaştıkça darlaşıyor. (1)

İş kanununun 43. maddesinin 2. bendi, Ekonomi Bakanlığının özel nizamnameleriyle «gece iş saatlerinin» tesbitini öngörmektedir. Buna göre bu gece çalışma zamanı, işlerin önemi ve karakterine, iklim, mevsim ve bölgedeki şartlara ve duruma göre tesbit edilecekmiş. (2)

---

(1) M. Görkey, aynı yerde, s. 28

(2) M. Görkey, aynı yerde, s. 29

Ekim 1939 tarihli talimatname, bir çok başka talimatnameler gibi, her türlü işlerin gece saatlerinde de yaptırılabileceğini açıklıyor (1).

Böylece iş kanununun olağanüstü işlerle ilgili nizamnamesine dayanarak, kapitalist tüm işçilerini gece, gündüz, tatil ve bayram günleri de çalıştırabilir.

Bunun dışında iş kanunu, tatil günlerinde de işçilerin çalıştırılabileceklerini apaçık gösteriyor. Bunu, bu kanunun 44. maddesi hiç bir şüpheye yer bırakmadan gösteriyor. Haftalık tatil günlerini, Çalışma Bakanlığı en az 10.000 nüfuslu yerde bunun tesislerde «ihtiyaca göre» tesbit edebiliyormuş (2).

Demek ki iş kanununa tabi olmayan işçileri hep bir kenara bırakırsak, ufak nahiyelerde ve köylerde bulunan bir çok işçinin haftalık tatili hiç yoktur.

Türkiye'de tutulan istatistiklere ve Türkiye basını haftanın tatil gününden yararlanan işçi sayısı üzerinde hiç durmuyor. Hal ne olursa olsun, esas itibariyle tatil günlerinden ancak iş kanununa tabi olan işçiler faydalanabileceğini düşünürsek, Türkiye'de sanayi ve tarımsal üretimde çalışan, 1.400.000 işçiden ancak 450.000 işçinin hafta tatilleri vardır diye kabul etmemiz gerekiyor.

İşgünü hakkındaki kanunun ve bu kanuna ekli talimatların nasıl uygulandıkları

Bütün burjuva kanunlarının en karakteristik

(1) M. Görkey, aynı yerde, s. 195

2) (M. Görkey, aynı yerde, s. 28

yönü, bu kanunlara karşı gelen, bunları hiçe sayan müteşebbislere ciddi ve geniş ölçüde engellerin konulmasıdır. Karl Marks, 1802-1833 yıllarında İngiltere'nin iş kanununu incelerken, bu süre içinde iş kanununun tam 5 tasarısının parlâmentoya sunulduğunu, «... ama parlâmentonun büyük bir kurnazlıkla bu kanunların gerçekleştirilmesi lehine metelik bile vermemiş, bu kanunların uygulanması için gerekli memurlar kadrosunu meydana getirmemiş, yani bunu yapmaktan kaçınmıştı. Bunun için bütün bu kanun tasarıları ölü birer harf olarak arşivde kaldı.» (1)

Türkiye'de iş kanununun gerçekleştirilmesi ile, Çalışma Bakanlığı ve bu işe çok aktif olarak katılan polis meşguldür. Kanunun 99. maddesi direkt ve apaçık olarak, polisin memur ve yetkili şahısların bu iş kanunu ile ilgili olan görevlerinin rahatça yapılmasını sağlayacağını söylüyor. Bu durum 1937 yılında çıkan ve yürürlüğe giren, iş ve işçi bulma kurumlarının meydana getirilmesi ve bu kurumlarda çalıştırılacak memurların vazifelerini kapsayan talimatta daha da açık beliriyor. Bu talimatnameye göre, İş ve İşçi Bulma Kurumları memurlarının «tesislerde iş kanununun maddelerine karşı gelenlerin ve bununla ilgili anlaşmazlıkların derhal duruma göre, telefon, telgraf veya mektupla emniyet müdürlüklerine haber vermeleri gerekiyor» (madde 13). (2). Demek oluyor ki, bu gibi kurumlarda çalışan memurların görevleri türlü sanayi tesislerinde çalışan polis ajanlarından farksızdır. Aynı talimatnameye göre her memur işçi-

(1) Karl Marks, Kapital, cilt I, 1950, s. 284

(2) M. Görkev, aynı yerde, s. 142

lerin psikolojisini devamlı izlemeli ve gereken yerlere rapor vermeli, yani başka bir deyimle işçileri devamlı göz hapsinde bulundurmalıdır. Çalışma Bakanlığına ve bu bakanlığın türlü bölge şubelerine gönderilecek olan bilgiler ve veriler Çalışma Bakanlığı nezdinde, «İşçilerin Psikolojisi» şubesine devrediliyor. Bu şubenin de görevi polis görevinden farksızdır ve bu şubedeki memurlar emniyet mensuplarına verilen talimatı aynen uygulamak zorundadır. Bunun dışında her memur yerli emniyet teşkilâtına işçilerin «ruh hallerinin ne olduklarını» da bildirmek zorundadır.

Böylece polis, emekçiler üzerine bir baskı aleti haline getirilerek ve burjuvazi bu silahla, kendi çıkarını ve kârlarını Türkiye iş kanununa dayanarak koruyor

Ne kanun ne de talimat, işçilerin bir gün gelip de iş kanununa aykırı davranıştan dolayı protestoda bulunma ihtimalini öngörmezler. Yani, bu gibi ihtimaller iş kanununda hiç bir yerde öngörülmemiştir.

Kapitalist, bu iş kanununa karşı gelmesi vukuunda acaba bu kanuna göre nasıl bir sorumluluk taşır? Bir tek ihtimal gözönünde bulunduruluyor: İş zamanı maddesine karşı aykırı hareket edenlerden, 5 ilâ 50 lira tutarında bir para cezası alınacaktır (1). Bir işçiye gene iş kanununa aykırı davranılarak normal iş saatleri dışındaki mesai için zam ödenmediği taktirde, işsahibi 10 ilâ 75 lira tutarında ceza öder (2). İş sahibi veay temsilci-

(1) Düstur, cilt 17, s. 1191. İş Kanununun 110. maddesinin 1 nci bendi.

(2) aynı yerde, s. 1192, madde 110. paragraf 3

si tesisin kendi tüzüğünde iş zamanını belirtmeyi ihmal ederlerse 2 ilâ 10 lira tutarında ceza öderler (1).

İş kanununun 48. maddesine aykırı hareket edenler, yani çocuk ve 16 yaşına kadar olan delikanlıları günde 8 saatten fazla bir zaman çalıştıranlar, 10 ilâ 100 lira arasında bir para cezasını öderler (2).

Görüldüğü gibi, bir işçinin iş zamanını hiçe sayanlardan topu topu 100 liraya kadar para cezası alınır, hepsi bu. Sonra bu kanun, bu para cezalarının kimlerin tarafından tayin edildiğini, kimlere ödendiğini ve hangi devlet dairelerine mal olunduğunu hiç açıklamıyor.

Yalnız, 1 Ağustos 1937 tarihli talimatname, «Bölge Çalışma Müdürlüğünün» böyle hadiselere sebep olanlardan alınacak olan para cezalarını, tayin ettiğini belirtmektedir. (3)

Böylece Türkiye kanunu, iş kanununun maddelerinin, nizamnamelerinin ve iş zamanı ile ilgili talimatnamelerinin uygulanması için hiç bir ciddi tedbiri öngörmemektedir.

Bunun dışında ne basında, ne de resmi raporlarda iş kanununa aykırı davranmaları için şuveya bu işsahibinden ceza alındığına dair bir tek habere rastlanılmıyor. Oysa ki, Türkiye'de bu çok sınırlı olan kanununun bütün maddelerine karşı sık sık aykırı davranıldığını bilmeyen yoktur.

---

(1) aynı yerde, s. 1192, paragraf 7

(2) aynı yerde, s. 1193, paragraf 13

(3) M. Görkey, aynı yer. 55 sayılı Talimat, s. 142-143. [illegible] de 16. son paragraf, s. 126

Türkiyede aşırı çalıştırma sistemi.

Daha yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Türkiye'de kapitalistler kârlarını, iş zamanının arttırılması ile arttırma çabasındadır. Bu konuda iş kanunu çok önemli bir rol oynamaktadır, çünkü iş kanununun bütün maddeleri kapitalistlere, işçilerini sömürme imkânını veriyor. Ancak bu aşırı sömürü, yalnız iş zamanının aşırı uzatılması yoluyle sağlanmakla kalmıyor. Bir çok işyerinde Türkiye kapitalistleri çağdaş «ter döktürücü sömürme metodlarını» uygulamağa başlıyorlar. Bu metodların amacı, iş temposunun hayli artırılması ve bunun yanında tükenen iş gücü için gerekli tazminatın ödenmemesinden ibarettir. İkinci dünya savaşından sonraki devrede Türkiye üretiminde, bu işi yoğunlaştırma metodları geniş ölçüde kullanılmaktadır. Çalışma temposunun fazlalaştırılması sonucu olarak bazan iş zamanı kısaltılıyor, çünkü işçi aşırı derecede uzun bir süre içinde aynı hızlı tempo ile fiziki olarak çalışamaz.

Milletlerarası Çalışma Organizasyonu (Internatinol Labour Organisation)'den bir heyet Türkiye'ye gelerek işçilerin durumunu işyerlerinde incelemiş ve bunun üzerinde yayınladığı raporunda burjuvaların esas kârları, işgününün uzatılmasıyle temin edildiğini itiraf etmiştir. Ancak bu heyet, müteşebbislerin çıkarını düşünerek, «Türkiye'de bugün uygulanan iş saatlerinin üretimin optimumu ve maksimumunu sağlayıp sağlamadıklarını» başkalarını da incelemeğe davet ediyordu (1).

(1) «Labour Problems in Turkey», s. 38

Üretimin maksimumu, yani azamisi kârın da azamisine eşittir. Başka bir deyimle bu heyet Türkiye burjuvazisine, yabancı tekelcilerden azami kârın nasıl elde edildiğini öğrenmesini tavsiye ediyordu. Çünkü tekelcilerin işçilerin limon gibi sıkılması için daha bilimsel metodlarını, Taylor metodunu örneğein, kullanmaktadır (1).

Bu sistemin yapısı V. İ. Lenin'in tarifine ne kadar da uyuyor! «İş saati 9-10 saat kalsın. Aynı zaman içinde işçiden üç misli fazla iş gücünün pompalanmasını, kiralık kölesinin sinir ve adale enerjisinin her damlasını üç misli artan hızla sıkılmasını, merhametsizce bütün gücünün - kuvvetinin tüketilmesini nasıl da beceriyorlar. Daha mı erken ölecek? Ne çıkar! Kapı önünde binlerce işsiz sırasını bekliyor.» (2)

Milletlerarası Çalışma Organizasyonu, hazırladığı raporunda işgününün biraz kısaltılmasını, buna karşılık kâr haddinin arttırılması için çalışma temposunun birden kesin bir şekilde arttırılmasını tavsiye ediyor. Heyet, Türkiye'nin ABD'nın vefalı bir müttefiği haline getirilmesiyle, bazı firmaların «gönüllü olarak iş saatlerini kısalttıklarını ama artan iş temposu neticeleriyle son derece memnun olduklarını» bildiriyor (3).

Türkiye'de işgücünün aşındırılma tempolarının gittikçe artması Amerikan «ter sıkma» yöntemlerine dayanmaktadır.

Bilindiği gibi, Haziran 1951'de Batı Avrupa ülkeleri Marshall planını gerçekleştirme idaresin-

(1) aynı yerde. s. 37

(2) V. İ. Lenin, Külliyat, c. 18, s. 556

(3) «Labour Problems in Turkey», p. 37

den, çalışma tempolarının arttırılmasıyle ilgili emirler almışlardı. Aynı «tavsiyeyi» Türkiye de almış bulunuyor. Buna göre iş randımanı her yıl % 5 oranında artacaktır.

Türkiye burjuvazisi geniş ölçüde işçilerin bu yeni sömürü metotlarını uygulamağa başladı. Karakteristik bir örnek gösterelim. «İktisadi Yürüyüş» dergisinin Mart 1953 sayısında Adapazarı vagon tamir atölyesindeki işlerle ilgili ilginç bir yazı serisini yayınladı. Bu yazıların biri şöyle bir başlık taşıyor: «Adapazarı Vagon Tamir Atölyesi, Taylor sistemine göre çalışıyor» (1). Bu yazıyı düzenleyen kimse depoda bu yeni iş sisteminin nasıl uygulandığını anlatıyor. Yazar böbürlenerek, hayranlıkla, bu deponun Taylor sistemine göre çalıştırıldığı için, her gün bununla ilgili bir takım yeni yeni tedbirlerin alındığını ve denemelerde bulunulduğunu açıklıyor. Bunun için İzmir, Yedikule ve Adapazarı fabrikalarından en dayanıklı işçiler seçiliyormuş, Deponun idare müdürü Amerikalıların kontrolünde özel bir hazırlık kurslarını bile bitirmiştir.

Adapazarı deposundaki işçilerin aşındırıcı çalışmaları neticesinde Yedikuledeki tamir atölyesi kapanmış ve işçilere yol verilmiştir. Eskişehir yolcu vagonlarını tamir eden atölye de aynı akibete uğramış, işçiler işsiz kalmıştır. Başka tamirat atölyeleri de işçilerini azaltarak, işçilerin büyük bir kısmına yol vermişlerdir. Adapazarı fabrikasının çalışma tempoları ise gün geçtikçe artırılıyor (2).

Adapazarı fabrika ve atölyelerinde çalışan 1200

(1) İktisadi Yürüyüş, 31.III.1953, s. 4-5

(2) İktisadi Yürüyüş, 31.III.1953, s. 4-5

işçi, aslında bir kaç bin kişinin işini yapmak zorunda kalıyorlar, bunun karşılığında ayrı fazla avantajları da olmuyor. Demek ki Demiryollarının kârı gittikçe büyüyor, işte kalabilen işçilerin kazançları ise düşüyor, çünkü bugün orada çalıştırılan işçi eski işine kıyasla iki, üç misli fazla güç tüketmek zorunda kalıyor. İşin yoğunlaştırılması, iş gücünün vaktinden önce aşınmasına sebep oluyor, yani Amerikalıların dedikleri gibi, işçilerin doğuda alışılmış sömürü metodları yerine şimdi daha modern, Amerikan sömürü metotları kulanılmaktadır.

Çalışma temposunun hızlandırılması sonucunda, ister istemez travmatizm olaylarının artması da müşahade edilir. Daha Nisan 1946 tarihinde ilerici bir dergi olan, «Gün»ün verdiği bilgiye göre, 1937 yılından 1943 yılına kadar Türkiye sanayinde kaza sayıları hemen hemen 3 kat artmıştır (4691 olay 1937 yılında kaydedilmişken, 1943 yılında 11.958 fabrika kazası tesbit edilmiş bulunuyor.) (1)

Türkiye'de bir çok fabrikada, Taylor'un «ter döktürücü» iş metotları neticesinde kazaların hızla arttığını resmi kaynaklar da kaydediyor. Ülkede emeğin travmatizmi arttıkça artıyor. 1946 yılından 1949 yılına kadar Ankara — Eskişehir demiryolları idaresine ait bir hastahanede yatan ağır hasta ve yaralıların sayısı tam iki kat artmış bulunuyor (2). Kayseri Pamuk Mensucat Kombinasında da hasta sayısı birbuçuk misli artıyor. Adana Tekstil fabrikasında iki kat, Malatya'da hakeza, Karabük Demir - Çelik Kombinasında, Zonguldak kömür işletmelerinde, Soma linyit işletme-

(1) Gün, 24.IV.1946

(2) Bak: İstatistik Yıllığı, cilt 18, 1950, s. 82-83

lerinde, Ergani Bakır İşletmelerinde (1). kazalar, yaralanmalar, ağır hastalıklar kat kat artıyor. Üretim kurumlarında aşındırıcı emek neticesinde mevcut şartlar altında orta yaşlı olan işçiler, artık işe ayak uyduramaz oluyorlar ve bunun için işverenler tarafından derhal kapı dışı ediliyor. Bunun da bir sonucu olarak, Türkiye üretiminde orta yaşlı olan işçi hayli azdır. 1945 yılındaki sayım verilerine göre nüfusun toplam sayısında 50 yaşından yukarı olan erkekler oranı % 10, kadınlar oranı ise % 15 iken (2), Milletlerarası Çalışma Organizasyonu misyonunun, 1949 yılında yayınladığı istatistiklere göre Türkiye'nin toplam işletmelerinde toplam işçi sayısında, 50 yaşından yukarı olan işçilerin sayısı % 5'e bile ulaşmamaktadır (3). Bu durumu, yoğunlaştırılan çalışma ve ülkenin çok ağır çalışma şartları meydana getirmiştir.

Çalışma temposunun artırılması ile iş gücü haliyle fazla tükeniyor. Aşırı çalışmanın sonucu olarak iş gücünün tüketimi zamlı ücretle telafi edilmelidir. Ama bir çok gerçekler bunun aksini ispatlıyor. Türkiye'de işçilerin gerçek kazançları gittikçe azalıyor.

---

(1) aynı yerde, s. 82-83

(2) İstatistik Yıllığı, cilt 19, 1951, s. 113

(3) «Labour Problems in Turkey», s. 216

4 Türkiye işçilerinin ücretleri

işçilerin geçim asgarisi

Türkiye'de bu yazımızın yazıldığı tarihe kadar, bir işçi ailesinin toplam olarak olduğu gibi, aile ferdi başına geçim asgarisinin ne olduğunu tesbit etmek için ciddi istatistikler t utulmuş değildir, böyle teşebbüsler de bilinmiyor.

Bunun neticesi basit: Türkiye burjuvazisi işçi sınıfının korkunç ölçüde sömürüldüğünü açığa vurmaktan çekiniyor. Bununla ülkenin tüm emekçi kitlesinin tahammülü zor şartlar altında bulunduğu da meydana çıkacaktır. Bunun için «geçim endeksi», «geçim asgarisi» hakkındaki verileri incelerken bir takım noksan, eksik, yanlış, tahrif olunmuş, kabartılmış sayılarla karşılaşıyoruz bu

yanlışlar ve sayıların tahrifi sorumlu kimseler tarafından bilerek yapılmaktadır.

Geçim endeksi ve geçim asgarisi çevresinde dönen bütün söylentiler ve sayılar hep 1938 yılında (1) yapılmış istatistikler etrafından dönmektedir, bu istatistikler ise aşağıdaki biçimde hazırlanmıştı:

1938 yılının ilk aylarında devlet yetkilileri, örnek olarak alınan İstanbul ve Ankara'da yaşayan 400 ailenin gelir ve giderlerini hergün kontrol etmeğe başladılar. Ancak bu aile bütçesi incelemelerinin neticesi, öylesine çelimsiz, zavallı görünmeğe başlamış olacak ki, yılın sonuna doğru bu sayım yalnız 97 aileye indirildi (27 Ankara'da oturan aile ile 70 İstanbullu aile.)

Bu istatistiklerin hazırlanmasına başlanırken memurlar birer talimat almışlar, buna göre, büyük kentlerde oturan ailelerin çoğunun aylık gelirinin, İstanbul işçileri için 47 TL net aylık geliri ile Ankara memurlarının ortalama aylık geliri olan 65 TL arasında bir sayıda olması gerekiyordu (2).

Bu talimatnameye uyan memurlar yalnız bu kadar gelirli olan aileler hakkında bilgi topluyorlardı. Demek oluyorki bu inceleme ve araştırma işçi ailelerinde değil, memur tabakaları ile en yüksek ücret alan işçiler arasında yapılmaktaydı. Çünkü 1938 yılında Türkiye'nin en iyi geliri olan işçilerin ancak % 3-5'i ayda net olarak 47 TL alabiliyordu.

---

(1) Bu verilere göre, dört-beş kişilik bir ailenin geçim endeksi tesbit ediliyor.

(2) Türk Ekonomisi, 1949, No. 69

Ama 1098 üretim kurulunda yapılmış resmi sayım (bu üretim kurulları sınırlı üretimli, en büyük olan fabrikalardı ve bunun için işçilerin ücretleri de ufak üretim yerlerinden de hayli fazlaydı) hakkında yayınlanan verilere göre 1938 yılında Türkiye işçisinin ortalama aylık geliri 26,78 liraydı (1). Demek ki 1938 yılında işçinin ortalama geliri, bilgi toplamak için memurlara dağıtılan talimatlarda gösterilen geçim asgarisinden, 20,22 lira kadar düşüktü.

Bu bilgilerin genelleştirilmesi neticesinde bile, anlaşılıyor ki 1938 yılında beş kişilik bir İstanbul ailesinin gideri 54,36 TL, Ankara'da ise 57,76 TL idi. (2).

Aynı hesapların neticesinde anlaşıldığı gibi dört kişilik bir Istanbul işçi ailesinin gideri, ayda 46,67 TL iken (3), bu sayının % 57,8'i yiyecek, % 12,70'i mesken kirası % 7,1'i yakacak ve elektrik, % 11,5'i giyecek, % 10,7'si öteki ihtiyaçlar için tükeniyordu. (4).

Şimdi önümüzde bir soru doğuyor: elde edilen bu neticelere geçim asgarisi gözüyle bakılabilir mi, bakılamaz mı?

İstanbul «işçisinin» tükettiği besin maddelerinin kalorilerini ele alalım. (Cetvele bakınız)

Buna göre işçi ortalama günde 2180 kalori al-

---

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 15, 1942-1945, s. 295-298

(2) Türk Ekonomisi, 1949, No. 69

(3) aynı yerde, 1949, No. 71

(4) aynı yerde. Hesabın sonucunu biz kendimiz çıkarttık. (Rozalyev)

maktaydı (1). Önce şunu belirtelim ki bir işçi (a-

1938 yılı incelemelerine göre İstanbul «işçisinin» kullandığı besin maddeleri ve bunların kalorileri (*)

Besin maddeleri	Yılda (kg)	Ayda (kg)	kalori toplamı
Ekmek	223,0	18,58	35 302
Un mamûleri	12,5	1,04	1 900
Pirinç	8,8	0,733	2 433
Patates	12,8	1,06	667
Et	23,0	1,91	1 795
Nebati, hayvani yağlar	8,6	0,71	5 310
Tereyağı	23,4	1,95	1 287
Peynir	4,2	0,35	1 298
Yumurta	70 (ad.)	5,8	406
Nohut, fasulye, zeytin	18.0	1,5	4 335
Soğan, sarımsak	15,0	5,4	1 080
Meyve	48,0	4,0	800
Şeker	14,0	1,166	4 524
Tatlılar (bal, helva vs.)	1,5	0,125	315
Şekerleme, çikolata	1,0	0,08	300
Kahve	0,9	0,075	0
Çay	0,10	0,009	0
Ayda kalori toplamı			65 428

(1) Bilimin ispatladığ gibi, fikir işçileri günde ortalama olarak 3000 kalori almalıdır, mekanikleştirilmiş fiziki işler yapan emekçilerin ortalama 3500 kalori ağır işte çalışanların ortalama 4000 kalori, en ağır fiziki gücü tüketen işlerde çalışanların ise günde 4500-5000 kalori almaları şarttır.

(*) Bu yiyecek maddelerinin sayıları; Türk Ekonomisi, Mart 1949 sayısından No. 69() alınmıştır. Bu sayılar Türk Ekonomisinin Mayıs 1949 sayıstnda da tekrarlanmaktadır. Kalori değerini biz kendimiz ekledik.

ma 1938 yılında, devlet memurlarının örnek aldıkları işçi değil-) elbetteki hergün tereyağı, çikolata, filan kullanamaz, buna geliri yetmez. Şunu da unutmayalım ki 1938 yılında işçi 47 TL değil, ortalama olarak yalnız 27 TL alıyordu, onu da ancak büyük işletmelerde çalıştığı takdirde sağlıyabiliyordu. Ama tutalım ki İstanbul işçisi gerçekten ayda 47 TL kazanmaktaydı, o zamanda günde ancak 2180 kaloriyi temin eden besin maddelerini alabilecekti. Orta ağırlıkta işlerde çalıştırılan işçi, fiziki güçlerin telafisi için asgari 4000 kalori tüketmelidir, ağır işlerde çalıştırılıyorsa bu sayı 5000 kaloriye ulaşmalıdır. Böylece bu resmi «asgari geçim endekesleri» ne kadar kabartılmış olsa da İstanbul işçileri bu sayılara göre de organizmasının normal hayat fonksiyonlarını yapması için gereken kaloriden iki misli az kalori almaktaydı. Gerçek verilere göre İstanbul işçilerinin ücretleri geçim endeksini gösteren resmi istatistiklerden % 42 oranında düşüktü. Hele iş karşılığında aldığı ücreti, besin maddelerinin fiatlarıyle karşılaştıracak olursak, neticede İstanbul işçisinin, 1938 yılında iş gücünün telafisi ve temini için ona gereken 3500-4000 kaloriden çok, çok daha az kalori alabildiğini göreceğiz (1). Bunun için Türkiye'de işçinin ömürlülüğünün ortalama sayısı bu kadar düşüktür.

Böylece değeri Türkiye istatistikleri tarafından tesbit olunan yarı aç, yarı tok tutan geçim

(1) 1098 üretim müessesesinin çalıştırdığı işçilerin ortalama ücreti (ayda 27 lira), devlet istatistiklerini hazırlayan memurların «hayat seviyesine» ulaşan o mutlu «işçi»nin aldığı 47 liralık avlık ücretin, ancak % 58'ini teşkil ediyor.

normunu, gerçek geçim asgarisi olarak kabul etmek, çok yanlış olur. Bir düzeltmede bulunup, geçim maddelerinin fiatlarını en az birbuçuk misli arttırmak (1). gerek. Bu ise 70 TL'sına yaklaşık bir sayı olacaktır ve bu sayı da 1938 yılında dört kişilik bir ailenin geçimine, belki kıt kanaat yetecektir. Hayat pahalılığı endeksi, 1938 yılından 1953 yılına kadar 4,5-5 misli artmıştır (2).

Demekki az çok normal sayılabilecek geçim için, İstanbul'da yaşayan dört nüfuslu bir işçi ailesinin eline 350-400 lira geçmeli ve bu para yalnız geçimleri için harcanmalıdır.

Türkiye'nin başka kentlerinde de hayat hayli pahalıdır. Örneğin, Samsun tütün fabrikası işçileri, Yüksek Hakem Heyetine aşağıdaki dilekçeyi yazmışlardı. «Ağır ve tehlikeli bir işte çalışanların günde 4135.40 kalori almaları gerekiyor. Ancak bu sayıdaki kalorileri 408 kuruşluk günlük ücret karşılayabilir» (3). Yani, başka bir deyimle yalnız yiyecek için ayda 122 lira sağlamak gerekiyor. Bir işçinin bütün masraflarının % 57'sini yiyecek maddeleri gideri teşkil ettiğinden bekar olan ve yalnız başına yaşayan bir işçi ayda 200-220 lira kadar bir ücret almalıdır. Dört - beş kişilik bir ailenin aylık geliri 400 - 500 liradan aşağı düşmemeli. Ancak işçilerin kazançları ile ilgili bütün veriler, bü-

---

(1) Giyecek, kira ve başka giderlerin tahlili aynı neticeyi vermektedir, bütün sayıyı en az birbuçuk kat artırmak gerek.

(2) Yüksek Hakem Heyetinin verilerine ve iş anlaşmazlıklarından istihraç olunan sayılara göre, İstanbul'daki hayat pahalılığı 1938 yılından 1951 yılına kadar % 619,9 oranında artmıştır. Bak: Resmi Gazete, 6.IV.1951, No. 7778.

(3) Resmi Gazete, 4.VII.1952, No. 8149

tün bilgiler işçilerin bu paradan bir kaç kat daha aşağısında olan bir ücret almakta olduklarını gösteriyor.

İşçilerin ücretleri.

Türkiye işçilerinin ücretleri konusuna gelince, hepsinden önce Türkiye'de hüküm süren bugünkü rejimde, tamamen özgür olan sendikalar veya işçilerin haklarını koruyan ve savunun başka kanuni örgütler olmadığı için, ücretleri hakkında tek bilgiyi burjuva basınının yayınladığı türlü ticaret kurulları, korporasyonları, banka v.s. gibi müesseselerin istatistikleri vermektedir. Bilindiği gibi, burjuva kaynakları ekonomik türden hatalardan arı olmadıkları gibi, daima ve kasitle işçilerin gelirlerini büyütür ve işçi sınıfına postabaşlarını, kontrol işleriyle görevlendirilmiş ve işçilerden hayli fazla para alan küçük memur ve müstahdemleri de atfetmeğe pek meyal görünmektedir.

Bu cümleden, Yüksek Hakem Heyeti, Ankara'da bulunan Bursa Dokumacılık ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi ile ücretlerinin arttırılmasını isteyen işçileri arasında çıkan iş anlaşmazlığını incelerken, aldığı kararında, işverenlerin mahkemeye sundukları sözüm ona işçi ücretleri bordrosuna, bir de bu şirketin bütün memur ve müstahdemlerini de kattıkları özel bir şeklide belirtilmektedir. Ve hatta bu şartla işçilerin (memur ve müstahdem dahil) ortalama aylık ücretleri 66,56 lirayı aşmıyordu (1).

(1) Bak: T.C. Resmi Gazete, 10.IV.1951, No. 7781

Bazan işverenler işçilerin aldıkları ücretlerin, resmen açıklanmasını istemezler, özelikle en az ücret alan işçi sınıfı tabakaları hakkında bilgi vermekten imtina ederler. Örneğin, buna benzer bir olayla İstanbul'da Kazlıçeşme fabrikasında karşılaşıyoruz. Bu fabrika, Yüksek Hakem Heyetine 140 işçisinin ancak 90'ı hakkında bilgi vermişti. En az ücret alan işçilerinin ücretlerini gizlemek istemişti (1). Bunun bir çok örnekleri var.

Türkiye işçilerinin nominal gelirleri hakkında mevcut bir çok veriler gösteriyor ki, gelirlerinin ortalama tutarı bile ayda 60 ilâ 100 lira arasında kural olarak, değişiyor (2). Böylece Türkiye işçisinin kazancı, dört kişilik bir ailenin ortalama giderleri asgarisinden de hayli aşağıdadır. Bu gibi işçilerin, aileleri ile birlikte günde 12 ve daha da fazla saat çalışma zorunluğu, bir raslantı eseri değildir.

Türkiye işçi sınıfının tam manasıyla yoksullaşmasını öğrenmek için, yalnız ortalama gelirlerinin araştırılması ile yetinmeyip, fabrikalarda çalışan işçilerinin hangi yüzde oranının ortalama hayat seviyesine de yetmeyecek kadar az ücret aldıklarını tesbit etmemiz gerekiyor.

Ankara tekstil fabrikasında çalışan işçiler ortalama olarak, saatte 32 kuruş alırlar. Ancak işçilerin kendi ifadelerine göre, fabrikada çalışan 200 işçiden, 14 kişi saatte 14 kuruş ve 120 işçi 25 kuruş alıyormuş. «Bunun için, diyorlar bu işçiler, çoğumuzun aylık geliri 20-30 lira arasında... Bu pa-

(1) T. C. Resmi Gazete. 27.II.1952, No. 8045

(2) Resmi Gazete. 10.IV.1951. No. 7781

ra ile insan geçinemez» (1). Bu fabrikanın temsilcilerinin dediklerine göre Ankara'da ufacık bir odanın kirası 20 liradan aşağı değildir (2).

«Rasim Dokur» fabrikasında çalışan işçilerin, % 80'i günde 240 kuruşu aşmayan, yani ayda 62,40 lirayı geçmeyen gülünç derecede düşük para alırlar (3).

Elbetteki basın, kolay anlaşılır sebeplerle, ayda 60 lira alan bir işçinin yarı aç yarı tok bir halde sürünmeğe mahkûm edildiğini yazmaz. Ama gene de, sansür istediği kadar set çeksin, bazan bütün bu setler arasından da emekçilerin son derece ağır olan hayat şartlarından yakınan yazılar sızıyor. Muhalefette olan CHP'nin organı olan bir gazete, İskenderun'dan aldığı bir mektubu yayınlamıştı: «Bekârım, ayda 90 lira kazanıyorum. Ben içki içmem, bar, gazino, tiyatro nedir bilmem, buna rağmen bu para bana yetmiyor. O halde evli olan ve hele hele çocuk sahibi olan işçi aileleri ne yapıyorlar, nasıl yaşıyorlar? Bu şartlarla ben ve benim emsalim olan yoksullar nasıl evlenelim?» (4). Halbuki mektubu yazan, Rasim Dokur adındaki Ankara'daki tekstil fabrikasında çalışanlardan hayli fazla ücret alıyormuş.

İstanbul Hakem Heyetinin tesbit ettiğine göre İstanbul'da bulunan, Teognosya Değirmencioğlu ve Ortakları adlı bir şekerleme fabrikasında çalışan

---

(1) Resmi Gazete, 10.IV.1951, No. 7781

(2) aynı yerde.

(3) T.C. Resmi Gazete, 9.X.1951, No. 7927

(4) Ulus, 29.II.1952

97 işçi arasında ücret, aşağıdaki biçimde dağılıyordu: (*)

31 kişi, yani tüm işçi sayısının % 32'si, günde 182-283 kuruş, ayda ise 47-73 lira arasında bir ücret alıyordu (**).

20 kişi, yani tüm işçi sayısının % 20'6'sı günde 244 - 350 kuruş, ayda 63-91 lira alıyordu.

24 kişi, yani tüm işçi sayısının % 24,8'i, günde 351-500 kuruş, ayda 91-130 lira alıyordu.

22 kişi, yani tüm işçi sayısının % 22,6'sı, 500 kuruştan fazla ücret alıyor, yani aylık gelirleri 130 lira kadar ediyordu.

Bu meyanda gelire, ücretlerin ve paraların her türlüsü de dahil edilmişti.

Böylece, fabrika işçilerinin % 52,6'sının aldığı ücret, İstanbul'da bir tek insanın yarı aç, yarı tok bir geçimini bile sağlamıyordu. 24 işçinin ücretleri biraz daha yüksek, ama gene de geçim asgarisinden daha hayli uzaktır. Bunun için işçilerin ücretlerine % 60 oranında bir zam yapılması talepleri haklı bir taleptir. Bu asgari ücret temin edilemeden, işçiler sürünüp açlıktan hastalanmakta, bazan da ölmektedir.

Malatya tütün depoları ve tütün fabrikalarında çalışan işçilerin açıklamasına göre; 439 işçiden 346 kişi saatte 50 kuruştan az ücret alır. Bir işçinin ortalama kazancı, ayda 75 lira gibi gülünç bir ücrete bile ulaşamıyor. İşçilerin bildirdiklerine göre civar köylerden Malatya'ya gelen bir çok mev-

(*) T.C. Resmi Gazete, 29.III.1952, No. 8072

(**) Ayda 26 işgünü hesabıyle.

sim işçisi, ayda 8-20 lira alıyormuş. Bu işçiler ekmek ve su ile geçindiklerini açıkladılar (1).

Times gibi büyük bir gazetenin, İngiltere'den Türkiye'ye ziyarete gelen muhabirinin çok karakteristik olan aşağıdaki itirafta bulunmasına hiç şaşmamak gerek: «Türkiye'deki ücretler genellikle son derece düşüktür ve hele Türkiye ekonomisinin enflâsyona doğru eğilim göstermesini hatırlarsak, sonderece mütevazi bir hayata bile yeterli değildir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde sanayi işçisinin en düşük ücreti herhalde günde 3 TL (yani aşağı yukarı 8 şiling) olup, kalifiye işçilerin ücretleri ise azami 15 lira (günde)dir. (Yazar herhalde «kalifiye işçi» deyimi ile gerçek işçiden çok, çavuş, kontrolör ve memurları kastediyor.) Kadın işçilerinin ücretleri çok daha düşüktür. Ama taşrada ücretler çok, çok daha düşüktür ve bazı işçilere günde çok çok 2 şiling 6 pens (yani günde 75 kuruş, ayda 19 lira) ödenmektedir» (2). Kocaeli'deki Hakem Heyeti, Hendek tütün fabrikasında çalışan işçilerin dilekçelerini inceleyip buna göre aldığı kararda şunları tesbit etmiştir: işverenlerin mahkemeye sundukları ücret borbrolarına bakılırsa, işçilerin % 25'i ayda 38,40 lira alıyor, gene % 25'i 46,16 ilâ 96 lira arasında bir ücret alıyor ve 20 kişinin geliri ayda 127,20 liradan 172,87 lira arasında değişiyor. Arta kalan % 10'u için ücret hakında hiç bilgi verilmemiştir. Demek ki işçilerin çoğu yarı - aç yarı tok, asgarisinden de düşük olan ücret alıyor. Heyet bunu kabul ediyor ve kararında ekliyor: «İş-

(1) T.C. Resmi Gazete, 6.XII.1951, No. 7975

(2) Times, 23.VI.1952

çilerin çoğu son derece yoksul ve son derece zor şartlar altında yaşamaktadır.»

Ücretler hakkında yayınlanan veriler aşağıdaki cetvelde aynen tekrarlanmıştır:

İşçilerin ücret seviyelerine göre dağılması (*)

Ücretler (günde-kuruş)	Karabük Demir-Çelik Kombinası İşçi Adedi	Genel işçi adedinde %	Ereğli Kömür İşletmeleri İşçi Adedi	Genel işçi adedinde %
100 — 200	—	—	2001	17,72
201 — 300	—	—	4208	37,15
301 — 400	1360	33,73	2274	20,12
401 — 500	821	20,36	1476	13,10
501 — 600	1160	29.00	751	6,64
601 — 700	257	6,37	266	2,35
701 — 800	255	6,32	143	1.26
801 — 900	26	0,64	75	0,70
901 — 1000	5	0,12	58	0,50
1001 — 1100	71	1,73	16	0,14
1101 — 1200	17	0,42	16	0,14
1201 — 1300	7	0,17	6	0,05
1301 — 1400	34	0,84	7	0,06
1401 — 1500	11	0,29	5	0,04
1501 — 2000	—	—	4	0,03
Toplam	4032		11 306	

(*) T.C. Resmi Gazete, 1.VII.1953, No. 8446

Bu cetvelden anlaşıldığı gibi Karabük Demir - Çelik Kobinasında çalışan işçilerin % 33,73'ü gayet düşük, ayda 78-104 lira arasında bir ücret alırlar; % 20,36'sı ayda 104 ilâ 130 lira ve % 29'u 130 ilâ 156 lira alırlar. Böylece, işçilerin ortalama ücretinin 153 lira olması gerektiği halde, bu iki

fabrikada çalışan işçilerin % 83'ü ortalama ücretlerden de daha düşük ücret alıyorlar. Halbuki Karabük Demir - Çelik Fabrikası gibi büyük bir tesis kalifiye bir iş gücünü ister, bunun için mahkeme kararında bile kombinada çalışan işçilerin % 98'inin hayatlarını bile tehlikeye koydukları, işçilerin devamlı olarak boğucu buharlar, asitler, insanı halsiz düşürecek derecede ısıda, türlü zehirli gazlar arasında çalıştıkları da açıklanmaktadır. Mahkeme kararında ayrıca, 1951 yılında bu tesisin net kârı, 7.434.000 TL iken, 1952 yılında bu sayının iki kata çıktığını da gözönünde bulundurulmaktadır. İşçilerin insafsızca sömürüsü böylece mahkemece bile kabul edildiği halde, mahkeme nedense, ücretlerin artırılması aleyhine karar vermiştir.

Kürek cezasından beter çalışmaları karşısında, ayda 25-50 TL olan Ereğli Kömür İşletmelerinde işçilerin durumu gerçekten trajiktir denilebilir.

Aynı durum Ergani Bakır İşletmelrinde tesbit ediliyor. 'Mahkemece tesbit edildiğine göre, işçilerin yarısı (899 kişi), günde 200-300 kuruş yani ayda 55-80 lira alıyor (1).

Bir işçiyi, işsiz olan insanın halinden çok az farklı olan bir hayat sürdürmeğe ve bu hayatın devamı için ağır bedeni yorgunluk karşılığında gülünç derecede az para kabul etmeğe zorlayan sebep, işsizliktir.

(Kolektif) Toplu iş sözleşmelerinden doğan anlaşmazlıkları halleden Yüksek Hakem Heyeti, İstanbul'da Paşabahçe Şişe - Cam fabrikasında çalışan işçilerin, ücret artırılmasıyla ilgili dilekçesini

(1) T.C. Resmi Gazete 14.XI.1953, No. 8557

incelerken, ücretlerinin % 40-50 oranında yükselmesini isteyen 1083 işçiden:

681 işçinin, yani toplam işçi sayısının % 62,89'u günde 220-360 kuruş, ayda 57-93 lira.

235 işçinin, yani toplam işçi sayısının % 21,70'i günde 260-600 kuruş, ayda 93 - 156 lira.

72 işçinin, yani toplam işçi sayısının % 6,65'i günde 350-750 kuruş, ayda 91-195 lira ve

95 işçinin, yani toplam işçi sayısının % 8,76'sının günde 800-1200 kuruş, ayda 208-312 lira aldıkları anlaşılmıştır (*).

Bundan anlaşılıyor ki, tesisin toplam işçi sayısının % 85'i geçim asgarisi cetveline dahil olan besin maddelerinin değerini hiç bir suretle karşılamayacak kadar düşük ücret alıyor.

Ücretlerin insanı yarı aç, yarı tok tutan seviyesi bir yandan, öteyandan ise az çok normal sayılabilecek şartlar altında yaşamanın imkânsızlığı neticesinde işçiler fabrikaları terk edip şanslarını başka yerlerde denemek zorunda kalıyor. Milletlerarası Çalışma Organizasyonu misyonu, bu tesiste iş gücünün seyyaliyeti (durmadan değişmesi) ile ilgili bazı veriler yayınlamıştır. 1948 yılında, Paşabahçe Şişe Cam fabrikasından 570 kişi ayrılmış, 555 yeni işçi işe alınmıştır. Misyonun raporunda bu durumun normal sayıldığı yazılıyor (1).

İzmir ekstil fabrikasında çalışan 3000 işçiden, aynı yıl içinde 2132 kişi ayrılmış, yerine 2424 işçi

---

(*) (T.C. Resmi Gazete, 25.III.1952, No. 8171. Ücret, işçinin alabileceği her türlü parayı içine alıyor.)

(1) «Labour Problems in Turkey», Geneva, 1950, p. 216

alınmıştır (1). Misyonun kanaatine göre bu iş gücünün seyyaliyeti, ücretlerin çok düşük olmaları, işçilere lojman verilmemesi ve genellikle hayat şartlarının normal seviyede olmayışıdır.

Böylece, Türkiye'nin tüm fabrikalarında, işçilerin % 80'inin ortalama ücretlerden daha düşük ücret aldıkları bir gerçektir. Ortalama ücretin ne olmasının gerektiği, Türkiye kaynaklarında ikide bir belirtilmektedir. İşçilerin ücretleri düşe düşe son derece alçak, neredeyse dilenci kazancı denilecek seviyeye inmiştir. Demek oluyor ki Türkiye'de kural olarak, iş gücü, maliyetinden aşağıda satın alınmaktadır. Milletlerarası Çalışma Organizasyonu (International Labour Organisation) da, Türkiye işçilerinin son derece düşük olan gelir seviyesine işaret etmektedir.

Misyon verdiği raporda aynen şu satırları yazıyor:

«Genellikle kanaatımız şu: Türkiye'deki işçilerin ücretleri, hem temin etmesi gereken asgari geçim seviyesine kıyasla kesinlikle çok düşüktür, hem de bir çok başka ülkede işçilere ödenen ücretlerle karşılaştırıldığında asgari geçim seviyesine ulaşamıyor. Bunun da dışında, enflâsyon yüzünden ücretlerin gerçek seviyesi durmadan düşme meylini gösteriyor, bunu, geçim maddelerinin fiyatları alınan ücretlerden çok daha hızlı arttığını müşahade ettiğimiz ülkelerde de tesbit ediyoruz.» (2)

Türkiye işçisinin zaten son derece güç olan durumu, üstelik de ücretlerinin düzensiz bir şekilde

(1) «Labour Problems in Turkey», Geneva, 1950, p. 216

(2) Aynı yerde, s. 30

ödenmesi ve çoğu zaman işverenin keyfine bağlı kalmasıyla kat kat vahimleşiyor. Bu konuda, Muğla mebusu Cemal Hukal'a ait, Üzümlü Maden İşletmelerinde çalışan 40 işçinin imzasıyla gönderilen mektup son derece ilginçtir. «Biz, aşağıda imzaları bulunan, Üzümlü Maden İşletmelerinde çalışmaktayız. Bu madenler, Muğla mebusu Cemal Hukal'a aittir. Fethiye kazasında bulunuyor. Bizim durumumuzda binlerce arkadaşımız daha var. Biz Kasım 1951 tarihinden bugüne kadar aralıksız çalıştığımız halde, bize hak ettiğimiz ücretler ödenmiyor. Bütün ısrarlarımıza karşılık olarak ileride ücretlerimizin ödeneceği gibi vaatlerde bulunuluyor, bize paramız ödenmiyor. Bu zaman zarfında biz ve ailelerimiz büyük bir sefalete düştük. Biz durumumuzu Çalışma Bakanlığına da, İşçi Sigortaları Kurumuna da defalarca bildirdik. Yetkililerin dikkatlerini ve ilgilerini bekler, durumumuzun kamu oyuna duyurulmasını dileriz.» (1)

Bu mektup, Türkiye işçilerinin, hiç bir hakkı hukukunun olmadığını apaçık gösteriyor. İşçi ücretlerinin son derece düşük seviyesi, emekçi kitlelerinin yoksullaşmasına delildir, bu yoksulluk gittikçe artıyor. Arttıkça da, işçiler artık ailelerine bakamaz oluyorlar, ister istemez karılarını, çoluğunu çocuğunu çalıştırmak, yani kapitalistlerin ellerinde kul köle kılmak zorunda kalıyorlar.

Kadın ve çocuk işçilerin ücretleri

Türkiye'deki kapitalist işletmelerde, kadın ve

(1) Ulus, 4.II.1952

çocuk emeğinden gittikçe artan bir ölçüde faydalanılmaktadır. Bu durum da emekçi sınıfının çok müşkül, son derece sefil bir halde olduğunu gösteriyor. 1950 yılına kadar Türkiye'de erkeklerin bazı işlerine eşit olan işler karşılığında, kadınların ve çocukların eşit ücretini saptayan bir kanun yoktu. Gerek Türkiye,gerekse Batı Avrupa yazar ve araştırıcılarının bir çok eserinde ileri sürülen gerçekler, gerek işçi kadınların gerekse çalışan çocukların sanayi kollarında erkeklere eşit olan iş yaptıkları halde, erkeklerden hayli daha düşük ücret aldıklarını gösteriyor.

Hikmet Kıvılcım, daha 1935 yılında, «Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı» adlı broşüründe, erkek işçilerin ücreti ile kadın ve çocuk işçilerin aldıkları ücret arasındaki büyük farka işaret ediyordu. Yazara göre, kadınların ücretleri erkeklerin aldıkları ücretten üç misli azdır, çocukların işi için kadın işçilerin ücretlerinden de hayli daha az para ödeniyor. Örneğin, bir karton fabrikasında kadınların ücretleri erkek işçilerin ücretlerinden üç misli azdır, çocukların ücretleri ise kadınların ücretlerinden de 2 misli azdır. Tekstil fabrikalarında kadınların aldıkları ücret, erkek işçi ücretlerinden 2 veya 2,5 misli az, çocukların ücretleri kadın ücretlerinden 2 defa daha azdır v.s. (1).

Türkiye sanayi tesislerinde erkek, kadın ve çocuk ücretleri arasındaki önemli farkı «Le Genissel» de, «Türkiye Sanayi İşçisi» adındaki eserinde kaydediyor. Yazar, erkek işçiler ile kadın ve çocuk işçilerin ücretleri arasında büyük farkları gösteren bir çok örnek sayıyor. Örneğin, tütün

(1) H. Kıvılcım, «Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı», s. 63

fabrikalarında erkek işçilerin ücretleri, nominal olarak günde 400-450 kuruş iken, kadınların aldıkları ücret 225 kuruş, çocuklara ödenen ücret ise 175 kuruş oluyor (1). Böylece, Genissel'in itiraf ettiği gibi, kadınların ücreti aynı iş için erkek ücretlerinden iki misli aşağıdadır. Genissel aynı kitapta başka bir yerde, ödenen ücretlerin bir aile bakmaya elverişli olmadığını da söylüyor. Bir işçi evliyse, karısı da çalışmadan yaşıyamaz. Üstelik ufak çocukları varsa, bu ailenin durumu dilenciliğe eşittir (2).

Türkiye proletaryasının uzun mücadelesinden sonra hükümet, işi daha fazla uzatmadan, eşit iş için eşit ücret ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı. 1950 yılında, 5518 sayılı bir kanun kabul olunmuştur, bu kanunun metni şöyledir: «İşin önemi ve randımanı bakımından eşit şartlarla çalışan erkek ve kadın işçilere eşit ücret ödenir ve cinsiyet farkını bahane ederek hiç bir kısıntı yapılamaz.» (3)

Ancak bu kanunda, kanun hükümlerinin ne şekilde uygulanacağı ve uyulmadığı zaman nasıl tedbirlerin düşünüldüğü açıklanmıyor. Bunun dışında, kanun formülasyonu bir hayli çapraşık ve anlaşmazlıklara yol açabiliyor. Böylece kapitalistlere dilediği gibi, kanunu kaale almadan kadın işçilere, erkek işçilerle eşit olan iş için, eşit ücret ödememe imkânlarını da veriyor. Bunu yaparken her işveren, kadının eşit randıman sağlayamadı-

(1) Le Genissel, «L'ouvrier d'industrie en Turquie» Beyrouth 1948. s. 191

(2) Aynı yerde, s. 197

(3) İş kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi

ğını iddia edebilir. Bunun dışında da önemi bakımından da kadın işçilerinin gördükleri işlerin erkek işçilerinki kadar önemli olmadığını ispatlamak işten bile değildir. Böylece bu kanunun kadın işçilerin, Türkiye sanayi tesislerindeki durumunun ıslahı üzerine en ufak bir etkisi olmuyor, kaldı ki bu kanunun etkisi haliyle sanayide çalışan kadın işçilere de şamil değildir. Türkiye iş kanunlarında çocuk işçilerin işi hakkında bir tek kelime yazılı değildir. Oysaki her yerde çocuk işçiler çalışmakta ve aldıkları ücret, kadın ücretlerinden de daha aşağı olmaktadır.

Kadın ve çocuk işçilere ödenen düşük ücretler, tesislerin sahiplerine bir hayli kâr sağlıyor. Bunun için her adımda bir, 5518 sayılı kanun olsun olmasın, kadın ve çocukların, ücret bakımından, daima kasten küçük düşürülmesi ve hakir görülmesiyle karşılaşılıyor.

Bunu ispatlamak için Türkiye kanunlarına işaret edelim. Bir çok gerçeklerin gösterdikleri gibi, kadın işçilere ödenen ücret artık kural olarak, erkek işçi ücretlerinden % 25 ve hatta % 30 oranında daha düşüktür. Örneğin, Kocaeli mahkemeleri, Tekel tütün fabrikalarında kadın işçilerin ücreti 200-350 kuruş (günde) ettiği halde, erkek işçilere ödenen ücretin 400-625 kuruş arasında değişmekte olduğunu tesbit etmişlerdir (1).

Yüksek Hakem Heyeti meyan kökünü işleyen bir fabrikada çalışan işçilerin taleplerini karşılamak üzere durumu incelerken, bu tesiste çalışan kadın işçilere günde 250 kuruş ödendiği halde

(1) T.C. Resmi Gazete, 26.I.1953, No. 8318

erkek işçisine günde 440 kuruş ödendiğini tesbit etmişti (1).

Türkiye'de en düşük ücret alanlar, çocuk ve 14-15 yaşlarına kadar olan delikanlılardır. Yüksek Hakem Heyetinin bir çok kararında, yetişkin erkeklere eşitolan iş için çocuklara eşit olmayan ücretin ödenilmesi teyit ediliyor. Nebati yağları çıkaran Günyağ adındaki fabrika ile ilgili kararda Yüksek Hakem Heyeti şöyle hükmediyor: «13 yaşını bitiren ve tehlikeli işlerde çalışan işçilerin 500 kuruştan az olan ücretlerinin, 500 kuruşa çıkarılması, tehlikeli ve ağır olmayan işlerde çalıştırılan işçilerin ücretleri, 400 kuruştan az ise, 400 kuruşa çıkarılması, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılan çocuklara ödenen ücretin 400 kuruşa çıkarılması, tehlikeli olmayan ve ağır olmayan işlerde çalışan çocukların ücretlerinin günde 320 kuruşa çıkarılması.» (2)

İstanbul'daki «Konstantin Zafranas Kereste fabrikasında» (3), İstanbul'da «Ticaret ve Dokumacılık Sanayi T.A.Ş.» adındaki mensucat fabrikasında (4), «İstanbul keten fabrikasında» ve bir çok başka müesseselerde çalışan işçilerle ilgili, benzer Hakem Heyeti kararları alınmıştır (5).

Çocuklara düşük ücretin ödenmesiyle, işlerinin küçük düşürülmesi ve tahkir edilmesini «es geçen» bir çok Hakem Heyetleri kararları arasında; İstanbul'da Süleymaniye mensucat fabrikası

(1) Aynı yerde, 10.X.1953, No. 8530

(2) T.C. Resmi Gazete, 3.XII.1953, No. 8573

(3) T.C. Resmi Gazete, 14.IX.1953, No. 8507

(4) Aynı yerde, 28.IX.1953, No. 8519

(5) Aynı yerde, 5.X.1953, No. 8525

(1), İstanbul'da bulunan bir çikolata fabrikası (2) ve Paşabahçe Şişe - Cam fabrikasında çalışan işçiler hakkında da bir çok karar alınmıştı (3).

Böylece mahkeme kararıyla, işçi olan ve yetişkin insanların işini yapan, aynı eşit şartlarla çalışan çocuklara bir hayli düşük ücretin ödenmesine hükmedilmiştir. Çok saatli, insan gücünü yıpratan ağır işler için, çocuk yaşta olan işçilerin gülünç derecede az ücret aldıklarını ispatlayan bir çok acı gerçekler meydandadır. Örneğin; İstanbul Cibali'deki Cam fabrikasının sahibi, Hasan Ekin'in ifadesine göre, sanayi tesisindeki ortalama ücret günde 644 kuruş (her türlü ödemeler dahil) olduğu halde, çocuklara ödenen ücret haftada 19,5 lira (4) yani günde 350 kuruştur. Bu örnekten anlaşılıyor ki, çocukların ücretleri yetişkin işçilere kıyasla % 45 daha düşüktür.

İstanbul Hakem Heyetinin kararında, Mecidiyeköyü'nde kaim bir tekstil fabrikasında çalışan işçilerin, ortalama ücreti (her türlü ödemeler dahil) 480 kuruş olarak tesbit edilmişti, kadınlar ve çocukların ise günde, 176-400 kuruş arasında ücret aldıkları kabul ediliyor (5). Bu fabrikada çalışan kadın ve çocukların ücretlerinin bu kadar düşük olmasına sebep, prim sistemidir, çocuk ve

---

(1) Aynı yerde, 9.X.1953, No. 8529

(2) Aynı yerde 1.IX.1953, No. 8496

(3) Aynı yerde, 25.VII.1953, No. 8467

(4) Bu fabrikanın sahibi kasten ücret seviyesini artırarak göstermiştir. Bunu mahkeme heyeti de kabul ediyor. Bak: T.C. Resmi Gazete, 23.VII.1953, No. 8465

(5) T.C. Resmi Gazete. 8.V.1952, No. 8104

kadınlar bu primlerden pek ender olarak faydalanabiliyor.

İstanbul Hakem Heyeti, G. Gavriyeloğlu mensucat fabrikasında çalışan işçilerden 29 işçiye, ayda 26-50 liranın ödendiğini tesbit etmiştir. Fabrika sahibinin ifadesine göre bu düşük ücreti alan çocuk işçilermiş (1).

Esas itibariyle Türkiye kaynaklarından aldığımız bu gerçeklerin ispatladıkları gibi, Türkiye'de işçi kadınlar, aynı işi yapan erkek işçilerden çok daha az ücret alırlar. Çocuklara, kadın işçilerin ücretlerinden de daha düşük ücret ödeniyor. «Ağır ve tehlikeli işlerde» çalıştırıldıklarını kabul eden Hakem Heyetleri kararıyla, çocukların işleri hakir görülüyor.

Türkiye kadınları ve çocukları kapitalistlere ait fabrikalarda çalışırken, iş gücünün arzını gittikçe artırıyorlar, bunun neticesinde emekçi sınıf daha da büyük sefalet çekiyor.

İşçi ücretlerinin ayniyatla ödenmesi

Türkiye'de, ücretin bir kısmının ayniyatla ödenmesinin türlü türlü biçimleri vardır. Ama bunun esası her halükârda değişmemektedir. Türkiye burjuvazisi bu tür ödemelere «sosyal yardım» diyor.

Ücretlerin ayniyatla ödenmesi, çalışanların işverene bağlılıklarını arttırıyor, işverene daha elve-

(1) T.C. Resmi Gazete, 15.IV.1952, No. 8086

rişli sömürme imkânlarını sağlıyor ve böylece kâr haddini artırıyor.

V. İ Lenin ücretlerin ayniyatla ödenmesinin boyunduruk altına alıcı karakterine işaret ederek, şunları yazıyordu: «Bu tür ücretlerin ödenmesi, işçilerin büsbütün işverenin boyunduruğu altına girmelerine sebep oluyor ve üstelik de işverenlere ekstradan bir kâr sağlamak imkânını veriyor.»

İşçilere ücretleri ayniyatla öderken, Türkiye burjuvazisi, işçilerine üstün bir lütufta bulunduğunu iddia eder. Bu amaçla basın ve hatta resmi belgeler Türkiye'de ücretlerin bir kısmının ayniyatla ödenmesine «sosyal yardım» demektedir. Burjuvazinin bu gibi davranışları hakkında V. İ. Lenin'in başka bir sözünü daha aktarmadan kendimizi alıkoyamıyoruz: «Çok defa fabrikatör yanında çalışan işçileri aldatarak, kendisini onların velinimeti ve hamisi olarak göstermekten hiç çekinmez, değersiz bir sadaka ya da sahtekârca vaatlerle sömürüsünü iyice örtbas etmeğe çalışır» (1) Lenin'in bu sözleri, Türkiye'de ücretlerin bir kısmının ayniyatla ödenmesinin niteliğini ortaya çıkarıyor.

Ayniyatla ücretlerin bir kısmının ödenmesinin en yayılmış biçimi (özellikle devlet müesseselerinde) işçilere öğle yemeklerinin veya ekmeğin verilmesi, iş tulumlarının dağıtılması (çoğu zaman iş tulumlarının tutarı da işçinin ücretine dahil ediliyor), bir kısmının ise fabrika mamûlleri ile, örneğin tütün fabrikalarında sigaralarla ödenmesi, işçiye «lojmanlar» temin edilmesidir.

Ayniyatla yapılan ödemelerin biçim ve ölçüsü

(1) Lenin V. İ., Külliyat, c. 4, s. 292

Türkiye'de işveren tarafından keyfince tesbit ediliyor. Ayniyatla ödemeler, bazı devlet fabrikalarında da aynı biçimde uygulanır ama genellikle bu ayniyatla ödemelerin tek sistemi ve tek tipi yoktur.

Kapitalist, ayniyatla ödeme biçimlerini ve hacmını tesbit ederken, elbetteki en başta kendi menfaatlerini güder, işçinin çıkarı geride kalır. İşçisinin ücretini kısmen ayniyatla ödemekle, kapitalist işçisini, hem işçisi hem de mal tüketicisi olarak sömürür. Bunun için işçilere ayniyatla yapılan ödemeler işverene ekstradan fazladan bir kazanç temin ediyor. Öteyandan ise işçinin işverene bağlılığını da arttırıyor. Örneğin, «yemek» yerine verilen, sulu bir yemek verilirken, bu «yemeğe» harcanacak olan malzemenin değerini dilediklerı gibi tayin ederler. En çok rastlanan «öğle yemekleri», işverenlerin verilerine göre insan başına 40 kuruş tutmaktadır, 50 kuruşluk yemekler daha enderdir. Ama işveren bu yemekler için yalnız 25-30 kuruş harcar, çünkü kullanılan malzemeyi toptan fiatına göre alır, kredi ile alır, daha düşük kaliteden malzeme temin eder, bu malzemeyi işbirliği yaptığı yerlerden satın alır v.s. işçilere ise yemeğin fiatı, malzemenin perakende fiatlarına göre bildirilir.

Genellikle «öğle yemekleri», fabrika ve imalathane sahipleri ve de bazı devlet fabrikalarının idarecilerine geniş bir faaliyet alanı açıyor, işçiler daha iyi kandırılabiliyor.

Son zamanlarda işçiler, sık sık bu «öğle yemeklerinin» pişirilmesi ve dağıtılmasını kontrol edebilecek, kendi temsilcilerinin bulunmasında ısrar ediyorlarsa, bu bir raslantı eseri değildir. Ör-

neğin, Zeytinburnu Çimento fabrikası işçileri, Yüksek Hakem Heyetine başvurarak, «öğle yemekleri» için alman erzağın çarşıdan alınması ve bu erzaktan yemek pişirilmesinin bir işçiler temsilcisi tarafından da kontrol edilmesini, istediler. (1)

İstanbul liman ve tersane işçilerinin baskısı altında, kendi sendikaları aşağıdaki talepte bulunmuştur: «İşçilere verilecek yemek için kullanılacak erzağın serbest çarşıdan alınması, bu eskiden de böyle yapılıyordu. Erzak bir karma komisyon marifetiyle alınacaktır ve bu komisyonda idareden ve işçiler arasından da seçilen temsilciler bulunacaktır.» (2)

İşçilerin bu talepleri üzerine açılan dosyayı inceleyen İstanbul Hakem Heyeti, işçilerin öğle yemekleri için tedarik olunan erzağın çarşıdaki perakende fiatlarına değil, aynı idarenin kooperatifinden toptan fiatlara alındığını tesbit etmişti. Kısacası, işçilerin ücretlerine, çarşı fiatları esasına göre hesaplanan öğle yemekleri fiatları dahil edildiği halde, aslında bu erzak çok daha düşük olan toptan fiatlarına tedarik ediliyor. Bunun dışında da, erzağın tedariki sırasında, «işçilere bu erezağın kontrol imkânı verilmiyor» (3).

«Öğle yemeklerinin» ıslahı ve erzağın satın alınmasında işçilerin seçecekleri bir temsilcinin bulunması talebinde, başka fabrikaların işçileri yanında bir de İstanbul Cephane Fabrikaları işçileri bulunmuşlardır (4). Bu fabrikalarda da, baş-

(1) T.C. Resmi Gazete, 22.VIII.1952, No. 8191

(2) T.C. Resmi Gazete, 18.IX.1952, No. 8210

(3) Aynı yerde.

(4) Aynı yerde, 9.X.1952, No. 8228

ka yerlerde olduğu gibi, işçilerin «öğle yemekleri» konusu, bir takım idarecilerin ve fabrika sahiplerinin ayrıca ufak tefek kâr kaynağı oluyor.

Böylece Türkiye Hakem Heyetlerinin de kabul ettikleri gibi, işçiler, ««yemek» konusunda daima aldatılıyor ve bu «öğle yemekleri» işçilere çalıştığı fabrikanın üretiminden olan mamûllerinden bir kısmının ücret yerine ödenmesini ön gören fabrikalarda işler büsbütün karışıktır. Ücretinin bir kısmını ayniyatla alan işçi son derece zor bir duruma düşüyor. Böyle vakalarda, en önce nakit para ile alınması gereken ücret seviyeleri, geçim asgarisinin hayli altına düşüyor. İşçiler, ayniyatla ödenen ücretinin kısmına bağlı kalıyor, bunun hacmını ise kapitalistler kendileri tayin ediyorlar. Fabrika mamûllerinden olan ayniyatı ücretinin bir kısmı yerine alan işçi, bu ayniyatı tahakkuk ettirmek zorunda kalıyor. Çoğu zaman, paraya çevirirken, «alıcı» gene aynı kapitalist oluyor. Yalnız bu gerçek, kapitalistin, böyle ödeşmelerde ne kadar büyük çıkarının olduğunu gösteriyor.

Türkiye'de ayniyatla ödeme biçimlerinden biri, bir de işçiye mesken verilmesi oluyor. İşçiye, oturacak yeri kiraya veren kapitalist, işçiyi gene aldatmak şöyle dursun, üstelik de kendisinden kul kölelik, şartsız bir itaat bekler. Çünkü iş sahibi işçiyi kovacak olursa, ücretin son derece düşük olmasından, gideceği yeri olmaz, işçi sokakta kalır.

Böylece ayniyatla ücretlerin bir kısmının ödenmesi kapitalistlere önemli kârlar sağlamaktadır. Türkiye'de bu ayniyatla ödemeler bunun için bu kadar revaçtadır.

Daha yukarıda adı geçen Genissel'in kitabın-

da ücretin ayniyatla ödenmesi için bir kaç kesin örnek de vardır.

Örneğin, «İ.P.» (yazar fabrikanın tam ismini vermekten çekinmiştir) mensucat fabrikasında işçiler, «öğle yemeği» yanında bir de yılda 20 metre pamuklu kumaş alıyorlar. (1)

«S..» Mensucat fabrikasında, ücretin ayniyat kısmı «öğle yemeğinden» ve bir de iş tulumundan ibaret oluyor. «D» deri fabrikasında da «öğle yemeği» ile iş tulumu veriliyor. (2)

Zonguldak Kömür havzasında, kömür işçisinin ortalama nominal ücreti olan 312 kuruş gündelik yanında (ayda 81,2 TL), «öğle yemeği», iş tulumları ve iş giysileri ile birer gömlek veriliyor.

Bu gibi örnekler pek çoktur ve bunlar daha çok Hakem Heyetleri kararlarından çıkarılabilir. Bu kararlarda sık sık ücretlerin bir kısmının «ayniyatla» ödenmesi söz konusu oluyor.

Özel bir teşebbüs olan İzmir Un Fabrikasında, ücret olarak işçilere günde bir kilo un da veriliyor. (3). İzmir, Çamaltı Tuz fabrikasında çalışan işçilerin bir kısmı ücretlerinden mahsup edilmek üzere, «elektrik ve su olan» lojmanda oturma hakkına sahip oluyor, bir de ekmekle öğle yemeği ve iş giysilerini alıyor. Bu işletmede işçiler bir ton tuzun tahmil - tahliyesi için 30-40 kuruş alırlar. Demek günde 300-400 kuruş kazanabilmek

---

(1) Le Genissel, «L'ouvrier d'inturtrie en Turquie», Beyrouth 1948, s. 190

(2) Le Genissel, «L'ouvrier d'inturtrie en Turquie», Beyrouth 1948, s. 190

(3) T.C. Resmi Gazete, 24.IV.1953, No. 8393

için, işçi 20 adet birbuçuk tonluk kamyonu boşaltmalı ya da yüklemelidir ,1).

Paşabahçe İspirto - Rakı fabrikası (Tekel) işçileri, «yemek» yerine 45 kuruş alırlar ve ayrıca günde 48 kuruş tutarında başka bir «sosyal yardımdan» faydalanabiliyorlar (2).

İstanbul'da özel mensucat fabrikalarında, 30 kuruşluk bir yemek ayrıca da randıman primi alıyor ki, bunlar topyekûn ayda 10 lirayı geçmiyor (3).

İstanbul'da Ayvansaray'daki Un değirmeninde işçilerin ortalama ücretleri günde 377 kuruşu geçmiyor. Yüksek Hakem Heyetinin de kabul ettiği gibi, «iş çok ağırdır ve işçilerin durumları son derece zordur, sefil, yoksul bir hayat sürdürüyorlar.» Ücretin büyük kısmı ayniyatla-üretim iskartası, kepek filan... Ama buna rağmen Yüksek Hakem Heyeti, nedense işçilerin bir öğün sıcak yemek talebini reddetmiştir (4).

Bitlis'teki Tekel tütün fabrikalarında işçilere iş tulumları, ilaç, sigara (günde 15 adet), yemek, ve tuz, hepsi beraber 40 kuruş değerinde ayniyat olarak ödenebiliyor (5).

Kapitalistlerin işçilere, ücretlerinin bir kısmını ayniyatla ödemeleri, kendilerine büyük kârlar sağladığı için Türkiye'de bu türden ödemelere sık sık rastlanılmaktadır. Ancak işçilerin ücret toplamında ayniyatın yüzdesini sayılarla gösterecek

(1) Aynı yerde, 16.VI.1952, No. 8136
(2) Aynı yerde, 20.X.1952, No. 8237
(3) Aynı yerde, 27.VI.1953, No. 8443
(4) T.C. Resmi Gazete, 2.VII.1952, No. 8147
(5) Aynı yerde, 13.VI.1952, No. 8132

önce, sözde «sosyal yardım» olan ve Türkiye'de çok yaygın bir ödeme üzerinde durmak istiyoruz, çünkü bu «yardım» işçilerin kandırılması ve büsbütün boyunduruk altına alınması için çok önemli bir araçtır.

«Sosyal yardım» adı altında işçilere ödenen ücretler.

«Sosyal yardım» anlamına, ayniyat ödemeleri dışında, Türkiye burjuvazisi bir de, işçilere evlenmesi, hastalanması, ölümü ve ayrıca çocuk zamları denen paraları bir araya topluyor.

Bu sosyal yardımın asıl karakterini daha aşağıdaki incelemelerimiz gösterecektir.

«Çocuk zammı» Türkiye'de daha çok devlet işletmelerinde, evli ve çocuk sahibi olan memur ve müstahdeme ödeniyor (1). Ancak bu çocuk zammını almak için, işçinin yılda en az 300 gün fiilen çalışmış olması gerekmektedir. Aksi halde çocuk zammı alma hakkını kaybediyor. Örneğin Ergani işletmelerinde durum böyledir (2). Böyle bir hükümle, çocuk zammını almağa hak kazanan işçilerin çevresinin bir hayli daraldığını anlamak zor değildir. Oysaki fabrika sahipleri, işçiler gerçekten bu zammı almış mı, almamış mı hiç kaale

(1) Memurlar bu çocuk zammını, çocukları tahsillerini bitirinceye kadar reşit yaşa ulaşsın, ulaşmasın alırlar. Bak: Bahaettin Selçuk, Belediye ve Köylerimiz kitabı, Ankara, 1951, s. 515. İşçilerin çocukları için zam, yalnız çocukların reşit yaşlarına kadar ödenir. (Bak: M. F. Fenik, Zafer gazetesi, 10.I.1951)

(2) T.C. Resmi Gazete, 6.X.1953, No. 8167

almadan, işçilere« sosyal yardımın»» gösterildiğini kabul ediyorlar.

Şunu da ekleyelim ki, bu türden olan zamlar gülünç derecede düşüktür. Örneğin, İstanbul tekstil işçilerinin sendikası, bu sendikanın sıradan olan üyelerinin çok uzun ve çetin mücadelesinden sonra, Türk Tekstil Endüstrisi ve Ticaret A.Ş. ile bir toplu sözleşme aktedebilmiştir. Bu sözleşmede, sendika üyelerine ödenecek aşağıdaki «sosyal yardım» fasılları yer almaktadır: 50 kuruş tutarında günde bir öğün yemek, «çocuk zammı olarak ayda 3 liralık zam randıman primi olarak ayda 5 lira zam ve buna benzer ödemeler (1). Çocuk zammının gülünç seviyesi göze çarpmaktadır. Zamma hak kazananlar, müdürler veya işletme sahipleri tarafından tesbit ediliyor. Bu durum elbetteki işçinin ustası, işvereni, müdürü ve başka kim varsa amir hepsine karşı elini kolunu bağlar. Ama iş bununla da bitmiyor.

Bu «çocuk zamları,» burjuvaziye, işçi ücretlerini artık en son sınır sayılabilecek bir asgariye indirmeye imkân veriyor. Bunun bahanesi, ücretlerin bekâr olan ve yalnız başına yaşayan bir tek kişinin nasılsa bir geçim çaresini bulacağı ve bu kadarı ona yeteceği gibi iddialardır. Evli ve çoluk çocuk sahibi olan bir işçi, sadaka gibi az da olsa, gene sözüm ona «yardımdan» faydalanıyor. Bunun için kapitalist bir velinimet, bir hamiyetli vatandaş gibi gösteriyor kendini işçilerine.

«Sosyal yardımın» evlenme masrafı, doğum, veya işçinin ölümü vukuunda işveren veya işletme müdürünün takdirine bırakılmıştır.

---

(1) Aynı yerde, 24.VIII.1952, No. 8067

«Sosyal yardımın» tutarı, çoğunlukla gülünç derecede azdır. Özelikle, Malatya Tekel tütün fabrikalarında 439 işçi çalışır. 1950 yılında ve 1951 yılının 9 ayında (toplam olarak 21 ayda), evlenmek için bu «sosyal yardımdan» faydalanan yalnız 5 işçi olmuştur (toplam sayının % 1,1). Bu zaman içinde çocuk doğumu için «sosyal yardımdan» faydalanmış işçi sayısı 55 tir (toplam sayının % 12 si). Çocuk doğum parası ortalama olarak 25 lira ile hesaplanmıştır. İşçinin ölümü vukuunda ödenen yardım, ortalama 50 liradır. (1)

Şunu da belirtmemiz gerekiyor: İşletmelerde ödenen «sosyal yardımı» faslı, ancak aynı işçinin başka bir yerden bir yardımdan istifade etmediği taktirde ödenmektedir. Örneğin işçi Sigortaları kurumuna dahil olan işçilere bu «sosyal yardımlar» yapılmaz.

«Sosyal yardımın» esaret edici karakteri apaçık olarak randıman primlerinin ödenmesinde anlaşılıyor. «Yardımın» bu türü, kapitaliste büyük çıkarlar sağlıyor. İşçinin normal ücretini yarı aç, yarı tok asgarisine indirdikten sonra, kapitalist önemsiz bir randıman primi ödemekle, çalışmasını yoğunlaştırıyor, işçiyi ağır şartlar altında çalıştırıyor, bünyesini zayıf düşürürcesine gücünü aşındırıyor. Ve bütün bunların neticesinde ek değerler ve kapitalistin kârları yükseliyor. Randıman primi ise hiç bir şekilde yoğunlaştırılmış bir biçimde, çalışan işçinin güç kaybını telafi etmez. Kaldı ki «randıman primi» olarak ödenen «sosyal yardım» çok defa bir takım ufak memurlar, posta başları, çavuşlar, kontroller ve kim bilir daha han-

(1) T.C. Resmi Gazete, 6.XII.1951, No. 7975

gi asalaklara da bir çıkar kaynağı oluyor. Bazan ve hatta çoğu zaman, bu «randıman primleri» işçinin eline bile geçmiyor. Bu konuda çok ilginç olan, kömür işletmelerinde çalışan bir işçinin mektubunu örnek gösterebiliriz. Bu işçinin yazdığına göre, adamcağız «gün ışığından ve sudan mahrum» şartlarda hem «fiziki hem de zihni güçleri harcayarak kömürün doğrudan doğruya çıkartıldığı yerde, yani yüzlerce metre toprak altında çalışıyormuş.» İşçi bundan sonra şunları ekliyor: «Aldığım ücret gülünç derecede düşüktür, günde 330 kuruş kadar bir şey. Peki, işin en çekilmez, en ağır yönünü biz üzerimize aldığımız, olmayacak derecede ağır şartlarla çalıştığımız halde, niçin randıman primlerini işletmenin konforlu çalışma odalarında, sıcakta, aydınlıkta oturan memurlar alıyor? Onların bu randıman primleri ayda 80 - 10 liraya ulaşıyor. Lütfen bana açıklar mısınız, bu adamlar hangi kurallara, hangi hak ve hukuka dayanarak bu randıman primlerini alırlar? Onlar kömür madeninin nerede olduğunu bile bilmezler, kömürün yer yüzüne çıkarılmasının ne kadar büyük zahmete, tehlikelere bağlı olduğunu ne bilir, ne de bilmek isterler. Oysaki bizim aramızda bütün arkadaşlar yüzlerce metre toprak altında çalışır, binlerce güçlükle karşılaşırlar, her allahın günü ve aslında randıman primine onların sahip olması gerektiği halde, bu zavallılara hiç, ama hiç bir randıman primi ödenmez.» (1)

Zafer gazetesinin sahibi M. F. Fenik, gazetesinde karakteristik bir itirafta bulunuyor: «Fabri-

(1) Ulus, 18.II.1952

kalarda işçiler ile memurlar arasında uçurum kadar büyük farklar müşahade edilmektedir. Örneğin, memurlar randıman primlerini alırlarken, işçiler bu randıman primini almak şöyle dursun, haftalık tatil günleri ve bayramları için ücret almaları gerekirken, bu ücreti bile vermekten kaçınıyorlar.» (1)

«Sosyal yardımın» başka bir türünü daha ele alıp inceleyelim. Bu da işçinin hastalanması veya sakatlanması gibi olaylarda kendisine ödenen paralardır. Kapitalist bu parayı ödemeyi kabul etmişse, bu paralar aşağıdaki şartlarla ödeniyor: Hastalık veya sakatlık için ödenen yardım paraları yalnız üç gün için ödenir bu süre bitince, işçinin işçi sigortası kanunlarına göre oradan yardım alması gerekiyor (2). Hemen bir açıklamada bulunalım: İşçi sigortaları Türkiye'de öylesine muğlak, öylesine az tatmin edici bir şekilde yürütülüyor ki, gerçekten işe yarıyacak yardımlar çok geç ödeniyor ve hatta bir çok yerlerde olağanüstü bir hal sayılıyor. Demek ki ilk başta, üç gün geçtikten sonra işçiler hiç bir şey almazlar. M. F. Fenik bile, hastalanmış bir işçinin çok müşkül durumuna işaret etmek zorunda kalıyor: «Yeteri kadar besin alamamaktan hastalanan işçinin, gerekli tedavi süresi dahi bitmeden, gene tezgâh başına dönmek zorunda kalmasını» kabul ediyor (3).

Hastalık için ödenen yardım paraları, «normal ücretin» yani(nakit para ile ödenen ücretin)

(1) Zafer, 18.1.1951

(2) Kitabımızın işçi sigortaları ile ilgili VI. bölümüne bakınız.

(3) Zafer, 18.1.1951

yarısıdır. Ancak şunu da unutmamalıyız ki, bir çok yerlerde ayniyatla ödenen ücret toplamının % 20-30'unu teşkil ediyor, demekki bu gibi hallerde, bir işçinin hastalanması veya sakatlanması sırasında kendisine ödenen yardım nakit para ile ödenen ücretinin % 25 ile % 30'unu geçmiyor. Bunu Ankara bira fabrikası işçileri, ücretlerinin arttırılması dilekçelerinde apaçık belirtmişlerdi (1).

Türkiye'de sözde «sosyal yardım»ların başka biçimleri de farksız bir karakter taşır.

Unutmayalım ki, «sosyal yardım» her Türkiyeli işçinin özel imtiyazı değildir. Örneğin, Adana Tütün fabrikaları ile İspirtolu İçkiler (Rakı, Votka) fabrikalarının işçi sendikaları, müteşebbislerin, işçilere, nasılsa «sosyal yardımın» ödendiğini açıkladılar (2). Hal böyle iken «sosyal yardımın» yani doğum, evlenme, hastalık veya işçinin ölümü münasebetiyle ödenen paraların, işçilerin toplam sayısının ancak % 10 - 15'ine ödendiğini açıkladılar (1). Hal böyle iken «sosyal yardım» olarak ödenen paralar topyekûn bütün işçilerin hesabına geçiriliyor. Bunun dışında da bu «sosyal yardımın» ödenmesi süresi ve ödeme şartları hakkında kesin bir hüküm de yoktur.

Milli Savunma Bakanlığının işletmeleri tüzüğünün 64. maddesinde şunlar yazılıdır. «Yardımlar devamlı olarak ödenen paralar değildir. Bu yardımın ödenmesini gerektiren şartlar geçici olarak veya temelli olarak ortadan kalkınca, bu yardımlar da ödenmez ve kesilir» (3).

(1) T.C. Resmi Gazete, 23.X.1951, No. 7939

(2) Aynı yerde, 24.XI.1951, No. 7965

(3) Aynı yerde, 25.X.1952, No. 8242

Önemli bir şey daha: Son zamanlarda bazı işçi tabakalarına rüşvet verdirilmekle, Türkiye proletaryasının bölünmesine çalışılıyor.

Ülkenin militarize edilmesi ve silahlanma yarışı neticesinde büyük kârlar sağlanması, burjuvaziye yükü Türkiye vergi mükellefinin sırtına yükleyerek, «işçi aristokrasisi» biçiminde, işçi çevrelerinde kendisine güvenli bir destek yaratma imkân ve fırsatını veriyor. Bu teşebbüsleri gerçekleştirmek için hükümet yeni yeni bazı karar ve nizamnameler çıkarmıştır. Buna göre bazı işçilere tatil günleri için «normal ücretin» yarısının ödenmesi, işçilerin sözüm ona «kârlara iştirak ettirilmesi» ve buna benzer tedbirler alınmış bulunuyor. Ama bu tedbirlerin gösterdikleri gibi, Türkiye burjuvazisi artık eski sosyal demagoji metodları ile iktifa edemiyor ve bunun için artık sık sık, işçi sınıfının bölünmesi gibi modern metodlara ve işçilerin saflarında da oportünizmin yerleşmesi gibi çarelere başvurmak zorunda kalıyor.

Yukarıdaki açıklamamız, Milletlerarası Çalışma Organizasyonunun, şimdi aktaracağımız açıklamasının ne kadar yanlış ve samimiyetten yoksun olduğunu isbatlıyor: «Türkiye'de çok düşük olan ücretleri telafi etmek için, bu ülkede bu katı kuralların yumuşatılması gerekiyor. Geniş ölçüde işçi emeğinin, kısmen ayniyatla ödenmesi (Bir çok yerlere ayniyatla ödemeler ücretin % 30 ila % 40'ına kadar ulaşabilir) kısmen öğle yemekleri, giyim eşyası, sağlık servisleri, bedelsiz ve ucuz meskenlerle, düğün veya cenazeler için

özel hediyelerin alınması ve başka sosyal hizmetlerle telâfisi gerekmektedir.» (1)

Komisyon, işçiye gösterilen «sosyal yardımın» tamamen bedelsiz olduğunu kabul ediyorsa, çok, ama pek çok büyük bir hataya düşüyor. Daha yukarıda gördüğümüz gibi işçiye bir tek kuruş, hatta bir kuruşun yüzde biri bile «bedava» ödenmiyor. Kapitalist, bedava bir şey yapar mı? Türkiye'de işçi ücretlerinin ayniyatla ödenmesi, işçiden Truman sistemine göre son suyun sıkılması demektir ve üstelik te, Truman'ın bizzat dediği gibi, bu sırada bu sistem işçinin en «barbarca» en «şarkvari» usulle sömürülmesi sistemiyle birleşiyor. Türkiye burjuvazisinin, bu sözüm ona «bedava» olan «yardım» hakkında diller dökerek, işçi sömürüsünü nasıl örtbas etmeğe çalıştığına bir çok örnekler mevcuttur. Yüksek Hakem Heyeti'nin hemen hemen her kararında, dolayısiyle veya doğrudan doğruya, bütün iş anlaşmazlıkları ile ilgili olarak burjuvaların temsilcilerinin binbir dereden su getirerek dil dökmeleri ve «sosyal yardımı» dolayısiyle kuruşun son milimine kadar doğru olan «kalkülasyonları»da yansımaktadır. Ama bu hesaplarda gerçekler tersyüz aksettiriliyor, retuşlar yapılıyor, gerçeğe uymayan bir takım sayılar ileri sürülüyor filan, filan...

Bunun için çok karakteristik bir örnek gösterelim. 1951 yılında sıradan üyelerin baskısı altında, Sümerbank Selüloz fabrikası sendikası, işçi ücretlerinin % 50 oranında arttırılmasını istemiştir; «çünkü bugünkü hayat pahalılığında ücretler son derece düşük sayılır ve işçi aileleri sefa-

(1) «Labour Problems in Turkey», Geneva, 1950, s 30

let içinde yaşamaktadır» (1). Durum mahkemeye aksettirildi ve araştırmalar gerçekten işçilerin tüyler ürpertici bir yoksulluk içinde yaşadıkları anlaşıldı. Ama nedense Kocaeli Hakem Heyeti, günde 288 kuruş alanların ücretlerini yalnız % 15 oranında, 288 kuruştan fazla gündelik ücret alanların ücretlerini % 10 oranında yükseltmeğe karar vermiştir. Sendika mahkemenin bu kararını protesto etti, işçilerin son derece yoksul olduklarını, sefil hayatlarını ispatladı, bu zamla olsa bile, özellikle evli olan işçilerin yaşama imkânlarından yoksun olacaklarına, vergilerin ve kesintilerin korkunç derece büyük olan toplamına işaret etti...

Bakalım işveren sıfatında olan müdürlük red cevabını nasıl bir temele ve nasıl esaslara dayamıştı? Bir tek kozu vardı, onu oynadı, efendim, «sosyal yardım»; Mahkemeye verdiği layihada, bu «sosyal yardım» nakaratı her perdeden ele alındı. Büyük yük bu «sosyal yardıma» bindirildi. Ama bu «yardımdan» yalnız % 10-50 oranında olan işçilerin faydalandıklarını, bu «sosyal yardımın» asıl memurlara yaradığını, işçileri bu yetersiz «sosyal yardım»la hakir gördüklerini, küçük düşürdüklerini hatırlatalım. Müdürleri ise işçilerin, «çok yüksek ölçüde bir sosyal yardımdan» faydalandıklarını ileri sürüyor. Fabrikanın yetkilileri mahkemeye, işçilerin aldıkları ücretleri hakkında aşağıdaki verileri sunulmuştu:

(1) T.C. Resmi Gazete, 6.IV.1951, No. 7778

İşçilerin aldıkları ücretlere göre dağılımı (*)

Aşağıdaki Ücretleri alan işçiler	İşçi sayısı	Toplam işçi sayısında %	Gündelik ücret kuruş (gündüz vardiyaları)
Günde 3 liradan az	342	17,7	120 — 288
Günde 3-5 TL	1256	65,2	320 — 488
5 - 7 TL kadar	284	14,7	536 — 696
7 TL'den yukarı	46	2,4	744 — 1150
Toplam	1928	% 100	

(*) T.C. Resmi Gazete, 6.IV.1951, No. 7778

Durum kendiliğinden anlaşılıyor ve apaçıktır: işçilerin % 83'ünün aldığı ücret, yalnız yarı aç, yarı tok bir geçime yetecek kadar. İşçilerin %17,7'si günde 3 liradan az bir ücret alıyor, yani nominal olarak aylık gelirleri 70-80 lira arasındadır. İnsanın önüne ister istemez bir soru dikiliyor: işçiler bu ücretle nasıl yaşayabilirler?

Sümerbank Selüloz Sanayi İşletmeleri müdürlüğü ise, bu son derece düşük olan ücretlerin neden ileri geldiğini şöyle anlatıyor. Günde 3 lira ücret alan işçilerin çoğu genç kadınlar veya kızlardır, bunlar ailelerine yardım olsun diye «ek gelir» sağlamaya çalışıyorlarmış, Dolambaçlı yoldan, müdürlük kendisi de işçilerin bu son derece düşük ücretlerini kabul ediyor, ama ona aldırış eden kim! Hiç bir delile veya esasa dayanmadan, «sosyal yardım» için, işçi başına günde harcanan pa-

ranın da 163,07 (1) kuruş olduğunu ileri süren müdürlük, işçilerin sözde bu sosyal yardım dahil olarak aldıkları ücretlerini ispatlamak için sözüm ona «deliller» ileri sürmüştür. Bu kez aynı tablo şu şekilde değişti:

Aşağıdaki ücretleri alan işçiler	İşçilerin sayısı	Toplam işçi sayısında (%) leri	Kuruş olarak günde aldıkları ücret
3 liradan az	3	0,4	120 + 163.07
3 ilâ 5 TL	339	17.6	144 - 320 + 163.07
5 ilâ 7 TL	1359	70	344 - 536 + 163,07
7 TL'den fazla	227	12	584 - 1150 + 163,07
Toplam	1928	% 100	

Demekki günde 3 liradan az ücret alan ve birinci cetvelden anlaşıldığı gibi % 17,7'yi teşkil eden işçiler yerine, idarenin düzenlediği cetvelde yalnız % 0,4'lük bir oran gösterilmiştir. Günde 3 - 5 lira alan % 65,2 oranındaki işçiler şimdi % 17,6 gösterilmiştir. Günde 5 - 7 lira alan % 14,7 oranındaki işçiler yerine şimdi, idarenin manipülasyonu sayesinde % 70 işçi sözüm ona bu ücreti alıyor ve 7 lirayı aşan ücreti alan işçi oranı % 2,4 değil şimdi % 12 dir.

Elbette ki idare bu «sosyal yardımın» arslan payının işçilere ulaşmayıp, fabrika idaresindeki memurların cebine indiğini açıklamaz, işçilerin

(1) «Sosyal yardım» olan sayıların çok az kandırıcı olan sarahat ve dakikliği gerçekten ilginçtir, bunlar bir kurşun % 7'sini teşkil ediyor. Demek ki bu İdare kuruşların kesirleri üzerinde bile titriyor.

yalnız çok ufak bir oranının önemsiz, sadaka denilecek derecede cüz'i «yardım»lardan faydalandığını söylemez. Bunun dışında da fabrikanın idaresinin bir tek işçiye düşen «sosyal yardım» parasını gösteren sayılara da fazla bel bağlanılamaz. Ancak fabrikanın müdürlüğü böyle yapmakla, «işçilerinin çoğunluğunun şehrimizde başka yerlerde bulabilecekleri ücretlerden kat kat üstün ücret aldıklarını» yüzdeyüz «ispatlamış» oluyor. (1)

Ama ortada bir gerçek var. İzmit'te bir tek tesis, bir tek fabrika yok ki, işçiye az çok dayanılacak bir hayatı sağlasın. Böylece SEKA'nın açıklaması sadece, işçilerin gerçekten İzmit'te her yerde, bir dilenci sadakası derecesinde az ücret aldıklarını teyid ediyor.

Buna rağmen, böyle bir «delil» iş anlaşmazlıklarını çözen Yüksek Hakem Heyetini bir hayli etkilemiş olacak ki, şehrin hakem heyetinin, ücretlerin % 10- % 15 oranında yükseltilmesi kararını bozmuş ve işçilerin talebini büsbütün reddetmiştir. Bunun sebebi olarak da İzmit'te zaten daha yüksek bir ücret bulamayacakları ileri sürülmüştür.

Böylece ayniyatla ücretlerin bir kısmının ödenmesi ile sözüm ona «sosyal yardım»ın incelemesi, bu tür ücretlerin işçiler için sadece yeni bir esaretten başka bir şeyin olmadığını ortaya koymuştur.

Daha aşağıdaki metinde bazı önemli tesislerde ayniyat ödemeleri ile sosyal yardımın oranları gösterilmiştir. Aynı manzara hemen hemen Türkiye'nin bütün diğer tesislerinde de mevcuttur:

---

(1) T.C. Resmi Gazete, 6.IV.1951, No. 7778

Nakit ödemeleri ile ayniyat ödemeleri arasında yüzde ile ifade olunan oran

Tesis veya işletme grubunun adı	Nakit ödemeler (%)	Ayniyat ile «sosyal yardım» (%)
Ereğli Kömür İşletmeleri (devlet tesisleri) (*)	63	37
Batı Linyit İşletmeleri (devlet kurumu) (*)	66,3	33,7
Ergani Bakır İşletmeleri (Etibank'a aittir) (*)	61,6	38,4
Divriği Demir İşletmeleri (devlet kurumu) (*)	50,6	49,4
Aşkale Kükürt İşletmeleri (devlet kurumu) (*)	86,4	13,6
Guleyman Krom Madenleri İşletmesi (devlet kurumu) (*)	63,7	36,3
Keçiborlu Kükürt İşletmeleri (devlet kurumu) (*)	64,4	35,6
İzmit Tütün fabrikası (**)	77,9	22,1
İzmit Selüloz İş., SEKA (***)	67,6	32.4
İstinye fabrikası (İst). (****) (devlet kurumu)	75	25
Tatalva Kereste fabr. (*****)	79,6	20.4

Yukarıda gösterdiğimiz verilerden anlaşıldığı gibi, «sosyal yardım» ile ayniyat ödemeleri bir arada, ücretlerin % 20 - 30'una yaklaşmaktadır.

(*) Türk Ekonomisi, 1950, No. 84 (Etibank'ın istatistiklerine göre tarafımızdan hesaplanmıştır.)

(**) T.C. Resmi Gazete. 4.XII.1951, No. 7973

(***) Aynı yerde, 9.IV.1951, No. 7778

(****) Aynı yerde, 7.V.1951, No. 7802

(*****) Aynı yerde, 13.VI.1951, No. 7833

Ayniyatla ücretlerin ödenmesi yoluyla «sosyal yardım», kapitalistler için çok elverişli bir sistemdir. Çünkü bu suretle işçiler, esaret derecesinde kapitalistlere bağlanmış oluyorlar. İşçi sınıfının durumu, bir de durmadan artan vergiler ve burjuva zengin çiftlik sahiplerinden müteşekkil iktidar organlarının türlü istikrazları yüzünden, gitgide vahimleşiyor.

Devletin vergileri.

Türkiye işçilerinin ücretleri incelenirken, emekçi kitlelerin sırtlarına bindirilmiş olan olağanüstü büyük vergilere işaret etmeden geçemeyiz. Halktan toplanan vergiler, burjuva devletlerinin başlıca gelir kaynağı olarak, bu ülkede daha çok askeri giderlere harcanır ve de ayrıca bir takım kapitalistler, devlet memurları ve diğer asalaklara daimi bir gelir kaynağı olur.

Türkiye bütçesinin gelir faslının, % 90 - 95'i vergi ödemelerinden temin edilir. Vergiler tutarı, 10 yılda (1938/39 mali yılından 1947 yılına kadar) 5,2 misli artmıştır (1). Amerikan yardımının kabulü ve hemen arkasından ülkenin silahlanması ve diğer askeri harcamalar için giderlerin birden artması, vergilerin arttırılmasına sebep olmuştur.

Devlet gelirlerini ve halktan toplanan vergilerin artışını aşağıdaki cetvel apaçık göstermektedir:

(1) T.C. Merkez Bankası üç aylık bülten, 1950, No. 72-73, s. 242

1938-1953 yıllarında devlet gelirleri ve vergi (milyon lira) (*)

Yıllar	Devlet geliri toplamı	Vergilerin tutarı		Devlet gelirinde vergi hasılatının özgül ağırlığı (%)
		1938/39 yılına		
		Toplam	kıyasla artış	
1938/1939	266,9			
1949/1950	1514,2	228,7	100	85.7
1948	1291,8	1190,0	520	92.1
(14 ay)		1457,9	637	96,3
1950/1951	1389,0	1273,4	557	91.6
1951/1952	1544,7	1297,7	567	83.4
1952/1953 (**)	1551.5	1436,3	628	92,5

Yukarıda gösterdiğimiz verilerden anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin devlet gelirleri bugüne kadar savaş yıllarından öncesine kıyasla 6 misli artmış bulunuyor. Bu artış, daha çok halktan alınan vergiler yoluyla temin edilmiştir. Böylece bu devre içinde vergi tutarı 6,3 kat artmış sayılır. Yalnız son 5 yıl içinde vergiler 250 milyona kadar ulaşmıştır. Bu ise, savaş öncesi son yılın toplam vergi sayısını da aşıyor.

Türkiye Maliye Bakanının da kabul ettiği gibi, 1954 yılı bütçesinde gösterilen vergiler, 1950 yılından bu yana % 75,9 oranında artmıştır ve bu vergilerin en önemli kısmını, emekçilerden toplanan vergiler teşkil etmektedir (988.000 000 lira) (1)

(*) T.C. Merkez Bankası üç aylık bülten. 1952, No. 82-83, s. 206

(**) Gosfinizdat'ın «Militarizmin hizmetinde olan kapitalist ülkelerin finansları», 1953, s. 290.

(1) Zafer, 2.XII.1953

Emekçilerden toplanan bütçe gelirleri üretici işlerde harcanmayıp, ülkenin militarize edilmesi ve emekçilerin direnmelerinin bastırılması için kullanılıyor. Bütçenin % 30-40'ını askeri giderler teşkil ediyor, % 15-20'si burjuva olan iktidar mekanizmasının işletilmesi için kullanılıyor. Bütün giderlerin % 10 - 15'i devlet vergilerinin ödenmesi için tüketiliyor ve koca bütçenin ancak % 2 - 3' ü Türkiye ekonomisinin baş kolu olan tarıma ayrılabiliyorlar. Eğitim, sağlık ve buna benzer fasıllar için ayrılan sayılar gülünç derecede düşüktür (1).

Vergiler emekçilerin sırtlarına ağır bir yük olarak bindirliyor. İşçiler kazançalarının % 15-20'sini direkt vergiler olarak öderler. İstanbul belediyesine tabi olan işçiler (sakalar, sular idaresinde çalışanlar v.s.), vergi ve sigorta için kesilen paraların ücretlerinin % 18'ini geçtiğinden yakınıyorlar. (2)

Ankara Fırıncılar sendikasının teyit ettiği gibi, işçiler, ücretlerinden gelir vergisi olarak % 15'ini öderler ve ayrıca emeklilik sigortası için % 4 oranında bir kesinti daha vardır. (3)

Mart 1951 tarihinden itibaren uygulanan gelir vergisinin hacmı, en az, işçi ücretinin % 15'ini tutar. Gelir vergisi, en az günde 150 kuruş alan bekâr işçiden de alınır (4). Yukarıda gösterilen

---

(1) bak: T.C. Merkez Bankası aylık bülteni, 1951, no. 1

(2) bak: T.C. Resmi Gazete, 22.V.1951, No. 7814

(3) Aynı yerde, 2.IV — 8.IV.1952, No. 8075

(4) Aynı yerde, 2.X.1951, No. 7921;
Selçuk Yener, «İşçi Gündeliklerinin Gelir Vergisi», İstanbul, 1951

örneklere göre, Türkiye işçisinin gündeliği normal olarak bu sayıyı geçmektedir.

Gelir vergisi, gelir arttıkça önemsiz bir oranda artar. Böylece burjuvazi, gelirinden % 10- % 15 oranında vergi öder. Ancak burjuvaziden alınan vergi sistemi öyle sistem ki, Milletlerarası İmar ve Kalkındırma Bankası misyonunun bile kabul ettiği gibi, vergi ödememek, gelirini saklamak için bir çok açık kapı bırakılmıştır. Bunun da dışında hükümet, kâr hissesi vergisini ödemek için kredi bile veriyor. (1)

Daha yukarıda adı geçen R. Cenani, bir yazısında; yerli şirketlerin ve yabancı tekelcilerin kârlarının % 10 oranında ve hissedarlara ödenecek olan bakiye net paranın % 15'i oranında vergi ödediklerini yazıyor. (2)

Vasıtasız verginin ağırlığını bir gerçek ispatlıyor: Türkiye nüfusu yıldan yıla verginin tümünü ödeme gücünü kaybediyor. 1947 yılında gelir vergisini ödemeyen halk, bir de Türk Hava Kurumu ve diğer vergilerini ödeyememiş, borçlanmıştır (3). Bilindiği gibi, 1948 yılının ilk 4 ayında Türkiye'de, vergi ödemedikleri için 254.000 kişi tutuklanmış veya ağır ceza ödemek zorunda kalmıştır. (4)

Yalnız tek başına vasıtasız vergi ödemeler, emekçilerin ne kadar ağır bir yük altında bırakıldıklarını tam manasıyle gösteremiyor. Aslında vergilerin esas yükünü vasıtalı vergiler teşkil edi-

(1) The Economy of Turkey, Washington, 1951, p. 68-69

(2) R. Cenani, aynı yerde, s. 110-111

(3) İstatistik Yıllığı, cilt 17, s. 251

(4) The Economy of Turkey, Washington, 1951, s. 69

yor. Geniş tüketim maddelerine vergi üstüne vergi bindirerek, kapitalistler, bu tüketim maddelerinin esas tüketicileri olan emekçilere vasıtalı vergilerin arslan payını ödettiriyorlar. Oysa ki vasıtalı vergiler daha az göze çarpar, çünkü malın fiatı içine girer.

Vasıtalı vergiler yardımıyle vergi mükelleflerinin esas kitlesinden alınan vergilerin hacmı gizlendiğinden, vasıtalı vergilerin özgül ağırlığı vergilerin toplamından da fazladır. Vasıtalı vergilerin orantılı artışına paralel olarak, Türkiye emekçilerinden alınan vasıtasız vergilerin artışı da müşahade ediliyor.

Türkiye'nin vasıtasız ve vasıtalı vergilerinin karşılaştırılması (*)

Yıllar	1937/38	1947	1948	1949	1950/51	1952/53
Vasıtalı vergiler (%)	67,6	60,0	60,7	63,5	64,4	74,6
Vasıtasız (direkt) vergiler (%)	32,4	40,0	39,3	36,5	35,6	25,4
Toplam	100	100	100	100	100	100

Amerikalı araştırıcılar, Türkiye'nin vergi yükünün ağırlığını kabul ediyorlarsa, bu bir rastlantı eseri değildir. Yukarıda adı geçen, Milletlerarası İmar ve Kalkındırma Bankasının misyonu, Türkiye hakkında hazırladığı raporunda, bu ülkedeki vergi yükünün tehditkâr bir düzeye ulaştığını açıkça yazıyor. (1)

(*) Gostfinizdat, «Militarizmin hizmetinde olan kapitalist devletlerin finansları», 1953, s. 290

(1) The Economy of Turkey, Washington, 1951, p. 69

Türkiye işçisinin kazandığının büyük bir kısmını vergiler yutmaktadır. Vergi hasılatının bir kısmı doğrudan doğruya burjuvaların hizmetine ayrılıyor, öteki kısmı ise gene burjuva çıkarlarına kullanılmaktadır.

İşçiden alınan cezalar

Türkiye işçilerinin gerçek gelirleri, mevcut olan ceza sistemi yüzünden daha da düşürülüyor. 1936 tarihli İş Kanununa göre işverene verdiği «zarar ve ziyandan» dolayı işçiden on günlük kazancı tutarında cezalar alınabilirmiş, ancak cezanın yekûnu 30 TL'yı aşamazmış (1). Böylece bu kanun her işverene kendi işletmesinin iç tüzüğüne göre dilediği gibi ceza kesilmesinin sebeplerini ileri sürebiliyor.

İkinci dünya savaşından sonraki yıllarda Türkiye proletaryasının kat kat artmış sömürüsü, bir de kesilen cezalar sayesinde daha da geniş imkânlarla uygulanabiliyordu. 25 Ocak 1950 tarihli kanunla kapitalist, yanında çalışan emekçi aylığından 60 lira kesebiliyordu (2).

Böylece burjuvazi, cezalar yoluyla işçiyi, «kanuni olarak» kazancının bir kısmından daha mahrum edebiliyordu. Bununla beraber aynı kanun, işverenin, ceza kesilmesi ile ilgili hükümlere riayet etmemezlikten dolayı, ciddi bir sorumluluk taşıyacağını açıklamıyor. Bu hükme riayetsizlikten

---

(1) M. Görkey, aynı yerde, s. 15-22

(2) «İş Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun», kanun no. 5518, İstanbul 1950, s. 8

kapitalist, kestirmeden 10 - 50 lira kadar gülünç bir ceza ödüyor. Elbette ki böyle bir «ceza» fabrika sahibini, bu kanunu suistimalden alıkoyamaz. Son zamanlarda işçiler sık sık kapitalistlerin keyfi davranışlardan şikâyetçi oluyorlarsa, bu da bir raslantı eseri değildir. Örneğin, İstanbul'da Denizcilik Bankası'na ait Dikimevi işçileri, ceza kesilmesini tayin ve kontrol edecek bir komisyonun kurulmasını ve bu komisyona işçilerden ve sendikalardan birer temsilcinin alınmasını kesinlikle talep etmişler. Ama bu talep, Yüksek Hakem Heyeti tarafından reddedilmiştir ve gerekçe, «gerek ceza gerekse cezanın uygulanması, hem kanunen hem de işletmenin kendi tüzüğüne göre işverenin hakkı» diye ileri sürülmüştür (1). İstanbul Liman ve Tershaneler (Kuru Havuzlar) Sendikası da işçi olan üyeleri adına aynı talepte bulunmuştur. Ama Yüksek Hakem Heyeti aynı kesinlikle ve aynı bahaneyle işçilerin isteklerini reddetmiştir (2).

Böylece, bu sorunun incelenmesinin de gösterdiği gibi, kapitalistlerin kâr peşinde yarışı, sistematik olarak ücretlerin gerçek seviyesinin düşürülmesi ile neticelenmektedir. Bugünlerde işçinin ortalama kazancı ailesinin asgari geçim seviyesinden bir kaç misli aşağıdadır. Demek oluyor ki, Türkiye'de iş gücü artık kural olarak, gerçek değerinin çok daha aşağısında ödeniyor.

---

(1) T.C. Resmi Gazete, 18.IX.1952, no. 7210

(2) T.C. Resmi Gazete, 19.VI.1952, No. 8139

Emekçilerin kesin (mutlak) yoksullaşmasının gittikçe artışını gösteren gerçekler

Gerçek ücretlerin durmadan düşmeleri işçi sınıfının gerek mutlak, gerekse nisbi yoksullaşmasının en iyi delilidir.

Daha yukarıda gösterdiğimiz gibi, sanayi işçilerine ödenen ortalama ücretler, 1938 yılında günde 1,03 lira, yani 26 iş gününden ibaret olan bir ayda, 26,78 lirayı geçmiyordu (1). Aynı verilere göre işçi, müstahdem ve memurların toplamında, % 20'yi teşkil eden memur ücretleri, ayda 100 liraya yaklaşıktı.

1951 yılında yapılan sanayi sayımından anlaşıldığı gibi, işçi ve memurların ücret ortalaması ayda 86 liraya yaklaşıkmış (2). Şayet memur maaşlarının, 1938 yılında olduğu gibi, tüm işçi ve memurların ücret toplamının % 20'si olduğunu kabul edersek; 1951 yılındaki sayımın verilerine göre işçilerin ortalama aylık ücretlerinin 69 lirayı geçmemesi gerek.

İşçilerin yukarıda gösterilen nominal ücretlerinin verileri, işçilerin aylık gelirlerinin 60 ilâ 100 lira arasında değiştiğini kesinlikle ispatlamaktadır.

Böylece Türkiye emekçilerinin gelirleri bugün, 1938 yılındaki ücretlerinden ikibuçuk kat fazladır. Ancak hayat pahalılığının korkunç bir hızla artması sonucunda, bir işçi ailesinin geçim asgarisi, o tarihten bu yana 4-5 kat artmıştır (3). De-

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 15, 1942 - 1945, s. 296

(2) Türk Ekonomisi, 1952, No. 106

(3) T.C. Merkez Bankası aylık bülteni, Ankara, 1954, No. 1, s. 37

mek oluyor ki işçi aç kalıyor, çok daha kötü şartlar içinde yaşıyor, meskeni de ona göredir. İşçilerin durumunun hızla kötüye gittiğini gösteren bir çok başka gerçekler de meydandadır.

1951 yılı sayımı sırasında, nüfus başına ortalama olarak besin maddesi tüketiminin de istatistiği yapılmıştı. 1951 yılı sayılarını, 1938 yılındaki sayılarla karşılaştırınca, 1951 yılında besin maddelerinin tüketiminin çok düştüğünü görüyoruz. Bunu aşağıdaki cetvelden de anlamak mümkündür.

1938 ve 1951 yıllarında, Türkiye'nin nüfus başına ortalama olarak besin maddelerinin tüketimi (türlü şehirlerde) (*)

Besin maddelerinin adı	Mevcut verilere göre yılda tüketilen besin maddeleri (kilo) 1938	1951	1938 yılına kıyasla düşüş veya artış (%)	
Ekmek ve un mamulleri	235,5	200	Düşüş	% 15,1
Patates	12,8	20	Artış	% 56,2
Et	23,0	18	Düşüş	% 21,8
Tereyağı, bitkisel yağlar kuyruk yağları	13,6	6	Düşüş	% 55,9
Süt	23,4	30	Artış	% 28,2
Peynir	4,2	4	Düşüş	% 4,8
Yumurta	70 adet	25 adet	Düşüş	% 64,3
Bakliyat	18,0	10	Düşüş	% 44,5
Şeker, şekerlemeler	16,5	10	Düşüş	% 39,4
Sebze	65,0	65		
Meyveler (kavun, karpuz, diğer meyveler)	48,0	75	Artış	% 56,2

(*) 1938 yılına ait besin maddelerinin tüketimi, Türk Eko-

Böylece 1951 yılında ekmek, et, yağlar, tereyağı, peynir, yumurta, hububat, şeker ve şekerleme gibi besin maddelerinin tüketimi bir hayli azalmıştır. Bu besin maddeleri yerine, Türkiye'de patates, meyve ve sütün daha fazla kullanıldığı müşahade ediliyor. Demek ki Türkiye emekçileri, savaştan sonraki yıllarda pahalı olan besin maddelerini daha az almak; bunların yerine daha çok ucuz, fakat çok zaruri, daha az faydalı ve besleyici besinle yetinmek zorunda kaldılar. Şuna da işaret edelim ki, yukarıda sayılan bazı besin maddelerinin artışı, çok daha gerekli olan bir çok besin maddelerinin düşüşü ile kıyaslanacaksa, çok önemsiz sayılabilir.

1938 yılı istatistiği ile 1951 yılının besin maddelerinin tüketilmesini gösteren istatistiklerin karşılaştırılması gösteriyor ki, emekçi olanlar yarı aç yarı tok bir hayat sürdürüyorlar. Günün ortalama yağ tüketimi (margarin, tereyağı, kuyruk yağı dahil) 16 gram, patates (artışına rağmen) 55 gram şeker 27 gram kadardır.

Ülkede besin maddelerinin son derece düşük tüketimi, OON istatistiklerinden de anlaşılmaktadır. Örneğin, İngiltere ile kıyasla; Türkiye'de üç misli daha az tüketiliyor, şeker tüketimi 4,7 kat daha azdır, balık 5 kat daha azdır, süt 6,5 kat az Avrupa'nın kapitalist devletleriyle kıyasla, nüfus başına tüketilen besin maddeleri (et, yumurta, süt, şeker, yağ v.s), Türkiye'de en azdır (1).

nomisi» adındaki derginin, Mart 1949 sayısından alınmıştır. 1951 yılındaki besin maddeleri tüketimi istatistiği. Zafer gazetesinin, 3.IX.1952 sayısından aktarılmıştır.

(1) «Yearbook of Food and Agricultural Statistics», FAO 1954, vol. VIII. part - I, p. 202 - 204

Emekçilerin yoksullaşmasının gittikçe artması sonucunda verem, trahom ve başka ağır hastalıkların da artması görülüyor. Resmi verilere göre Türkiye'de her 10.000 kişiden, 257 kişi vereme tutulmuş oluyor. Bu veriler dahi bir hayli indirilmiş olacak ki, İngiliz ticaret ataşeliğinin bir raporunda aynen şunlar açıklanıyor: «Maamafi bu sayılar bir hayli indirilmiştir, çünkü bir çok kimse kendini resmen hasta ilân etmek istemiyor.» (1)

Vereme tutulmuş hastaların çoğunluğu Türkiye istatistiklerinde hiç gösterilmiyor. İşçiler hasta olarak kabul edilmekten korkuyorlar, çünkü bunun neticesinde kendilerini sokakta bulacaklar. Türkiye'de vereme tutulmuş bir kimsenin işine hemen son veriliyor. Hastalanan işçilerin gerçekten feci mukadderatını, Ulus gazetesinden yayınlanan bir hastanın mektubu anlatıyor: «Bilindiği gibi demir ve çelik sanayii, en ağır işler sayılır. Burada çalışanların hayatları ve sağlıkları daima tehlikededir. Yayılan zehirli gazlar, elektrik çarpmaları ve buna benzer olaylar her gün, her gün bir iki kişiyi hastahaneye sevkeder. Bugün 4000 kişiden, ağır hasta olarak 250 kişi yatıyor (2). Hastalıklar arasında en çok rastlanan hastalık veremdir. Demokrat Partisi, iktidara gelmeden önce bol keseden vaadlerde bulunup bu hastalıklarla mücadele edileceğini, bunlara son verileceğini işçi ücretlerinin hayat standardına uygun bir se-

---

(1) T. G. Muntz, Overseas Economic Surveys, Turkey, April 1950, London 1951, p. 126

(2) Söz konusu olan işletme, Karabük Demir - Çelik Fabrikasıdır.

viyeye yükseltileceğini ilân ediyordu. Oysa ki, haber aldığımıza göre hâlâ şifa bulmayan bu hastalarımızın işlerine son verilecektir.» Aynı mektupta daha sonra, bu hastalara ödenen yardım paralarının son derece az olduğu ve ileride bu hastalara tedavi için hiç bir şekilde yetmeyeceği yazılmaktadır. (1)

Elbetteki bu şartlarla çalışan işçiler, işlerinden kovulmamak için, hastalıklarını saklamaya çalışıyorlar. Ama yardım için başvurdukları zaman da, bu yardım yoksul olan bu insanlara zaten uzun vadeli bir destek olamıyor.

Vereme yakalanan başka bir işçi, Ulus gazetesine yazdığı bir mektupta şunları anlatıyor: «Çok uzun ve ısrarlı ricalar üzerine memleket hastahanesine alınmıştır. Hastahanedeki düzen son derece bozuk. Ancak parası olana, az çok bakılmaktadır. 35 gün bu hastahanede yattığı halde bir tek doktor zahmet edip kendisine bakmış değildir. Yemek öylesine az ve kötüydü ki, bu işçi hastahanede kaldığı müddetçe 2-3 kilo kaybetmiş» (2). Gene de hiç değilse hastahaneye alınmış olan bu işçi çok şanslı sayılabilir, çünkü binlerce hasta, hastahaneye alınma sırasını bekliyor. İktidarda olanlar, bütçesinin % 30-40'ını türlü askeri tedbirler için harcarken, emekçi vatandaşların sağlığı ile ilgilenmeye vakit ayıramıyor. 1950 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de topyekûn 18.837 hastahane yatağı vardı. Bir milyondan fazla nüfusu olan İstanbul'da 8489 yatağın olduğunu kabul edersek, geri kalan 20 milyon nüfusa, topu topu 10.348 has-

(1) Ulus, 15.IV.1952

(2) Ulus, 18.IV.1952

tahane yatağı düşer veya daha doğrusu 10.000 nüfusa 5 hastahane yatağı (1). 1937 yılından 1950 yılına kadar (yani 13 yılda), her 10.000 kişiye düşen yatak sayısı yalnız bir birim kadar artmıştır.

Çoğu İstanbul'da ve Ankara'da bulunan kalifiye, yani mütehassıs olan doktorların sayısı da nüfusa kıyasla çok azdır. Ortalama olarak Türkiye'de, 4500 kişiye bir doktor düşmektedir. Milletlerarası İmar ve Kalkındırma Bankası misyonu, 1950 yılında Türkiye'yi ziyaret ettikten sonra, raporunda kabul ediyordu: «Sağlık servisi ve hasta bakımı yönünden Türkiye, halkının ihtiyaçlarını karşılamaktan henüz çok, çok uzaktır. Doktor ve hemşire sayısı son derece düşüktür. Verem hâlâ çok önemli milli sorun olmaktan çıkamamıştır. Başka hastalıklar da hâlâ çok yaygındır, kamu ihtiyaçlarını karşılayacak hıfzısıhha hiç bir şekilde yeterli değildir» (2).

İşçilerin mesken durumu da bir hayli kötüye gidiyor. Ev sahipleri durmadan kiraları artırıyor, hükümet kira üzerinde kontrolu kaldırmış olduğundan, kiralar fahiş bir seviyeye ulaşıyor.

Bunun neticesinde işçiler, bugün meskenleri için, 1938 yılına kıyasla çok daha yüksek kiralar ödemek zorundalar. Yeni Sabah gazetesinin de yayınladığı istatistiğe göre, bugün bir işçi ailesi, gelirinin % 22'sini mesken kirası olarak ödemek zorundadır.

---

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 19, 1951, s. 154 - 157

(2) The Economy of Turkey, Washington 1951, p. 51 - 52

Türkiye nin bazı şehirlerinde iki odalı bir mesken için ödenen aylık kira (TL olarak) (*)

Şehir	1945 yılı	1950 yılı
Ankara	35	72,5
Diyarbakır	15	40
Zonguldak	15	60
Mersin	13	50
Sivas	8	30

(*) İstatistik Yıllığı, cilt 19, 1951, s. 306 - 307

Resmi kaynaklara göre bile, hükümetin kontrolü altında bulunan meskenlerin kiraları hızla artmaktadır (yukarıdaki cetvele bakınız.)

Bu cetvelden anlaşıldığına göre, mesken kiraları savaş sonrası dört beş yılda, 2-3 kat artmıştır. Hükümetin kontrolü altında olmayan özel meskenler için kira daha da fazla artmış bulunmaktadır. İstanbul Ticaret Odasının açıklamasına bakılırsa, İstanbul'da 1952 yılının Haziran ayında, kira ortalama olarak ayda 100 liraya ulaşıyordu (1). Son derece yüksek olan bu kiralar karşısında işçiler şehrin içinde ev tutamıyorlar, kenar mahallelerde, viranelerde, iş yerlerinden uzak yerlerde oturmak zorunda kalıyorlar.

Ankara devlet matbaasında çalışan işçiler, bu durumdan çok müşteki olarak, müdürlükten kendilerini, şehir dışındaki ucuz kenar mahallelerine kadar getirip-götüren bir otobüsün tahsisini rica etmişlerdi (2). İstanbul Likör-Votka fabrikası işçileri de, şehrin uzakta olan kenar ma-

(1) Yeni Sabah, 4.I.1952; ayrıca, BİKİ, 13.IX.1952, No. 111

(2) Yeni Asır, 5.I.1952

hallelerinde ev tutup ayda 30 - 40 lira kadar kira ödemek zorunda kaldıklarından yakınıyorlardı (1). Oysa ki İstanbul'da 12000 oturma yeri boştur, ev sahipleri bunlar için olmayacak derecede yüksek fiat istiyorlar.

Ulus gazetesine yazdıkları bir mektupta; Makine - Kimya Kurumu işçileri, mesken kiraları çok yüksek olduğundan, ancak iş yerlerinden çok uzak kenar mahallelerinde ev bulabildiklerini yazıyorlardı. Aldıkları ücretler de düşük olduğundan, otobüse para veremeyip kilometrelerce uzak yerlere yaya gelip gidiyorlarmış (2).

Malatya tütün fabrikaları işçilerinin, ücretlerinin artırılması isteğini inceleyen Yüksek Hakem Heyetinin kararında şunlar belirtilmişti: «1953 yılında geçim için gereken para, 1951 yılına kıyasla % 30 oranında artmıştır. İşçilere 1951 yılında 25 - 30 liraya kiralanan mesken, bugün 50-60 lira kadar tutmaktadır. Mesken kiraları pahalılığı yüzünden işçiler, şehirden 10 kilometrelik mesafede oturmak zorunda kalıyorlar ve bu yüzden de yol parası olarak ayda 20-30 lira ödüyorlar.» (3).

İşçilerin meskenleri, bir nevi batakhane sayılabilir. Çoğunda ışık yok, gaz yok, su yok, kanalizasyon yok. «YeniAsır» gazetesi muhabiri, işçilerin oturdukları bir mahalleyi ziyaret ettikten sonra anlatıyor: «Avlunun dibinde ardına kadar çöple dolu tahtadan bir çöp sandığı duruyor... Bu kutudan dört bir yana çürük ve leş gibi kokan sular akı-

(1) T.C. Resmi Gazete, 9.X.1951, No. 7921

(2) Ulus, 17.X.1953

(3) T.C. Resmi Gazete, 19.XI.1953, No. 8561

yor... Evlerden de kirli sular dışarı akıtılıyor... (noktalar, bu yazıyı yazan muhabirindir.) Yüz metre boyunda eğri büğrü bu sokakta, 20-30 kadar ailenin evleri bulunur. Her evde 20 oda var. Her odada ortalama 3-4 kişi oturuyor, saymak zordur bu gibi evlerin sakinlerini. Hiç şüphesiz, veremin yayıldığı ocağın ta merkezindeyiz. İçeri girdiğimiz eve güneşin girmesi şöyle dursun, bir insan dahi gidemez, korkmadan... Upuzun koridorda yanyana bir çok oda... Her odada birer mangal yanıyor. Aydınlatma için yakılan çıra, tüten borular, içilen sigaralardan fabrika bacasından çıkan dumanlardan beter dumanlar yayılıyordu. Bu evde oturanlar fakirden de daha yoksul olan kimseler.» (1)

Muhabir daha sonra insanların korkunç bir yoğunlukta, sıkışıklıkta oturduklarını anlatıyor. Bir odada oturan erkekler, kadınlar, çocuklar, genç, ihtiyar olanlar. Bu yerlerde oturanlar gazete muhabirine, kira ödemek için paralarını kuruş kuruş biriktirdiklerini anlatıyordu. Oda kiraları 28 lira imiş, ayda. Ama bu kira da gittikçe artıyormuş. Yoksulluktan ve çocuk kalabalığı yüzünden her gün büyük kavgaların, döğüşlerin meydana çıkmasından yakınıyordu bu evlerin sakinleri... Bu insanlar için kendi çocukları bile bir yük, bir felâket gibi geliyor. Muhabirle konuşan işçilerden birisi açıkça itiraf etti: Yüzümüz kir - pas içinde yatıyoruz, sabahleyin gözlerimizi çapak içinde açıyoruz. Ve bu meskenler için ayda 60 - 80 lira alan işçiler 28 lira kira ödemek zorundadır. Gazete muhabiri gerçek bir üzüntü ile, kendini tu-

(1) Yeni Asır, 6.1.1952

tamayarak haykırıyor: «Ve bu manzara, bu çamur, bu kir - pas her sokakta!»

Ve gene de binlerce işçi böyle şartlar içinde dahi oturamıyor, çünkü mesken için ödeyecek paraları yok. Bunun için işçilerin çok büyük bir kısmı gecekondu denilen yerlerde barınıyor.

Gecekondular, bir tek gecede şehrin dışında bir yangın veya çöplük yerinde kontrplâktan, latadan, sandıklardan ve buna benzer, «inşaat malzemesinden» yapılıyor. Örneğin, İstanbul'da bu gibi izbe yerlerde, 50.000 küsür işçi barınmaktadır. Hükümet polis, jandarma, askerlerin yardımıyla defalarca bu gecekonduları yıktırıyordu, ama bu izbe, eğri büğrü kulübeler gene, yeniden yapılıyordu çünkü işçilerin başka barınak yerleri yoktur.

1951 yılının Haziran ayında İstanbul yetkilileri şehrin kenarlarında 160 kadar gecekondu yıktırmışlardı (1). Eninde sonunda özel bir kanun hazırlanmış ve bu kanuna göre, böyle gecekondu yapanlar üç aylık hapis cezasına ve 50-500 lira da para cezasına çarptırılıyor (2). Ve aynı solukta meclis başka bir karar daha almıştır: Ev kiraları % 50 oranında artırılmıştır. Bugün ev sahipleri aldıkları kiralarla yetinmeyerek gelirlerini artırmak için var gücü ile kiraları yükseltmeye uğraşıyorlar. Bu ise şehirlerin esas kitlesini teşkil eden emekçiler için çok ağır bir darbe oluyor ve durumlarını daha da vahimleştiriyor.

Emekçi kitlelerin son derece yoksul olmaları, açlık, sefalet, hastalık, çok kötü şartlarla oturmak zorunluğu —hepsi bir arada— nüfusun orta-

(1) Yeni Işık, 11.VI.1951

(2) İktisadi Yürüyüş, 1951, No. 283

lama ömrünü kısaltıyor. Türkiye istatistiklerinde, Türkiye nüfusunun, 1950 yılı itibarile yaş veya ömür ortalamasını gösteren sayılara rastlanılıyor ve hatta bu sayılar başka kapitalist ülkelerle karşılaştırılıyor: ABD, Batı Almanya, Belçika, İngiltere vs. (toplam olarak 17 ülke) (1).

Sayılan ülkeler arasında Türkiye, ikinci dünya savaşına katılmamış çok az ülkelerden biri olduğu için, insan kaybı da olmamıştır. Bu elverişli şartlara rağmen karşılaştırma için alınan ortalama sayılar gösteriyor ki, Türkiye'nin 30 yaşından yukarı olan nüfusunun yüzdesi, bütün sayılan 17 ülkeden daha düşüktür. Aynı zamanda Türkiye'de diğer kapitalist ülkelere kıyasla, yaşlı insanların yüzdesi de gitgide azalmaktadır. Karşılaştırma için hazırlanan bu istatistikten anlaşılıyor ki, Türkiye emekçilerinin ömürleri bütün Avrupa, Amerika ve Asya ülkeleri arasında en kısa olanıdır.

Yukarıda gösterilen ve esas itibariyle Türkiye kaynaklarından alınan gerçekler, ikinci dünya savaşından sonra Türkiye emekçi kitlelerinin, kelimenin tam manasıyla sefalet ve yoksullaşmasının korkunç ölçüler aldığını ispat ediyor. Bu durum özelikle, Türkiye'nin, ABD etkisi altında kalıp amerikan tekelcilerinin yayılmalarından sonra müşahade edilmektedir. Türkiye'nin emekçileri bir yandan son derece yoksullaşırken, öteki kutuptaki burjuvazi, tefeciler, soyguncular gittikçe zenginleşmektedir. Bundan sonraki bölümümüz proletaryanın, göreceli yoksullaşması ile ilgilidir.

---

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 20, s. 539

5 Türkiye emekçilerinin sömürü derecesi (Hesaplanma denemesi)

Çıkış noktası ve veriler

Türkiye işçilerinin sömürü derecesini hesaplamamızın temeli, Karl Marks'ın Kapital'inin birinci cildindeki savlar'a dayanmaktadır. Şöyle ki: Bir malın bütün değerini hesaba katarak, üretim sürecinde değişmeyen bir daha sadece malın değerinde varlığı ortaya çıkan sermayenin değerini yaratılan değerde sıfıra eşit tutarız. Sabit sermaye çıkarıldığında geride kalan değerin tutarı, malın üretiminde *gerçekten bir daha meydana gelen tek gerçek değerdir.* Artık - değeri biliyorsak, değişen sermayeyi bulmak için bu artık - değeri, yeni meydana gelen değerden çıkarırız. Değişen sermayeyi biliyorsak ve sadece artık - değeri arıyorsak, bu işlemi tersinden yaparız. Gerek artık - değer, gerek-

se değişen sermayeyi biliyorsak, o zaman sadece sonuç çıkarmak gerekir, yani artık-değerin, değişen sermayeye olan oranını bulmak gerekir: $\frac{S}{V}$ (*)

Kapitalist üretim biçiminde çalışma süresi iki bölümden oluşur:

1 — GEREKLİ ÇALIŞMA SÜRESİ

2 — EK ÇALIŞMA SÜRESİ

İşçi gerekli çalışma süresi içinde, yarattığı değerden ücretlerini alır, yani *kendisi için çalışır;* ek çalşıma süresi içinde de, yarattığı değerden işverenin eline geçen değeri, ARTIK - DEĞER'i üretir, yani üretim aracı sahibi için çalışır.

ÇALIŞMA SÜRESİ

GEREKLİ ÇALIŞMA SÜRESİ (kendisi için çalışma)	**EK ÇALIŞMA (ARTIK-DEĞER) SÜRESİ** (işveren için çalışma)

ÖRNEK:

Bir işçi 20 saatlik bir çalışma sonucu 200 liralık değer yaratsın, bu değer karşılığında eline 75 lira geçmiş olsun. Bu durumda işçi tarafından yaratılan toplam değerin, 75 lirası işgücüne, 200 — 75 = 125 lirası da üretim aracı sahibine gitmektedir.

(*) Karl Marx'ın artık - değer üzerindeki teorisinin iyice kavranması için aşağıdaki ayrıntılı şematik bilgiyi veriyoruz. (Y.N.)

20 SAATLİK ÇALIŞMA SÜRESİ

YARATILAN TOPLAM DEĞER 200

GEREKLİ ÇALIŞMA SÜRESİ 75

EK ÇALIŞMA SÜRESİ (ARTIK-DEĞER) 125

(işçi tarafından yaratılan ve üretim aracı sahibi tarafından elkonulan artık - değer)

Diğer bir deyişle işçi 20 saatlik çalışma süresinde; 7,5 saat kendisi için; 20 — 7,5 = 12,5 saat da üretim aracı sahibi için çalışır.

20 SAAT

GEREKLİ ÇALIŞMA SÜRESİ 7,5 saat (kendisi için)

EK ÇALIŞMA SÜRESİ 12,5 saat (üretim aracı sahibi için)

Kapitalist üretim biçiminde üretilen bir mal (meta)'ın değeri üç bölümden oluşur: 1) SABİT SERMAYE, 2) DEĞİŞEN SERMAYE, 3) ARTIK DEĞER.

1 — SABİT SERMAYE: İki kısımdan oluşur: Üretim süreci içinde hiçbir değişmeye uğramayan

girdiler — ki sabit sermaye adı buradan gelir— ve üretim araçlarının aşınma payından oluşur.

2 — DEĞİŞEN SERMAYE: İşgücüdür, bir anlamda bu da bir değişikliğe uğramaz; iki türlü değer yaratır; a) kendi değerine eş bir değer, b) koşullara göre değişen bir artık - değer — Bu özelliği için— yani değişen değer yaratma özelliği için değişen sermaye veya İŞÇİ ÜCRETLERİ adı verilir.

3 — ARTIK - DEĞER: İşçi tarafından, ek çalışma süresi içinde üretilip, üretim aracı sahibinin elkoyduğu değerdir.

MAL (META) DEĞERİ

Sabit Sermaye	Değişen Sermaye	Artık-Değer
C	V	S

MAL (META) DEĞERİ = C + V + S

YARATILAN DEĞER = V + S

SÖMÜRME ORANININ BULUNMASI

ÖRNEK:

Bir işçi, bir fabrikada 40 lira gündelik alsın ve günde 400 liralık değer üretsin. Fabrika sahibi de, işçinin 400 liralık değer üretebilmesi için gerekli hammadde, enerji, amortisman vs. gibi giderlere 200 liralık harcamada bulunsun:

Burada,

SABİT SERMAYE = C = 200

DEĞİŞEN SERMAYE = V = 40

ARTIK - DEĞER = S = C — V = 160 liradır.

Burada,

Değişen sermayenin (işçi ücretlerinin), artık - değer kitlesine bölümü bize sömürü oranını verir:

$$S : V$$

$$(200)\ \frac{160}{40} = \%\ 800 \text{ sömürü oranı.}$$

SÖMÜRÜ ORANININ ÇALIŞMA SÜRESİNE GÖRE BULUNUŞU

Ek Çalışma Süresi : Gerekli Çalışma Süresi

ÖRNEK:

Bir mal üretmek için 20 saat çalışan bir işçi, bu sürenin 7,5 saati kendisi için (ücret karşılığında), 12,5 saati ise üretim aracı sahibi için, ek çalışma süresinde bedava çalışır.

Sömürü derecesinin hesaplamasında şöyle bir hipotez kuruluyor: üretimi sağlayan yapılar, tüm müştemilâtı ile 25 yılda amortize ediliyor. Demek ki yıllık amortisman hesapları yapıların tüm değerinin 1/25 veya % 4'ü olarak kabul ediliyor.

Makine ve genellikle donatımın tutarı 10 yılda amortize ediliyor, buna göre yıllık hesaplarda makine ve diğer araç ve donatımının tutarının 1/10'u veya % 10'u olarak kabul edilir (1).

---

(1) Hükümetin bir kararı ile sanayi yapılarının değeri üzerinden yapılan amortisman hesapları, yılda % 2-3 (bazan hatta % 5) olarak kabul edilir. Makine ve diğer araç ve donatımının amortisman hesapları ise yılda % 4-8 olarak kabul edilir, bazan % 10 kadar amortisman kabul edilir (İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası mecmuası, Ocak 1951.) Böylece başka az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de ana sermayenin amortismanı daha uzun sürelerde hasıl oluyor.

Hammadde tutarı, olduğu gibi üretim masrafına girer ve böylece amortisman çıkartmaları yapılmış olan sermayenin değişmeyen bir bölümünü teşkil eder ("C"). Müstahdem ve memurların aldıkları ücretlerini de ikiye bölüyoruz (% 25 ile % 75) ve bize göre, maaşın en büyük kısmı sömürücü elemanların ellerine geçiyor, bunlar en fazla türlü türlü müdür, şube müdürü, şef, memur, türlü türlü murakıp ve kontrolör, bazan da iktidarda olan partinin emekçilerin sırtından geçinen ve fazla bir iş yapmayan asalaklarının ceplerine aktarılıyor. Ücretin tüm tutarının % 25'i direkt olarak üretimde çalışan mühendislere ve teknik personele geçiyor.

Şunu da ilâve edelim ki, Türkiye istatistikleri ve resmi veriler, hiç bir şekilde Türkiye üretim müesseselerinin maliyetinin, hangi esaslara dayanılarak hesaplandığını açıklamaz. Ama bu hesapların toptancı fiatlar üzerinde kurulduğunu düşünmek herhalde yanlış olmayacaktır.Demek ki ticarî kâr faslı artık - değer'in hesabına hiç katılmıyor ve böylece, hesabın toplamında işçilerin sömürü derecesi aslında daha düşük gösteriliyor.

Bunun dışında, Türkiye burjuvazisinin vergi ödememek için örtbas ettiği asıl gelirlerine dahil olan, bir kısım artık - değerlerin de bulunması çok zordur. Genellikle kapitalistlerin gelirleri, gerek işçilerden, gerekse tüm halktan titizlikle saklanan «kutsal» bir sırdır.

Bunun dışında, işçilerin ücretleri hakkındaki veriler, Türkiye burjuvazisi tarafından kasıtlı olarak, olduğundan yüksek gösteriliyor. Ücretlerin tutarına, işçilere ödenen «sosyal yardım»da dahil ediliyor. Oysa ki bu, «sosyal yardımın» bir kısmı,

yukarıda ispatladığımız gibi fabrikatörlerin ceplerine akıyor. Bunun için işçilerin sömürü dereceleri ile ilgili hesaplar sadece tahmini olabiliyor. Ama bu kadar noksan ve tahmini veriler bile, işçilerin sömürü ölçüsünün korkunç derecesini açıklıyor.

Türkiye'nin istatistik yıllığında, 1941 yılında, yatırımları teşvik kanununa giren, 1052 sanayi tesisi ile ilgili aşağıdaki sayılar yayınlanmıştır: (bin lira itibariyle) (*)

Makine ve donatım bedeli	123 965
Binalar bedeli	89 332
Ücretlilerin yıllık ücretleri	39 053
Ham madde ve yardımcı madde tutarı	290 251
Memur ve müstahdemin ücretleri	10 060
Üretim tutarı	502 722 (**)

Bu veriler aşağıda, işçilerin ortalama ücretleri, işçi sayısı v.s'nin hesaplanması için kullanılıyor.

Şarta göre daimi, yani değişmeyen sermaye yıldan yıla, binaların maliyetinin % 4 ünü (yani 3573 bin lira), makine ve donatım maliyetinin % 10'unu (yani 12 396 bin), hammadde ile yardımcı maddeler maliyetinin ise tamamını (yani 290 251 lira) üretilen mallara bindiriyorlar.

(*) İstatistik Yıllığı, cilt 17, 1949, s. 188, 190, 191. Üretim (sanayi) Yatırımları Teşviki Kanunu (No: 1055) ile 1927 yılında 15 yıl için kabul olunmuştu. Demek ki, 1942 yılında bu kanun yürürlükten düşerek bir daha da yenilenmemiştir. Bunun için, Türkiye'deki istatistikler yıldan yıla, yalnız 1941 yılında çıkan (kanunun son yılı) verileri yayınlamağa devam ediyor.

(**) Bu fasılada aşağıdaki sayılar da vardır:

Yılda çalışılmış insangücü - günleri	31 542 840
İdarelerin teknik ve memur personeli	7 742

Böylece, yeni üretilen değerin tutarı şöyle olmalıdır: (502.722 bin lira) bundan amortismanlar çıkarılacak (15.969 bin lira) ayrıca hammadde ile yardımcı madde çıkarılacak (290.251 bin lira) bunlar toplam olarak 196 502 bin lira eder. Elde edilen bu toplam sayı, işçilerin bir yılda ürettikleri değere eşittir. Ancak, artık - değerin de bulunması için, bir de işçilerin ücretlerini ve memurların maaşlarının % 25'ini daha çıkarmamız gerekecektir, bu ise toplam olarak 2.515 bin lira eder.

Demek oluyor ki, bütün yeni meydana getirilen değerden, ücretler çıkarılırsa artık - değer 154.934 bin liraya eşit olacaktır. Şimdi kala kala, artık - değerin işçilerin ücretine olan oranının bulunması kalıyor, bu ise:

$$\frac{154.934}{41.568} = \%\ 370$$ edecektir.

Böylece Türkiye işçisinin, sınırlı büyük üretimdeki sömürü derecesi, 1941 yılının verilerine göre, % 370'e yaklaşıktır.

Sömürünün tesbit olunan derecesi, ek değerin gerçek normunu teşkil etmektedir. Artık değerin gerçek normu ise kapitalin yıldaki devrin sayısından değişmiyor. Karl Marks'ın dediği gibi, bulunan sömürü oranı, artık - değerin gerçek ölçüsünü belirler. Artık - değerin gerçek ölçüsü ise sermayenin yıllık dolaşım sayısına eşittir. Karl Marks bu konuda şöyle yazıyor: Bir yıl içerisinde dolaşımda değişikliğe uğrayan, yani büyüyen sermayenin nisbi büyüklüğü ne olursa olsun, bir yıl içinde yaratılan artık - değer toplamı, sermayenin yıllık dolaşım sayısına eşittir.

Sermayenin, ortalama iç - dolaşım süreci içinde büyüyen kısmı artık - değer ölçüsü ile belirlenir. (Örneğin, ortalama olarak bir hafta veya bir işgünü içinde.)

Böylece bulunan artık - değerin gerçek ölçüsü herhangi bir (sermayenin) iç - dolaşım sürecine eşit olur: gün, hafta veya ay.

Aynı kaynaktan alınan veriler tahlil edilirken, Türkiye'nin büyük ve sınırlı olan saniyisindeki işçilerin sömürüsü, 1936 yılından 1941 yılına kadar yıllara göre % 340 ilâ % 400 arası değişmekteydi (1).

Böylece ikinci dünya savaşından önce ve dünya savaşının ilk yıllarında işçilerin sömürü hesapları gösteriyor ki, sanayide ek değerin normu hiçbir zaman, % 300'den aşağı inmiş değildir (2).

Özelikle 1941 yılında işçi sömürüsü son derece yüksek bir seviyeye ulaşıyor ve daha çok tarımsal ürünlerin işlenmesinde, tekstil sanayisinde, kimya ve sanayinin başka kollarında müşahade ediliyor. 1936 ilâ 1941 yıllarında sınırlı büyük üretimlerde kâr normları ile ilgili veriler özellikle ilginçtir. Bilindiği gibi, kâr normu artık - değer kütlesinin, bütün avans olarak yatırılmış kapitale olan oranı demek oluyor. Resmi verilere dayanan hesaplar, Türkiye'nin sınırlı büyük üretimi için aşağıdaki sayıları vermektedir:

---

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 15, 1942 - 1945, s. 296 - 298

(2) Bak. İstatistik Yıllığı, cilt 15, 1942 - 1945, s. 296 - 298
Buna göre, Türkiye'nin işçi sömürüsü, 1938 yılından başlamak üzere % 340 civarındaydı.

Yıllar (*)	%	Yıllar	%
1936	32	1939	35
1937	33	1940	35
1938	33	1941	30

Gösterilen gerçekler Türkiye sanayisinin olağanüstü kârını göstermektedir. Bunun sebebi işçilerin son derece düşük ücretleri, hammaddesinin oldukça ucuz oluşu, kapitalin düşük olan organik bünyesiyle izah edilebilir. Sermaye üzerine bu kadar olağanüstü kârlar, özellikle Türkiye gibi az gelişmiş bir ülke için karakteristiktir. Bu sayılar, yabancı tekelcilerin, neden kendi sermayelerinin ille de Türkiye gibi bir ülkeye yatırımı için can attıklarını kendiliğinden anlatmış oluyor.

Tarımsal ürünleri işleten sanayinin, kâr hadlerinin hesaplanması da son derece ilginçtir. 1941 yılında sanayinin türlü kollarındaki kâr hadleri % 28 ilâ % 30 arasında değişmekteydi. Bu kâr haddi, yalnız tarımsal ürünlerin işletilmesi ile uğraşan sanayi kollarında % 65'e varıyor ve hatta bu yüzdeyi dahi geçiyordu. Yani diğer sanayi kollarının ortalama normundan iki kat fazlaydı. Kârın bu kadar yüksek olan haddi, hem sanayinin bu kolundaki işçilerin sömürüsüne, hem de Türkiye köylülerinin de sömürüsüne dayanmaktadır. Burada kapitalizme kaçınılmaz bir gerçek yansımaktadır: Şehrin köyleri sömürmesi, köylülerden satın alınan tarımsal ürünlerin fiyatlarıyla, sanayi malları arasındaki fiyatlar arasında bir uyumsuzluk (fiyatların «makaslanması»). Bu, «fiyatların makaslanması» özellikle az gelişmiş ülkelerde belli oluyor.

(*) İstatistik Yıllığı, cilt 15, 1942-1945, s. 296-298

Tarımsal ürünlerin işletilmesindeki hammadde, münhasıran köylülerin elde ettikleri ürün olmaktadır. Bu ürün, türlü işletmelerin sahipleri tarafından, maliyet fiyatları aşağısında da elde edilmektedir. Bu yerleşmiş, gelenek haline gelmiş bir kuraldır. İşte bu durum sanayide, tarım ürünlerinin işletilmesi sonucunda elde edilen kâr normlarının hesaplanmasında apaçık meydana çıkıyor (1).

Tarım ürünlerinin gerçek değeri ile bu ürünlerin tedarik edildikleri fiyat arasındaki fark, kapitalistlerin ek gelirini teşkil etmektedir. Bunun için Türkiye burjuvazisi, daha çok tarım ürünlerinin işletilmesi gibi tesislere sermaye yatırmayı tercih ediyor (2).

Ama üretimin bir çok kollarında işçilerin sömürü derecesi çok daha da fazladır. En büyük sömürü tütün, tekstil sanayisi, demiryolları atölyelerinde ve depolarında, makine ve araçların üretiminde müşahade edilmektedir.

Demiryolları atölyelerinde ve depolarında artık - değerin yüksek seviyesi hiç şüphesiz ki, Truman'ın «ter döktürücü sisteminin» ihdası ile izah edilebiliyor.

Böylece, Türkiye işçilerinin sömürü derecesi hakında elde edilen verilerin hepsi resmi kaynak-

---

(1) Bu faktör, ek değerin normunun hesaplanmasında, bu normun hacmini de etki'emektedir.

(2) 1052 büyük üretim müessesesinin toplu sayısından, 1941 yılında, yarısından çoğunu tarım ürünleri işleyen müesseseler teşkil ediyordu, (508 fabrika). Üretimin toplam değer sayısından 502.722.060 TL'nın % 57'si, yani 286.271.851 lira bu sanayi koluna düşmekteydi.

lara dayanmaktadır ve var gücü ile, kiralık iş gücünün sömürü hacmine bir delil oluyor.

Türkiye emekçilerinin sömürü derecesi hakkındaki gerçeklerden alınan sonuçlar

Artık - değerin normu, Karl Marks'ın Kapital'inin I. cildinde, aşağıdaki formüllerle gösterilmiştir:

$$\frac{\text{artık - değer (s)}}{\text{değişen sermaye v}} = \frac{s}{v} = \frac{\text{artık - değer}}{\text{iş gücünün değeri}} = \frac{\text{artık - emek}}{\text{gereken emek}}$$

«İlk iki formül değerler oranı bakımından üçüncü formülün bu değerlerin üretildikleri zaman süreçleri oranını yansıtıyor» (1).

Bu formülleri kullanmakla, Türkiye emekçilerinin böylece tesbit olunan sömürü derecesinin ne olduğunu da açıklamağa çalışalım.

Türkiye sanayisinde, artık - değer normu, 1941 yılında % 350 oranına varıyordu. Büyük sanayi teşebbüslerindeki, ortalama günlük kazançları ise, 1941 yılında, 1,23 veya ayda 31,98 lirayı geçmiyordu.

İşgünü ise daha yukarıda da açıkladığımız gibi, 24 saatte 11-12 saata ulaşıyordu. Değişen sermaye, kapitalistler tarafından bir yıl zarfında kullanılarak, para ile ifade olunduğunda, 41 568 bin lira idi. Bir yıl içinde, 31 543 işgünü kullanılmış veya başka bir deyimle her gün 95 585 işçi çalış-

(1) Karl Marks, Kapital, cilt I, 1950, s. 533

tırılmıştır (30 işgünü hesabıyle.) Kapitalistlerin kârı 154. 934.000 TL'na ulaşmaktaydı.

Demek ki, bir avuç kapitalist 95.000 işçiye, yılda 41.000.000 TL ödedikten sonra, bu işçilerin sömürüsü neticesinde 154.000.000 TL'lık bir kâr sağlamıştır. Bu kâr ise, 100.000 işçinin ücretlerinden tam 3,7 kat daha yüksektir. Bir işçinin aldığı ücret, kural olarak, iş gücü maliyetinden çok daha aşağıda iken ve bir işçiye yarı aç yarı tok bir yoksul hayat sağlamağa ancak yetiyorken, kapitalistlerin kârları korkunç bir ölçüye ulaşmaktaydı. Böylece, burjuvazinin bütün serveti, Türkiye işçisinin alın teri ve iş gücü yoksulluğu ve açlığı üzerinde kurulmuştur.

Bundan sonraki sonuç: Bir işçinin bir işgünü içerisinde yarattığı değer 5,78 lira ile ifade olunurken, buna karşılık aldığı ücret 1,23 TL'dır; yani 4,55 lirayı kapitalist kendi cebine atar.

İşçilerin, tesbit olunan bu sömürüsü ile ilgili başka bir sonuç, aynı ilişkilerin zaman itibariyle karşılaştırılması ile meydana gelmektedir. Bir işçi fabrikada, 24 saatte 12 saat çalışır. İşçinin sömürü oranı % 370'i buluyor. Demek oluyor ki, bir işçi, 12 saatlik emeği karşılığında yalnız 2 saat ve 33 dakika kendisi için çalışır, 9 saat ve 27 dakika ise kapitalistin hizmetinde olup, yalnız onun için çalışmaktadır.

1950 yılında Türkiye işçilerinin aşırı dereceli sömürüsü gösteriyor ki, gerek yerli, gerekse yabancı kapitalistler işçileri insafsızca sömürmektedir.

Kapitalistlerin sömürüsünün artması, bir kutupta yoksullaşmanın kaçınılmaz artışına yol açıyor, öbür kutupta ise, yani kapitalin kutbunda, misli görülmemiş bir varlık artışını sağlıyor.

Milli gelirin tam ve inanılır verilerinin yokluğu (1), kapitalistlerin kârları ve emekçilerin ücretleri hakkında da kesin sayıların olmayışı yüzünden milli gelirin sınıflara dağılımını kesinlikle göstermemiz mümkün olamıyor. Ancak ülkenin milli gelirindeki, sömürücü sınıfların paylarının artmasını bir çok vasıtalı veriler göstermektedir.

Burjuvazinin gittikçe artan varlığı için en belirli örneklerden biri, kapitalistlerin Türkiye bankalarındaki mevduat istatistikleri sayılabilir.

Resmi kaynaklara göre özel şahısların yerli ve yabancı bankalara mevduatı şu hacımla olmaktadır (2):

Yıllar	1939	1940	1942	1944	1946	1948	1950
Mevduatın hacmi	316,5	288,4	474,5	555,8	736,3	996,3	1.226,4

1951 yılında yerli ve yabancı bankalara olan mevduat, aynı resmi kaynaklara göre şöyledir: (*)

(1) Türkiye'nin milli gelir hesaplamaları, çok kusurlu metodolojik pozisyonlarından yapıldığı için, bu gelirin sınıflara dağılımının tesbiti için kesinlikle uygulanamaz.

(2) İstatistik Yıllığı, cilt 19, 1951, s. 352

(*) T.C. Merkez Bankası üç aylık bülteni, 1952, No. 82-83 s. 108 - 109

	milyon lira itibariyle
Yerli bankalara	1.480,0
İstanbul tasarruf sandıkları ile Halk Bankası	49,6
Osmanlı Bankası, Selânik Bankası	125,9
Başka yabancı bankalar	63,4
Toplam	1 718,9

Bu verilerden anlaşıldığına göre, Türkiye bankalarına özel kapitalist mevduatı, 4 misli artmıştır. Mevduatın esas tutarı bugün yabancı bankalardan çok yerli bankalarda toplanıyor. Bu ise Türkiye'nin burjuvazisinin, ikinci dünya savaşı sırasında ve bu savaştan sonra kuvvet bulduğunu gösteriyor. Emekçilerin gitgide artan sömürüsü sayesinde, Türkiye burjuvazisinin gittikçe zenginleşmesini, ülkenin bir çok müessese ve bankalarının artan kârlarından da anlamamız mümkündür.

Resmi verilere göre, Türkiye bankalarının ödenmiş sermayeleri üzerine ortalama kâr normu, 1942 - 1949 yıllarında, % 8-11 oranında artmıştır (1). Aynı kaynaklara göre Türkiye'nin en büyük bankalarının kârı, % ile ifade olunan kârlar, şöyleydi:

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 19, 1951, s. 343

	1950 (*)	1951
İş Bankası (**)	73	54
İmar ve Kalkındırma Bankası	23	41
Ticaret Bankası	26	36
Türkiye Garanti Bankası	22	35
Türkiye Kredi Bankası	21	31
Emlâk Kredi Bankası	20	22
Etibank (devletin)	4	18
Ziraat Bankası	10	14
Sümerbank (devlet bankası)	6	7

En büyük bankaların inanılmayacak kadar büyük kârları, sayısı fazla kabarık değilse de son derece güçlü olan Türkiye burjuvazisi zirvesinin, muazam servetlerinin birikmesini sağlıyor ve bu burjuvazi, ülkenin ekonomisinde çok önemli mevkiileri tutmaktadır. Bu verilerin ispatladıkları gibi Türkiye'nin bir çok bankası ve bu meyanda özellikle İş Bankası, tekel olarak çok büyük kârlar elde etmektedir. 1949 yılında ödenmiş sermaye üzerine bankaların ortalama kârları % 11 iken, Türkiye sanayisinin ortalama kâr normunda, 1950 yılında % 16-17'ye ulaşan kâr, kârın ortalama normunu 4-6 kat aşıyor.

Yukarıdaki bankaların emrinde olan bir çok kurumun kârı, resmi raporlardan anlaşılmaktadır. Bunlara göre, en büyük 20 devlet müessese-

(*)1950 yılına ait olan veriler; T.C. Merkez Bankası üç aylık bülteni, No. 82-83, sahife 78-79 ve 1951 sayıları, T.C. Merkez Bankası üç aylık bülteni. No. 82-83, 1952, s. 70-71'den alınmıştır.

(**) Bu banka 1924 yılından sonra kurulmuştur ve bu bankada, en büyük sermayedarlar paralarını muhafaza ederler.

sinin kârı, 1951 yılında 67 milyon türk lirası tutarında idi (1).

Etibank'ın sermayesi 1935 - 1942 yıllarında 20 milyon liraya kadar artmıştır ve bu artış 1946 - 1952 yılında 150 milyon liraya ulaşıyor (2).

6121 sayılı, 9 Temmuz 1953 tarihli kanunla, Etibank'ın sermayesi 500.000.000 lira olarak tesbit ediliyor (3).

Türkiye halkının sömürülmesi neticesinde, amerikan tekelcilerin ve başka yabancıların gelirleri de çok ilginç bir konudur. Bu gelirlerin bir kaç yolu vardır. Türkiye emekçilerinin hesabına azami kâr sağlanmasının temel biçimleri şunlardır: Yabancı krediler, gerek Türkiye hükümetine gerekse şirketlere bir takım krediler ve istikrazlar, doğrudan doğruya Türkiye sanayisine yapılan yabancı yatırımlar, eşit ve dengeli olmayan mal mübadelesi neticesinde Türkiye ile yapılan dış ticaret kârları.

1951 yılında, Miletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının misyonu, hazırladığı raporunda şunları yazmıştı: «Yabancı ülkelere olan borçlar Türkiye ekonomisine çok ağır bir yüktür» (4). Resmi verilere göre Türkiye'nin dış krediler dolayısıyle borçları 1952 yılının başında 750.000.000 TL'lık bir

---

(1) T.C. Resmi Gazete. 1953 yılında çıkan verilere göre hesaplanmıştır.

(2) Zafer, 29.X.1953

(3) T.C. Resmi Gazete, 11.VII.1953, No. 8455

(4) The Economy of Turkey, Washington, 1951, p. 74

bedele ulaşmıştı (1). Bu borcun 276.500.000 TL'sı, yani tüm borcun % 37'si Türkiye'nin ABD'ne olan borcudur. Türkiye'ye verilen kredi ve istikrazların çoğu, % 5 faizle verilmiştir (2). Türk Ekonomisi dergisine göre, yalnız 1955 yılında, faiz ve borç taksitlerinin ödenmesi 35.500 milyon TL'nı aşmaktaydı (3). Bu paraların en büyük kısmı ABD kredilerinin faiz ödemesini teşkil etmektedir.

Bu devlet ödemeleri dışında, bir de türlü bankalardan büyük paralar ödenmektedir. Böylece, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası, sermayesinin yarısından fazlasını Miletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının kredisi teşkil ettiğinden, her gün faydalandığı kredi üzerinden çok büyük faizler ödemektedir. Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası, Türkiye şirketlerine yıllık % 6 faizle kredi veriyorsa, aynı banka, Milletlerarası İmar ve Kalkındırma Bankasından aldığı kendi kredisi için % 3.75 oranında bir faiz ödemek zorundadır. Böylece bu bankanın kârının yarısından fazlası, amerikan tekelcilerin çelik dolaplarına göçüyor. Bunun için Milli İmar ve Kalkındırma Bankası, 1953 yılı sonunda Türkiye Sanayi Kalkınma Bankasına, seve seve 9 milyon amerikan doları tutarında bir kredi açmıştır (4).

---

(1) Yabancılara verilen imtiyazların geri alınması için ödenen paralar, 1951 yılının sonlarına doğru 77.700.000 TL. yani bütün borçların % 10'u sayılırdı.

(2) T.C. Merkez Bankası üç aylık bülten. 1952. No. 82-83, s. 236 - 239

(3) Türk Ekonomisi, 1955, No. 142

(4) Ulus. 11.IX.1953

Böylece bu bankanın sermayesinin 2/3'ü, Milletlerarası İmar ve Kalkındırma Bankasından borç alınmış bulunuyor ve bunun için de bu banka bugün amerikan tekelcileri tarafından sıkı bir kontrol altına alınmıştır.

Türkiye'den büyük kârlar sağlama bakımından hummalı faaliyet gösteren başka bir banka, İhracat - İthalat Bankasıdır. Bunun da verdiği kredilerin toplamı, 1952 yılı Haziran ayına kadar, 33.900 milyon amerikan doları veya 100.000.-000 TL'sına ulaşmıştır (1).

Türkiye'de başka yabancı bankalar da faaldir (Osmanlı Bankası, 5 milyon paund sermayelidir; Selânik Bankası, 1.658.000.000 TL; v.s.). Bütün bu bankalar, ülkenin finans ve ekonomik hayatına derin kökler salmış bulunmaktadır.

Bu yabancı bankaların kârları, bir çok zaman yerli bankaların kârlarını da aşıyor. Bilânço raporlarına göre, bu bankaların ödenmiş sermaye üzerine olan kârları, 1951 yılında aşağıdaki hacımlara varıyordu:

Türkiye de faal olan bazı yabancı bankaların kârları: (% itibariyle) (*)

Holantse Bank Üni.	55.8
Banko di Roma (İtalyan)	46
Banko Komerçivale	40
Osmanlı Bankası	38
Selânik Bankası	10

(*) T.C. Merkez Bankası üç aylık bülteni, 1952, No. 82-83, s. 70 - 71

(1) A Survey of American Interests in the Middle East, Washington 1953, p. XII

Türkiye'de amerikan sermaye yatırımları, 1954 yılında 33 milyon doları aşıyordu, oysa 1952 yılında amerikan direkt sermaye yatırımları, henüz 18.400.000 dolar kadardı. ABD Dış Ticaret Departmanı, 1952 yılında hazırladığı raporunda, ABD'nin Türkiye'deki direkt sermaye yatırımlarının 18.400.000 dolar tuttuğunu ve bu sayının 1950 yılındaki yatırımları 2.600.000 dolar kadar aştığını biliyordu. İstanbul Gazetesinin (1) verilerine göre amerikan direkt yatırımlarının kârı, yılda 3.000.000 doları aşıyordu veya başka bir deyimle yatırılan sermayenin % 16'sını teşkil ediyordu.

Yabancı tekelciler Türkiye ile eşit ve dengeli bir ticaret de yapmamaktadır. Türkiye'nin dış ticaret açığı korkunç bir seviyeye ulaşıyor. Yalnız son 3 yılda bu açık şöyle bildiriliyor: 1951 yılında 246.000.000 TL, 1952 yılında 540.400.000 TL, 1953 yılında 382.000.000 TL (2). Bu süre içinde gerçek açık, 1,3 milyar TL'sı olarak hesaplanmaktadır. CHP'nin genel sekreteri Kasım Gülek bile, bu partinin Uşak'taki toplantısında şu açıklamada bulunmuştur (3):

«Bizim gümrüklerimizin kapıları ardına kadar açıldı. Ülkemizi bir takım gereksiz şeylerle, incikboncukla, naylonla, lüks maddelerle doldurdular, dövizlerimiz gitti gümbürtüye, altın mevcudumuz eridi ve gene Türkiye yabancı ülkelere 700.000.000 lira borçlu kalıyor. Artık dünyada kötü bir şöhret kazandık. Bize «borçlarını ödemeyen ülke» denil-

(1) İstanbul, 7.I.1954

(2) The Middle East, 1955, p. 337

(3) Ulus, 19.X.1953

mektedir. Türkiye kendi tarihinde ağır bir kriz dönemini yaşıyor.»

1951 yılında Türkiye ABD'den yeni kredi dileğinde bulunmuş, bu kez 47.500.000 dolar kredi sağlayarak, Batı Avrupa'da hasıl olan borçlarını kapatmak istemiştir (1).

Türkiye emekçilerinin yoksullaşmasının en önemli sebebi bu dengesiz mal mübadelesidir. Sebebi de şu: Türkiye az gelişmiş bir ülke olduğundan, sanayi mallarını Batı Almanya'dan, ABD'den İngiltere'den ve başka kapitalist ülkelerden almak zorundadır. Üstelik de bunlara çok fahiş bir tekel fiyatını ödüyor. Kendi üretimini ise Türkiye, dünya piyasası rayicinden de aşağıda satıyor.

Dengesiz mal mübadelesini burjuva gazeteleri de kabul ediyorlar. Örneğin, Yeni Ulus gazetesinin bildirdiğine göre, 1949 yılında Türkiye bir ton buğday için, 1250 kilo petrol alıyordu. 1953 yılında ise bir ton buğday karşılığında aldığı petrol artık 600 kiloya indirilmişti. Türkiye 1949 yılı hacminde ithal malını alabilmek için iki kat fazla mal ihraç etmek zorunda kalıyor (2).

Elbette ki böyle bir dış ticaretten en çok yararlanan yabancı tekelcilerdir. Ama Türkiye kapitalistleri de geri kalmıyor, onlar da bu fahiş ticarete katılarak yabancı tekelcilerin onlara bağışladıkları bir miktar kârı cebe indiriyorlar.

Türkiye hükümeti böylece, 22 İstanbul firmasını ithal malları spekülâsyonunu yaptıkları için mahkemeye vermiştir. Mahkeme sırasında, sağla-

(1) İstanbul. 11.VIII.1952

(2) İstanbul,11.VIII.1952 — Yeni Ulus, 28.IV.1954

dıkları ek kârın 2 milyon lirayı aştığı anlaşılmıştır (1).

Bir yandan işçilerin gerçek ücretlerinin kesinlikle düşürülmesi, öte yandan ise Türkiyeli ve yabancı kapitalistlerin kâr artışının temini hakkında yukarıda gösterdiğimiz gerçek sayılar, işçilerin milli gelire iştirak paylarının hayli azaldığını, buna karşılık sömürünün arttıkça arttığını gösteriyor. Bu ise, ne yazık ki ikinci dünya savaşından sonra işçi sınıfının çok yoksul durumu için en açık bir delildir.

(1) Zafer, 15.VI.1954

6 Türkiye'de işçi sigortası sistemi

Demokratik sigortanın temel ilkeleri

V. İ. Lenin, daha 1912 yılında şunları yazıyordu: «Ücretle tutulan işçilerin meydana getirdiği servetlerin ücret olarak aldığı oran sayısı öylesine önemsizdir ki, bununla en gerekli ihtiyaçlarının karşılanması da çoğu zaman imkânsız oluyor ve böylece proletarya, aldığı ücretten sakatlanma, hastalık, ihtiyarlık, işgücünü yitirme ve kapitalist üretim metoduna sıkıca bağlı ve daima tekrar eden işsizlik gibi hallere karşı en ufak bir tasarruf yapmak imkânından dahi yoksundurlar» (1). Aynı yerde Lenin, en mükemmel sigorta biçimi olan devlet sigortası ilkelerinin ne olacağına işaret ediyor. Lenin'e göre aşağıdaki şartlar bu ilkelere en çok

(1) V. İ. Lenin, Külliyat, cilt 7, sayfa 426

uyan şartlardır: Sigorta, a) İşçilerin, iş gücünü kaybedecekleri *her türlü halde* (sakatlık, ihtiyarlık, yaşlılık, çalışamamazlık, ayrıca işçi kadınlarda hamilelik ve doğum; bunun dışında evin gelirini sağlayan işçinin ölümünden sonra dul ve yetimlerine bakım parası) veya işsizlik yüzünden işini kaybettiği taktirde, yardım parasını; b) Ücretli olarak çalışan tüm emekçileri ve ailelerini kapsamalıdır. c) Sigortalı olanlar *bütün ücret* tutarında tazminat alacak ve sigortalamanın tüm masrafı, işverenlere ve devlete düşecektir, d) Bütün sigortalama şekillerini tayin edip yönetecek yer *tek olacak,* bu da sigorta kurumları olacaktır, bunlar da *bölgesel tipten* olacak ve sigortalı olanlar bunları *tam anlamıyla özerk* (muhtar) bir biçimde yönetecektir (1). Bu tam anlamıyla demokratik sigorta yöntemi, kapitalist ülkelerde işçilerin mücadele konusu oluyor.

İşçilerin sigorta şartlarının düzenlenmesini ele alacak konferans, 2-6 Mart 1953 tarihinde, Viyana'da toplanmış ve bu konferansta sosyal sigorta ve sosyal güvenlikle ilgili bir takım kararlar alınmıştır. Emekçilere hitaben, «insanlara, yarınki günü için güven sağlayacak sosyal sigortaların, tehlike altında olduklarını» ve «bazı kapitalist devletlerde kanunun garanti ettiği ve gene de yetersiz olan yardımların dahi yarın öbür gün kısıtlanabileceğini» itiraf eden konuşmacıların demeçlerinden sonra, konferans, sosyal sigorta programı için bir memorandum hazırlamıştır (2).

(1) V. İ. Lenin, Külliyat, c. 17, s. 427

(2) Konferansta alınan kararlar ve sosyal sigorta hakkındaki belgeler, «Novoye Vremye» (Yeni Çağ) dergisinin; 1953, No. 14 sayısında ek olarak yayımlanmıştır.

Konferans sosyal sigortalar için aşağıdaki çok önemli ilkeleri ele alarak geliştirilmiş ve kabul etmiştir:

1 — «Sosyal sigortalar hastalık, doğum, sakatlık, ihtiyarlık, iş kazası ve mesleki hastalık, kısmen veya tamamen hüküm sürecek işsizlik gibi masraf ve maddi zararını öngörmeli ve bunları tazmin etmelidir.»

Oysa Türkiye'deki sosyal sigortalar, işçilerin bütün zarar ve ziyanlarını ve maddi kayıpları öngörmemektedir. Ülkede tam veya kısmi işsizlik sigortası hiç yoktur.

2 — Konferansın açıklamasında, bundan sonra şunlar belirtiliyor: «Sosyal sigortalar bütün işçi ve memurları kapsamalıdır (tarım işçilerini, ev hizmetlerinde olanları, mevsimlik işçileri, geçici bir işte çalışanları, işi evine alıp evinde görenleri, öğrencileri vs.). Bunun dışında da çok ufak bir işletmesi olan köylüleri, tarlaları icarla alıp işletenleri, ufak mandıra işletenleri, el zanaatçılarını, serbest meslek sahiplerini, üniversite öğrencilerini, kendi emeği ile bağımsız çalışanları ve ayrıca fiziki olarak işgücünü yitirmiş olanları da içine almalıdır.»

Bu prensip, Türkiye'de hiç gerçekleştirilmemiştir.

1950 yılına kadar sigorta, yalnız iş kanununa giren müesseselerde uygulanıyordu. 1950 yılında kabul olunan İşçi Sigortaları Kurumu Kanununun, 5564 sayılı kanuna dayanarak, «işverenlerle, türlü organizasyon veya sendikalarla danıştıktan sonra dilediği gibi işçi sigortasını ayarlayabileceğine» dair bir hükmü vardı (1). Kanunun bu

(1) T.C. Resmi Gazete, 6.III.1950, No. 7449

hükmü aslında durumu değiştirmiyor ve yüz binlerce tarım işçisinin, ırgatların, eve iş alanların, mevsimlik işçilerin, deniz ve hava nakliyatında çalışan işçilerin, ufak imalathane işçisinin ve atelyenin bu kanun kapsamına hiç girmediğini de örtbas ediyor.

Bunun dışında genellikle, işçilerin sigortalanmaları kanunu, Türkiye'ye son derece yavaş yayılmaktadır. İşçi Sigortaları Kurumu yetkililerinden olan, S. Aksoy'un bildirdiğine bakılırsa, «Hastalık ve doğum sigortası»; İstanbul'da, yalnız 1 Mart 1951 tarihinden itibaren uygulanmağa başlamıştır. Edirne, Kırklareli Tekirdağ'da İstanbul'daki uygulamadan sonra başlıyor. 1 Nisan 1951 tarihinden başlanmak üzere sosyal sigorta kanununun Bolu ve Kocaeli'de de; 1 Eylül 1952 tarihinden itibaren İzmir'de; 1 Ekim 1952 tarihinden itibaren Balıkesir, Çanakkale ve Manisa'da; 1 Kasım 1952 tarihinden itibâren Bursa'da uygulanmağa başlanmıştır. S. Aksoy'un dediğine bakılırsa, «... 2 yıl içinde 400.000 işçiden yarısı kadarı, hastalık ve doğum sigortası kanunundan faydalanmağa başlamıştır» (1). Yazar bu meyanda yalnız iş kanununun kapsamına giren işçileri kastetmektedir. İlginç olan yön de şudur. Hastalık sigortası, şimdilik Türkiye'nin 66 ilinden ancak 14'ünde uygulanmaktadır (2).

Demek oluyor ki, iş kanununa giren müesseselerde çalışan işçilerin, ancak bir kısmı sosyal sigortadan faydalanır, öteki kısmı hiç faydalanmaz.

---

(1) İktisadi Yürüyüş, 30.XI.1952

(2) Zafer, 21.II.1954

3 — «Prensip olarak sosyal sigortaların finansmanı devlete veya işverenlere aittir. Veya hem devlet, hem de işveren bir arada bu sigortanın yükünü üzerine alır, sigortalıdan ayrıca para kesilmez.»

Ama Türkiye'de işçiler çok yüksek olan sigorta kesintilerini ödemek zorundalar. Böylece hastalık, ihtiyarlık vs. sigortları, aslında ve önemli bir kısmı doğrudan doğruya emekçiler tarafından ödenir.

Türkiye kanunları, doğrudan doğruya, bütün sigorta aidatlarının ve Sosyal Sigorta Kurumunun bütün diğer gelirinin sigortalıların ödentilerinden ibaret olacağını belirtmektedir (1).

Milletlerarası Çalışma Organizasyonunun misyonu bile, sigorta ödentilerinin çok fazla olduğuna işaret etmişti. Toplanan paraların arslan payını, gene de burjuva hükümeti kendi idaresine alıyor. «Halkçı» gazetesinin verdiği habere göre, Haziran 1954 tarihine kadar, toplamının çoğu emekçilerin sırtından çıkarılan ödenti, 65.000.000 TL'sına ulaşmıştır (2). Toplanan paralar bankalara yatırılıyor veya devlet tahvillerine çevriliyor (toplam tutarının % 20 kadarı) (3), ya da türlü yatırımlara kullanılıyor. Böylece S. Aksoy'un bildirdiği, toplanan paraların toplamının % 60'ı «işçi ve memurların ücretlerinden kesiliyor ve kesinti oranı da kanunla tesbit edilmiş oluyor», bu bedeller, özel kişiler veya devletin idaresine devrediliyor.

(1) Industry and Labour, vol. II, No. 12, Geneva, 1949, p. 484

(2) Halkçı, 24.VI.1954

(3) Ferit H. Sevmen, Sistematik Türk İş Hukuku Mevzuatı, İstanbul, 1953, s. 453. İktisadi Yürüyüş, 31.X.1952, s. 4

4 — «Sosyal sigorta idaresi sigortalıların temsilcileri tarafından ele alınmalıdır.» Türkiye'de bu ilkeye aldıran yoktur. Türkiye'de genelikle İşçi Sigortalarının idaresini elinde tutan genel müdürdür. Genel müdürü tayin eden hükümettir ve genel müdürün sorumluluğu yalnız ve yalnız hükümete karşı oluyor. Genel müdür, İşçi Sigortaları Kurumunun yetkililerini tayin eder, işçinin bütün idaresini elinde tutar ve bu kurumu tek başına temsil eder. Genel müdür, bu İşçi Sigortasının 7 kişiden ibaret olan yönetim kuruluna da dahildir. Yönetim kurulu ise genel müdür, dört yardımcısı ve işveren ile işçilerin birer temsilcisinden ibarettir ama bu temsilcileri, genel kurul seçer. Bu genel kurul, 15 kişiden ibarettir ve bunlar «işveren ile işçiler arasından seçilir» (1).

Kanunen, «işçi temsilcileri» için belirli bir sayı saptanmamıştır. Bu 15 kişi haricinde, genel kurula daha yedi - sekiz kadar türlü idare ve bakanlıklardan (Çalışma Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı vs.) tayin olunan kendi temsilci ve murakıbı da giriyor. Ayrıca sınırsız sayıda eksper, bilirkişi vs. bu kurulda yer almaktadır. Bu genel kurul, yılda bir kez toplanıyor ve devlet murakıpları tarafından sunulan raporları dinliyor. Genel kurul «idarenin sunacağı teklifleri kabul edebilir...», «kendi mülahazatını da bildirebilir ve İşçi Sigortaları ya da Çalışma Bakanlığınca ileri sürülebilecek sorunlara kendi kanaatini bildirebilir...» (2).

Görüldüğü gibi, Türkiye'de Sosyal Sigorta ida-

(1) M. Görkey, aynı yerde. 1947. s. 116

(2) M. Görkey, aynı yerde. 1947. s. 117

resi de tamamen burjuvazinin elinde bulunmaktadır.

5 — «Sosyal sigorta yoluyla yapılacak para yardımları normal yaşayış şartlarını garanti etmeli ve otomotik olarak yükselen ücretler ve hayat seviyesine uydurulmalıdır» (1).

Ama bu konuda, Türkiye'de en ufak bir şey yapılmış değildir, bu kural, genellikle hiç tatbik edilmiyor.

Böylece, konferans tarafından hazırlanan ve uygulama safhasına konulan 11 kuraldan, 5 kural Türkiye'de hiç kaale alınmıyor, artakalanları ise gelişi güzel uygulanıyor. 1945 yılına kadar Türkiye'de işçi sigortası namına hiçbir şey yoktu. Türkiye proletaryasının çok uzun süren ağır mücadelesi, ülkede, fiilen işçi sigortalarının ihdası bakımından, bir daha ağır bir çatışma halini alıyor ve Türkiye proletaryası ikinci dünya savaşı sonunda, bu sigorta isteğinden kesinlikle vazgeçmiyor, mücadelesini daha da artırıyor. Bu arada ikinci dünya savaşından sonra değişen dünya konjonktürüne paralel olarak demokratik hareketler de gelişmeye başlıyor ve Türkiye burjuvazisi, ister istemez bazı haklar tanımak zorunda kalıyor. Bunun için de, işçi sigortası konusunda özellikle duruluyor. Ancak, bu kanun kabul edilirken Türkiye kapitalistleri, Türkiye işçilerinin haklarını imkân nisbetinde sınırlandırmağa çalışıyorlar.

Bugün ülkede, fabrikalarda kaza sigortası, mesleki hastalıklar sigortası hastalık sigortası, doğum - analık yardımı, ihtiyarlık - emeklilik sigortası kısmi olarak mevcuttur.

---

(1) İktisadi Yürüyüş, 30.IV.1953, s. 5 - 19

Ama biz işçilerin bütün bu sigortalama türlerini bir bir incelemeden önce, Türkiye işletmelerinde emekçilerin iş kazalarını ele alalım, üzerine eğilelim.

Türkiye sanayisinde kazaların artması

Türkiye'nin yabancı ve özellikle ABD sermayesine bağlılığı arttıkça, emekçilerin omuzlarına çifte yükler biniyor: Hem; «kendi ülkelerindeki kendi kapitalistlerinin» yükü, hem de yabancı tekelcilerin yükü.

Türkiye burjuvazisi yabancı tekellerle bütünleşme sürecinde işçilerin sömürüsünü birden ve kesin bir şekilde artırmıştır. Bunu yapmak için de, «çağdaş sömürü biçimini» benimsemeğe başlamıştır. Türkiye sanayisinde emeğin yoğunlaştırılması, prensip itibariyle, eski teknik esasına dayanıyor. Kaldı ki bu teknik, artık son haddine kadar aşınmıştır. Bütün bunlar sonucunda, Türkiye'de hakim olan şartlar dahilinde bile daha hiç görülmemiş bir derecede kazalar artmağa başlamıştır. Türkiye'nin işçi hayatı, fabrikanın donatımında ve işletmede işçi hayatının korunması için gereken tedbirlerden çok daha «ucuzdur». Bir işçi, maden işletmelerinde, fabrikalarda, kömür işletmelerinde hayatını kaybettiği taktirde bunun sorumluluğu kapitaliste düşmüyor.Emniyet tedbirleri talepleri kesinlikle reddediliyor ve bunda ısrar edenler takibata uğruyorlar. Bunun için Türkiye tam anlamıyla iş-

verenin eline teslim edilmiş bulunmaktadır. Ne yerli, ne de yabancı kapitalistler emniyet donatımına fazla para yatırmak istemezler. İşçilerin iş şartlarının kolaylaştırılması ve daha büyük bir emniyet ve güven altında çalışması için ayrıca para harcamak istemezler. Bütün gayeleri, imkân nisbetinde, az olan sermaye yatırımları karşısında işçilerin sömürüsüne dayanarak, en fazla kâr sağlamalarıdır. İşte, üretimde kazaların korkunç bir hızla artmasının sebebi budur.

Türkiye istatistiği, ülkenin bütün üretim müesseselerinde, zaman zaman meydana gelen kazalar hakında tam veriler yayınlamaktan çekiniyor. Zaman zaman yayınlanan sayılar, bir hayli indirilmiştir.

Ama gene de, resmi istatistiklerin kısmi verileri dahi, üretimde kazaların hızla fazlalaştığı hakında yeteri kadar bir fikir verebiliyor.

Buna göre, örneğin Zonguldak kömür havzasında, her gün en az 11 kaza meydana gelmektedir (1). Her 75 kazadan bir işçi ölüyor. Demek oluyor ki, her hafta, kömür işletmelerinde bir işçi hayatını kaybediyor. Her iş günü, işçilerin sakatlanmasıyla sonuçlanan bir kaza meydana geliyor. Her gün işçilerin sağlıkları ve hayatları için tehlikeli olan avaryalar, kırılmalar, yıkılmalar, desteklerin çökmeleri ve buna benzer kazalar meydana geliyor. Böylece emekçiler, her an hayatlarını tehlikeye koyarak çalışmaktadır.

Aynı verilere bakılırsa, emekçilerin durmadan kazaya uğratılmalarına sebep, özellikle Zonguldak kömür havzasında, gerekli güvenlik tedbirlerinin

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 18, 1950, s. 194

zamanla alınmaması oluyor. Örneğin, 1949 yılında, ham maddenin yıkılması neticesinde, 924 kaza meydana gelmiştir. Ayrıca, demiryolu vagonetlerinin kazaya uğrayan asansörünün kopması sonucunda yılda 895, ölümle neticelenen kaza kaydolmuştur.

Elbetteki bu kadar feci kaza sayılarına imkân olamazdı, eğer Türkiye burjuvazisi ve hükümet güvenlik donatımı, emniyet tedbirleri ve çalışma şartlarının ıslahı için yapılacak masrafı, «fuzuli masraf», saymasalardı...

Ülkenin diğer işletmelerinde de çalışma şartları aynı derecede tahammül dışıdır. İşçi Sigortasının zaman zaman yayınladığı verilerden bunun da tablosunu çizmek güç olmuyor.

Bu kurum, çalışma bölgelerinin , 14 bölge idaresinde kaydolunan kazalar hakında, aşağidaki gerçekleri yayınlamak zorunda kalmıştır:

Üretimin türlü kollarındaki iş kazaları sayısı (*)

Yıl	Üretim	Yeraltı işleri	Fabrika-atelye	Nakliyat	Tahmil-tahliye işleri	Diğer-leri	Toplamı
1950	1049	5768	7764	350	1732	592	17 255
1951	1906	6469	8799	619	2328	2353	22 474

Yukarıda cetvelden, kazaların ne kadar korkunç bir şekil aldıklarının çıkarılması kolaydır.

(*) İstatistik Yıllığı, cilt 20, 1952, s. 232

Bir yılda kazaların sayısı 5209 üniteye yükselmiş bulunmaktadır (1).

İş ve İşçi Bulma Kurumu kazaların sebeplerini izah ederken binlerce kazadan yalnız 19 561 kazanın gerçek sebebini açıklıyor.

Buna göre işçilerin çoğu, işyerlerinin darlığı, işyerine ağır cisimlerin düşmesi, makinelerin insan hayatını koruyan ayrı düzenin olmayışından dolayı kazaya uğruyorlar.

1951 yılında kaza sebepleri (*)	Kaza olaylarının sayısı
Düşme	5 263
Elektrik çarpması	4 612
Fazla darlıktan meydana gelen travmalar	3 155
Kesmeler, sivri cisimlerin batması	2 107
Baskı altında kalması	1 316
Makinenin çekmesi	1 012
Yıkılmalar, çökmeler	985
Yangınlar, patlamalar	831
Diğer kaza sebepleri	280
Toplam sayı	19 561

(*) İstatistik Yıllığı, cilt 20, 1952, s. 233

(1) Gün dergisinin verilerine göre (24.IV.1946), Türkiye'de yalnız 1943 yılında, 11 958 kaza olmuştur. Bunlardan 5692 kaza, kömür madeninde meydana gelmiştir. Bu kazalar neticesinde, 133 işçi hayatını kaybetmiştir, 248 olayda işçi, ya kollarını ya da bacaklarını kaybetmiştir, 297 kişinin iç organları fena halde zedelenmiştir, 456 kişinin kemiği kırılmıştır. 1943 yılındaki kazaların sebebi, şöyle tesbit ediliyor: 4078 olayda işyerinde ağır şeylerin çökmesi, 2969 olayda ağır bir şekilde bir uzvun kesilmesi, 920 olayda işçilerin yüksek yerlerden gerekli tedbir alınmadığından düşmesi, 872 olayda gene gerekli tedbir alınmadığından makine içine

Demek oluyor ki, bütün veriler, Türkiye'de işyerlerinde kazaların gittikçe arttıklarını ispatlıyor. Ölümle neticelenen kazalar da gitgide artıyor.

1950 yılında, ölümle neticelenen kazalar 194 iken, 1951 yılında artık 296'ya yükselmiştir. İşçilerin sakat kalmalarına sebep olan kazaların sayısı, tam üç kat artmış bulunuyor (1).

Gene de yukarıda gösterilen veriler, Türkiye işçilerinin yalnız ufak bir bölümünü kapsamaktadır.

Kazalar ve mesleki hastalanmalar hakkında inanılır istatistikler olmadığından, Milletlerarası Çalışma Organizasyonu, üretim yerlerinde, işçilerin, ölüm ve sakatlanma yüzünden meydana gelen kayıplarını kendisi tesbit etmeğe çalışmış ve neticede; kaza ve mesleki hastalıklar yüzünden iş zamanı kaybının yılda 5 - 6 milyon iş gününe ulaştığını hesaplamıştır. Bu demek oluyor ki, bu kayıp, yılda, bütün iş günlerini çalışan 20 000 işçinin emeği yerini tutuyor (2). Şunu da hemen kaydedelim ki, bu misyonun, bu hesaplardan maksadı, Türkiye burjuvazisine, «mümkün olduğu kadar az iş zamanı kaybetmeleri» tavsiyesidir.

çekilmesi, 569 olayda göze bir cismin batması, 629 olayda insan gücünü aşan bir ağırlık kaldırma zorunluğu, 63 olayda elektrik akımına çarpılması, vs.

(1) İstatistik Yıllığı, cilt 20, 1952, s. 252

(2) The Labour Problems in Turkey, Geneve, 1950, p. 127. Türkiye'de iş kazalarının nedenlerini açıklarken Milletlerarası Çalışma Organizasyonu, şunları da ekliyor: Bu veriler hiç şüphesiz ki gerçek verilerden hayli düşüktür. Çünkü yılda bildirilen bütün olayları ele almaktansa, bu istatistikler sadece karşılığında tazminat ödenmiş olan olayları ele alıyor. Bu verilerin çok düşük olmalarını ispatlayan başka bir delil daha var: misyonumuzun

İkinci dünya savaşından sonraki devrede, Türkiye ekonomisi militarize edilmeğe başlanıp, Türkiye proletaryasının sömürüsü de arttıkça, ülkenin üretiminde iş kazaları gittikçe arttı. Türkiye burjuvazisi, işçileri korumayıp, ölüm ve sakatlıkla karşı karşıya bırakırken aynı zamanda çalışanları gerçekten demokratik ilkelere dayanan sigorta hakkından da yoksun bırakmıştır. Bunu, kaza sigortaları ve mesleki hastalıklar sigortasının nasıl yapıldığından da anlamak mümkündür.

İşçilerin kaza ve mesleki hastalıklara karşı sigortalanması

Türkiye'de işçi sigortası, 27 Haziran 1945 tarihli 4772 sayılı kanun uyarınca yapılmaktadır. Bu kanunun adı: «Kaza, mesleki hastalıklar ve doğum sigortası» olup, kanunun ilk metni sonradan bir kaç defa değiştirilmişti (26 Şubat 1947 tarihli 5019 sayılı kanunla, 1 Mart 1950 tarihli 5565 sayılı kanunla, 5 Mart 1952 tarihli 5929 sayılı kanunla) (1).

---

muhtelif yerlerde olaylar hakkında aldığı bilgiye göre, iş zamanının kaybı hakkında hiç bir yerde bilgi verilmiyor. bu gibi olaylardan, İşçi Sigortları Kurumuna hiç haber dahi verilmiyor (aynı yerde s. 127).

(1) Esas kanunun metni, M. Görkey'in, yukarıda adı geçen eserinde ve ayrıca Ferid H. Seymen'in «Sistematik Türkiye Hukuku Mevzuatı», İstanbul, 1953, adlı eserinde mevcuttur.

İş kanunu, işçilerin, bu kanun dahilinde olan bir işyerine girdikleri zaman, otomatik olarak kazalardan ve mesleki hastalıklardan sigortalanmış olduklarını varsaymaktadır (1). Ancak kanunun bu hükmüne fazla uyulmuyor.

Kanuna göre, bu tür sigortalar için işverenler, işçilerin toplam ücretlerinin % 0,5'i ilâ % 5'i arasında prim öderler (2). Ama gerçek hayatta, bu hüküm de çok defa hiç uygulanmıyor. Kapitalistler bu paraları işçi sigortalarına ödemek için, işçi ücretlerinden kesintiler yaparlar. Yüksek Hakem Heyetinin aldığı bir çok kararında, işverenlerin türlü dilekçelerinden aktarmalar yapılmaktadır. Bunlara göre sigorta ödentileri işçilerin ücretlerinden kesiliyor ve kaza ile mesleki hastalık sigortalarının, işçilerin hesabına gerçekleştirildiği de belirtiliyor.

Sigorta paralarının ödenmesi, «işçilerin ücret tutarının» bordrosu üzerine yapılıyor ve bu bordro işveren tarafından hazırlanıyor. Bunun için işveren, dilediği gibi şu veya bu işçiyi bordrodan çıkarabilir ve böylece bu işçi sigorta dışında bıraktırılır.

Bunun bir örneği olarak ,«Avustro-Türk Tütün Anonim Ortaklığı» İstanbul Şirketi gösterebilir. Bu şirketin işçileri, şehrin Hakem Heyetince tesbit edildiği gibi, günde 260 - 270 kuruş alarak, yılın yalnız 8 ayında çalışıyor ve çok ağır şartlar altında bulunuyordu. Bu şirket, gerekli sigorta

(1) M. Görkey, aynı yerde, 1947, s. 63 - 64

(2) M. Görkey «Son Değişikliklere göre İş Kanun ve Bu Kanunla İlgili Mevzuat», İstanbul, 1951, s. 96-97; İktisadi Yürüyüş, 31.X.1952

bedellerini ödemiyor ve böylece işçileri sigorta dışında bırakılıyor (1).

Böylece aidat ödeme sistemi gene de işçiler aleyhine dönüp, işverene türlü kaçamak fırsatları veriyor.

İşçi Sigortası Kanununun 41. maddesi, şunu da öngörmektedir: Bir üretim yerinde, emniyet sistemi yoksa, İşçi Sigortası Kurumu böyle bir tekniğin kurulmasında ısrar edemez. Bu idarenin bütün «endişe ve gailesi», sadece böyle yerlerde sigorta aidatının yükseltilmesi oluyor (2). Bu sistem ise örneğin bir geminin sigortalanması gibi uygulanıyor. Gemi aşınmış ve deniz aşırı seferlerde bu gemiye güvenilemiyorsa, sigorta tutarı yükseltiliyor. İnsanların mukadderatı ise hiç kimseyi ilgilendirmiyor. Bu hüküm, işçilerin sigortalanması için güzel bir örnektir, kapitalist sigorta özelliğinde, işçilerin sağlıkları ve hatta hayatı hesaba katılmıyor. Kapitalistin bütün endişesi, işçilerin hastalanmaları ve mahvından dolayı «zarara girmemesidir».

Bir işçi, sigortalanmamış idiyse bu demek değildir ki, işçinin sakatlanması, ölümü ya da mesleki bir hastalığa tutulması halinde o veya ailesi geçimlerine yetecek kadar bir yardım alacaklar.

Kanunun metnine dönelim: 1. madde diyor ki, aşağıdaki haller iş kazası sayılır; a) sigortalı işçinin işyerinde başına gelen kaza, b) işveren veya işverenin yerine bakan tarafından idare olunan bir iş sırasında meydana gelmişse, c) olay iş sırasında işverenin veya müessesenin kurtulması sıra-

(1) T.C. Resmi Gazete, 22.IV.1953, No. 8392

(2) M. Görkey, aynı yerde. 1951. s. 110

sında meydana gelmişse, ç) bir işçinin sakatlanması veya ölümü iş zamanında meydana gelmişse (1).

Bütün bu hükümlerin pratikte ne demek olduklarını, S. Aksoy, Zafer gazetesinde hepsinden iyi açıklıyor (2). İzmir'de bir tütün fabrikasında müdürlüğün kusuru yüzünden, 1952 yılının Eylül ayında çok büyük bir yangın çıkmıştı. Yangın sırasında 20 işçi can vermiş, 200 küsür kişi ağır bir şekilde yaralanmıştı (3). Bu hadise bütün Türkiye'de emekçi çevrelerinde büyük infial uyandırmıştı. Emekçilerin infiali, o sıra daha da artmıştı. Çünkü Soma kömür işletmesinde, bir amerikan firması olan Boidon Hamilton tarafından idare edilen kömür çıkarma işleri sırasında, bir gaz patlaması neticesinde 5 işçi ölmüş, 20 işçi sakatlanmıştı. İnfilaktan hemen sonra bu kömür ocağında başlayan yangın bir çok işçi için çıkış yollarını kesmişti. Maden işletmesi müdürlüğü bu felâketi ve ölenin, sakatlananların sayısını örtbas etmeğe çalışmıştı (4). Gene aynı ayda Zonguldak - Kozlu demiryolunda kömür yüklü katarların çarpışmasıyla mey-

(1) M. Görkey aynı yerde. 1951, s. 94

(2) Zafer, 13.IX.1952

(3) Ulus. 2.IX.1952

(4) Şunu da belirtelim ki, kazayı örtbas etmek için Madenin müdürlüğü, ölen ve sakatlananların sayısını gizlemiştir. Hatta patlama sırasında maden ocağında bulunanların sayısını bile bildirmeğe lüzum görmemiştir. Basına ilk sızan haberlerden sonra, basına baskı yapılarak, iş örtbas edildi. Demek ki, ölenler, ve sakatlananların sayısı ilk bildirilen sayıdan çok daha fazla olacaktır.

dana gelen kazada tren personelinden 6 kişi ağır yaralanmıştı (1).

S. Aksoy yazısında işçi sigortası ile ilgili kanunun bazı hükümleri üzerinde duruyor. S. Aksoy bu kanunda, yalnız üç hükme göre işçilere bir sosyal yardımın yapıldığını yazıyor. Bu da sigortalı olan işçilerin kaza sırasında işyerinde, iş zamanında olmaları, bir de kazanın sebebinin sigorta şartlarına uyması hükmü (2).

«İş zamanı» ilkesini ele alalım. «İş kanununda» tayin edildiği gibi, kazanın ille de iş zamanı sırasında meydana gelmesi şarttır; yemek paydosu, işverenin bizzat tarafından emir verilmeden yapılan işler vs. sebep olarak sayılmıyor.

Böylece örneğin, Soma madenlerinde meydana gelen patlama öğle paydosuna rastalamışsa, ölenler ve sakatlananların aileleri, sigortalı olsalar ve aidatını muntazaman ödemiş olsalar bile, yardımdan mahrum kalıyorlar.

İşçiler, işverenin kesin emri olmadan çalıştıkları zaman, başlarına bir kaza gelmişse, gene hiç bir yardım alamazlar. Üstelik de böyle olaylarda kapitalist dilediği gibi davranabilir: İşveren, kazanın iş sırasında olup olmadığını ve bu işin yapılması için emir verip vermediğini her zaman inkâr edebilir.

İşçilerin hayatları ve sağlık durumlarını aynı derece hiçe sayan «işyeri» deyimidir. İş kazası işyerinde olmamışsa da, paydosta, yemek sırasında

(1) Ulus. 19.IX.1952

(2) S. Aksoy, İşçilerin Sigortalanması ve Sigortanın Uygulanması», Zafer, 13.IX.1952

vs. gibi hallerde başlarına gelmişse, gene işçiye herhangi bir yardım ödenmiyor.

Üçüncü ilke: «kazanın sebebi», bu ilkenin başlıca kriteri şu: İşçi kazaya bizat kendisi sebep vermemiş olmalıdır. Örneğin, sigortalının başına, «kendi kabahati yüzünden» kaza gelmişse, hiç bir yardım talebinde bulunamaz.

Sigorta kanunu, kazaların «sebeplerini» büyük bir titizlikle inceleyip üzerinde duruyor; acaba, kaza doğrudan doğruya «işçinin kabahatinden» mi olmuştur? Örneğin kanunun 56. maddesi, işyerinde meydana gelen kazaların, 48 saat zarfında hem polise hem de İş ve İşçi Sigortaları Kurumuna haber vermek zorunda olduğunu belirtiyor. Bu bildiri önceden hazırlanmış bir formülün doldurulmasından ibarettir. Bu formülde kazazedenin adı, soyadı ve numarasından başka bir de, «kazanın sebebi ve gelişmesi» hanesi de dolduruluyor ve bu haneden sonra şahitlerin de adları adresleri bir çok başka bilginin verilmesi de şart koşuluyor. (1). Kanunun 62. maddesi, kazanın kimin kabahatı yüzünden meydana geldiğinin tesbitini de şart koşuyor (2).

Tahkikat öylesine titizlikle yapılıyor ki, sigortalının ölümü vukuunda cesedine otopsi yapılıyor (kanunun 65. maddesi) (1).

Bütün bu formalitelerin tek sebebi, işçinin kendi ölümü veya sakatlığında bizzat kabahatlı oluşunun isbatıdır, böylece ailesine tazminat ve yardım ödenmez. Ne işçiler ve temsilcileri, ne de

(1) M. Görkey, aynı yerde, 1951, s. 116

(2) M. Görkey, aynı yerde, s. 117

(3) M. Görkey, aynı yerde, s. 118

sarı sendikaların temsilcileri kaza tahkikatına katılamıyor. Tahkikat komisyonunun kararının temyiz edilmesi hiç bir netice vermiyor, çünkü dilekçe döner dolaşır neticede aynı komisyonun eline düşer.

Böylece, bir işletmede kazadan sigorta edilmiş olması hiç bir zaman sakatlık vukuunda yardımdan istifade edilebilmesi anlamına gelmez. Sakatlanmış işçilere ve ölen işçinin ailelerine yapılacak yardım burjuvazi tarafından öylesine formalitelere bağlanmıştır ki, bu yardımlar çoğunlukla hiç ödenmiyor.

Mesleki hastalığa tutulmuş bir işçinin, sigorta yardımından faydalanması için, gene de bu üç mahut prensibin bir araya gelmesi şarttır: «zaman», «işyeri» ve de «sebep». Kanunun metninde hangi hastalıkların mesleki hastalık sayıldıkları hakkında hiçbir açıklık yoktur. «Mesleki hastalanma» (genel hastalanmalar dışında) kesinlikle, Yüksek Sağlık Kurulu tarafından saptanıyor (1).

Bunun neticesinde, Türkiye'de binlerce ve onbinlerce hasta işçi (sigortalı olsun olmasın) hiç bir yardımdan yararlanamıyor. En çok yaygın olan mesleki hastalanmalar; örneğin verem, mesleki zehirlenmeler, vs. mesleki hastalık sayılmıyor. İşçi Sigorta Kurumu bile, 1949 yılında çalışma raporundan alınmış bir kararı belirterek; konuya değinmiyor; «mesleki hastalıkların tayini tamamen muğlaktır ve işletmelerde belirli bazı hastalıklara özgü kalıyor. Oysa ki mesleki hastalıklar işçilerimizin en büyük ıstırabıdır ve işçilerimiz bu hasta-

(1) M. Görkey, aynı yerde, 1951, s. 95

lıkların pençesinde kıvranıyorlar» (1). Mesleki hastalık kurbanı olan işçilerin durumu gerçekten korkunçtur. Vereme tutulmuş bir çok işçinin mektuplarından birini ele alalım.

Karabük Demir - Çelık fabrikalarına bağlı, haddeleme atölyesi ustalarından, Ş. (yani kalifiye işçi tabakasından olan ve ortalama işçi ücretinden daha yüksek ücret alan bir işçi) Zafer gazetesine şunları bildiriyor (Fabrikada en ağır işte 6 yıl kadar çalışmıştır. Neticede vereme yakalanmıştır.) : «Bu işletmenin doktoru, diyor Ş. Güneş mektubunda, durumumu tesbit ettikten sonra benim ağır işlerde çalışamayacağımı bildirdi. Ben işçi sigortalarına müracaat ettimse de, onlar doktorun kanaatini hiçe saydılar. Hiç bir olumlu sonuç alamadım. Ve başvurduğum yüksek Sağlık Kurulunda da benim durumumla ilgilenen olmadı. Bugün İşletmenin aldığı bir kararla işten çıkarıldım, öteyandan da hastalığım mesleki hastalık olarak kabul edilmediği için, hiç bir yerden yardım görmüyorum. Benim durumumda daha 6 arkadaşım var. Şimdi ailemle, çocuğumla ne yapacağım, onlar da mel'un hastalığı benden kapmışlar. Hangi devlet kurumu bize yardım edecektir? Böyle bir yer yoksa, hiç değilse işletme bana daha hafif bir iş veremez miydi?» (2). Bu mektuba karşılık daha bir diyecek olamaz.

Bakalım, sakatlanmış bir işçi veya iş sırasında ölmüş bir işçinin ailesi ne gibi yardımdan faydalanıyor?

---

(1) Türk Ekonomisi, Temmuz 1949

(2) Zafer, 16.II.1951

Kanunun 10. maddesi gereğince, bir kaza vukuunda ilk yardım, ya sakatlanan yada sakatlananın ailesine doğrudan doğruya işveren tarafından yapılmalıdır (1).

Bir kapitalistin işçiye veya işçinin ailesine yaptığı «yardım», Sosyal Sigortalar Kurumu tarafından tanzim ediliyor. (Hastalanmanın sebebi incelendikten, bütün formolitelerin yerine getirilmesi vs.'den sonra.) Dördüncü gününden itibaren sigortalı olan işçiye veya ailesine, artık Sosyal Sigortalar Kurumu yardım yapmaktadır. Bu yardım, ücretin % 50'sinin, nakten ödenmesinden ibarettir, yani bu ücretten ne sigorta ödentisi ve ne aynî yardım kesiliyor. Sigortalı işçinin işgücünü yitirmiş, bakmağa mecbur olduğu kimseleri varsa, o zaman işçiye ücretinin 2/3'ü nakden ödeniyor. Sakatlanan, hastahaneye yatırılmış ve orada ilâç alıyorsa, Sigorta kendisine nakit olarak ancak ücretinin 1/3'ünü öder. Yardım, ya Sosyal Sigorta Kurumu tarafından, ya da işveren tarafından veya onun temsilcisi tarafından ödenebilir (2).

Türkiye'de sigortalama şartalarını bir hayli zorlaştıran ve kötü duruma düşürene bir çok hal, üzerinde durmağa değer. Herşeyden önce, aldığı ücretin % 50 tutarındaki yardım, çok düşük bir paradır. İşçi ücretlerini incelerken, işaret ettiğimiz gibi, daha yüksek ücret alan kalifiye işçilerin ücreti bile, dört kişiden ibaret olan bir ailenin geçimi için gereken asgariden düşüktür. Bu ücretin dahi ancak yarısını alan işçi dilenciden beter bir duruma düşüyor. Üstelikte gittikçe artan hayat paha-

(1) M. Görkey, aynı yerde, 1951, s. 99

(2) M. Görkey, aynı yerde, s. 13

lılığı karşısında bu yardımın gereçek iştira gücü de gün geçtikçe düşmektedir.

Geçici bir süre için, işgücünün kaybedilmesi karşılığında ödenen yardım, ortalama gündelik ücretin (nakit olarak ödenen) hesaplanmasına göre ödenir. Bu ise, yardımın bir hayli kısıtlanması demek oluyor. Çünkü işçilerin çoğunun, aynî olarak aldığı ücret, tüm ücretin % 20 - 30'unu teşkil etmektedir.

Aynî ödemeler ve «sosyal yardım», sakatlık veya hastalık gibi olaylarda hiç hesaba katılmamaktadır. Böylece, bir işçinin işgücünü kaybetmesi vukuunda, kendisine ödenen yardım parası gülünç derecede azdır ve normal ücretinin % 20 - 30'unu geçmez. Böyle bir sayı hiç bir zaman işçinin normal geçimini sağlayamaz.

Hele çalışma gücünü tamamen yitirmiş olan işçinin durumu, çok çok daha fenadır. Onun durumunu, bir işsizin durumuyla kıyaslamak mümkün. Geçici bir süre için işgücünü yitiren işçiye ödenecek olan bütün yardımların dışında, böyle bir işçi, yıllık nakit ödemeler üzerinden bir emeklilik ücretini alır. Neticede bu yardımın toplamı daha da düşüyor. İşçi tam bir yıl çalışmamışsa (bu ise, ülkedeki işsizlik karşılığında, sık sık karşılaşılan olaylardan sayılır) yardımın tutarı ona göre kısıntılara uğrar. Kanun bile bu durumu öngörmektedir ve genellikle, herhangi bir paranın geri kalması için, işçiden aylık ücretin tutarı hesaplanırken, yardım tutarının ayda 5 liradan az olamayacağını öngörmektedir.

Sigortalının ölümü vukuunda, sigortalının dul karısı şunları almaktadır: İşçinin belediye nikâhı ile nikâhlısı olması, onun bakımına muhtaç

olması, başka hiç bir yerden gelirinin olmaması şartıyle, nakit olan ücretin yıllık tutarının, % 30'unu alır (1). Ölenin karısı nafaka alıyorduysa, kendisine ikinci kez evleninceye kadar nafaka tutarının % 30'u ödeniyor.

Gördüğümüz gibi, kazada ölenin ailesi için şartlar son derece kötüdür. Kanunun ayrı bir hükmü ile, kazada ölen kocası için dul maaşını, dul olan kadının başka bir yerde çalışmaması şartıyle ödendiğinden, bu şekilde yardım alma imkânı da son derece darlaşıyor. Çünkü, son derece düşük olan ücretler ve hele hele yardım paralarının azlığı yüzünden, kazada ölenin karısı da, çocukları da aç kalmamak için, ister istemez çalışmak zorunda kalıyorlar.

16 yaşını doldurmamış her yetim çocuğa, ölenin yıllık ücretinin % 15'i oranında bir yetim maaşı bağlanıyor (2). Çocuğun anası da, babası da ölmüşlerse, çocuğa yetim maaşı olarak ölenin yıllık ücretinin % 25'i ödeniyor. Ancak bir aileye ödenen sigorta yardımı, hiç bir halde ölenin yıllık ücretinin % 60'ını geçemiyor (3).

Ölmüş olanın ailesine, yalnız karısı ve iki çocuğu için yardım parası ödeniyor. Ölenin üç veya daha fazla çocuğu var ise, üçüncü çocuk için yardım parası ödenmiyor. Öte yandan da, ölenin dul karısı parasından yararlanmak istiyorsa, çalışamaz.

Böylece, Türkiye'de işçilerin kaza ve profesyonel (mesleki) hastalıklarından dolayı, sigortası ya-

(1) M. Görkey, aynı yerde, s. 17, 102

(2) M. Görkey, aynı yerde, s. 103 - 104

(3) M. Görkey, aynı yerde, s. 104 - 105

terli olmaktan çok uzaktır. Üstelik de bu durum, kapitalist işletmelerde sakatlanma olaylarının gitgide arttıkları bir ülkede müşahade edilmektedir.

Hastalık sigortası: Türkiye'de hastalık sigortası, 5502 sayılı ve 4 Ocak 1950 tarihli kanuna göre uygulanmaktadır. Ama bu sigortalama şekli de bir nevi ticarete bağlıdır. Kanun, Mart 1951 tarihinde kısmen yürürlüğe girmiştir ve bugün, Türkiye'nin sadece 10-12 bölgesinde uygulanıyor. Kanunun başlıca hükümleri şunlardır:

Kanun, yalnız iş kanununun uygulandığı bölgelerde geçerlidir. Hastalık sigortası, ülkenin şu veya bu bölgesinde, ancak Bakanlar Kurulunun özel kararı üzerine uygulanır.

Hastalık sigortasını almağa hak kazananlar, ancak başka türlü sigortası olmayan işçilerdir (iş kazalarına, mesleki hastalıklara, doğuma karşı sigortalanmamış olanlar). (1)

Sigortalı olan, aldığı ücretinin % 4'ü oranında, en az yılda 200 işgünü boyunca veya 160 işgünü için % 5 oranında aidat ödemek zorundadır. Kanuna göre bu aidatın yarısını, aslında işçinin çalıştığı müessesenin sahibi ödemek zorundadır (2). İşçinin çalıştığı müessese sahibinin, bu kanunun 25. maddesinin hükmüne göre, işçinin ücretinden bu kesintileri, cebren yapmağa yetkili olduğu da öngörülmektedir. Böylece, bir kapitalist sınırsız kesintiler yapabildiği gibi, üstelik de sigorta bedellerinin bir kısmını değil, « «işçinin hastalanıp işe gelmediğinden dolayı tazminat» vs.)

(1) Ferid H. Seymen, «Sistematik Türk İş Hukuku Mevzuatı», İstanbul, 1953, s. 474

(2) F. H. Seymen, aynı yerde, s. 478

bütün bedeli birden kesebilir ve işçiler, iş sahibinin bu aidatları gerçekten ödeyip ödemediğini, yani sigorta olup olmadıklarını bile bilemezler.

Ancak sigorta ödenmesi ile sigortalılara yardım paralarının tefrikinde işverenlerin diledikleri gibi davranma imkânları da bitmiyor. Kanunun bir çok hükmü işçilerin haklarını daha da kısıtlıyor, hem de çok önemli bir şekilde kısıtlıyor. Kanunun 20 maddesi gereğince işçi, «kasıtlı bir hareket neticesinde» hastalanmışsa, hiç bir yardım göremez.

Bir işçi, «kendi ihmalkârlığından» hastalanmışsa, yardım yüzdesi % 50 oranında indiriliyor. Kanunun 21. maddesi uyarınca, şunlar saptanmış oluyor: «Affolunamaz bir ihmalkârlık sonucu olarak, hastalanan bir sigortalıya ödenecek olan, geçici işgücünü kaybetme yardımı, bu ihmalkârlığı oranına göre yarısına kadar indirilebilir» (1). Böylece Türkiye'nin kapitalistlerine, kanun marifetiyle, zaten gülünç derecede düşük olan yardımları hiçe indirme imkânları veriliyor. Bunun bahanesi de, «işçilerin kendi ihmalkârlığı» yüzünden olan hastalıklarıdır. Bir işçi devamlı olarak aidatını ödemiş, «kasitle» hastalanmamış ve kanunun bütün gereklerini yerine getirmişse; hastalığının 4. gününden başlamak üzere, ücretinin % 50'si oranında yardım alabiliyor. Ancak işçi, 15 günden fazla hasta olursa, o zaman bu yardım, hastalığının ilk üç günü için de ayrıca ödeniyor. İşçinin hastalığı 15 günden az sürerse, sigorta hükümlerini tesbit edenler, işçinin hastalanmasından başlamak üzere

(1) F. H. Sevmen, «Kararnameler, Talimatlar Külliyatı», s. 478

ilk üç gün için, bir hayli «büyük tasarruf» elde ediyorlar.

Bir işçi bu yardımı, aynî olarak, yani ilâç şeklinde, hastahaneye yatırılması, doktorun çağırılması biçiminde de alabilir. Ancak hastanın, doktorun tavsiyelerine uymadığı anlaşılırsa (kanunun 24. maddesine göre) bu gibi yardımlardan dahi yoksun kalabilir. Kanunun bu hükümleri, hastalık sigortasını gerçekten ve lâyikiyle alan işçi çevresini son derece kısıtlamaktadır. Oysa ki bu tür sigorta için kesilen ödentiler bir hayli önemli para tutmaktadır. Çünkü bir işçi, yardım hakkını kazanabilmek için, sigorta fonuna aylık ödentinin en az % 14'ünü yatırmak zorundadır. Oysa ki, aldığı yardım, ücretinin % 50'sini geçmiyor ve bu seviyeye ulaştığı takdirde de işçi kendini mutlu sayabilir. Bundan anlaşılıyor ki, Türkiye'de hastalık sigortası, yalnız doğrudan doğruya işçilerin hesabına olmakla da kalmıyor; üstelik bu gibi sigortayı uygulayan örganizasyonlara hayli büyük bir gelir sağlıyor.

5502 sayılı kanun analık, yani doğum sigortasını öngörmektedir, bunun ana prensiplerini, daha aşağıdaki metinde bir bir ele alacağız. Analık veya doğum sigortası, Türkiye'de, «Kaza, mesleki hastalıklar ile anlık (doğum) sigortası»na dayanarak uygulanıyor (4772 sayılı kanun). Buna hastalık sigortası da giriyor. Prensip olarak bu sigorta biçimi daha yukarıda ele aldığımız sigorta biçimlerinden hiç bir şekilde farklı değildir. Türkiye hükümetinin kararıyla doğum ve analık ödentisi 4772 sayılı kanuna göre bir işçinin tüm ücretinin

% 1'ini teşkil etmektedir (1). Sigortalı kadın işçi, hastalık sigortasından da ayrıca bir yardım göre-

(1) M. Görkey, aynı yerde, 1947, s. 290

cekse, ücretinden kesilen ödenti % 2'ye yükseliyor (bir de ücretinin % 2'si nisbetinde, işveren ayrıca aidat ödemek zorundadır) (1).

Ancak, hamilelik ve doğum vukuunda alınacak yardım için, 4772 sayılı kanuna göre aşağıdaki şartlara uyulması gerekiyor:

1 — Sigortalı kadın veya kocası bir yılda en az 160 işgünü fiilen çalışmış olmalıdır, üstelik de çalıştıkları müessese iş kanununa tabi olan bir müessese olacaktır (2). Demek ki analık ve doğum sigortasından yararlanan kadın işçiler, ancak iş kanununun geçerli olacağı yerlerde çalıştıkları takdirde bu hakkı kullanabilecekler. Ama çok ufak işletmelerin ve iş yerlerinin sigorta zorunlukları yoktur.

2 — Hamilelik ve doğum için, bir de diplomalı doktor veya ebeden bir tezkere alınması şarttır (3). Diplomalı personelin mevcudiyeti zaten az o-

(1) F. H. Seymen, aynı yerde, s. 480. Hamilelik ve analık sigortası, sigorta kanununa göre, «hastalık sigortası» fasılından ödeniyor. Yani hamilelik ve analık, 9 haftayı geçmeyen bir hastalığa eşit tutuluyor. Hamilelik ve doğum sigortası, sözüm ona «kademe kademe» hastalık sigortasına eşit tutulacak ve böylece «kaza, mesleki hastalıklar ve analık» sigortaları yerini tutacaktır. Türkiye'de fiilen analık ve hamilelik sigortası, 1947 yılı iş kanununa göre uygulanmaktadır.

(2) M. Görkey, aynı yerde, 1951, s. 107, madde 32 (5564 sayılı kanuna göre bir tashihle).

(3) M. Görkey, aynı yerde, 1951, s. 107, B fıkrası; ve ayrıca F. H. Seymen, aynı yerde, s. 478.

lan Türkiye'de, böyle bir tezkere almak da bazı yerlerde çok zor oluyor. Ülkede yeterli bir sağlık sistemi de olmadığından, bu hal kendiliğinden, bütün diğer şartlar yerine getirildiği halde, bazı hallerde doğum - analık yardımından faydalanmaya engel olabiliyor.

3 — Bütün formalitelerin yerine getirilmesi (yani ödentilerin ödenmesi, diplomalı doktordan tezkere alınması v.s.) doğumdan en geç 50 gün önce müesseseye ibraz edilecektir (1). Bu şart yerine getirilmediği takdirde, sigortalı olan kadın işçi hiç bir yardımdan yararlanamıyor. Kanunun bu maddesi, alınacak olan bu ufacık yardımın bile hiç ödenmemesi için daha ne engeller çıkarıyor. Tutalım ki, bütün bu şartları bir araya getiren sigortalı işçi (hastalık sigortası kanunu ihdas edilmeden önce) ücretinin % 70'ini nakten alıyordu. Hastalık sigortası kanununa göre, yardım, nakit olarak alınan paranın % 50'sine kadar indiriliyor. 1952 yılında hamilelik yardım paraları, doğumdan 3 hafta önce ve doğumdan 3 hafta sonrasına kadar veriliyordu. Yani topyekûn bu yardım 6 hafta işliyordu. 1952 yılından beri bu yardım, 9 hafta ödeniyor (doğumdan 3 hafta önce ve doğumdan 6 hafta sonra) (2). Yardım süresi uzatıldığı halde, doğum yapan kadının sağlık durumunun tekrar çalışabilir bir seviyeye getirilmesi için bu süre yetersizdir. Sosyal sigortalarla ilgili Milletlerarası Konferansında tesbit edildiğine göre; düzenlenen normlar ve sosyal sigorta kurallarında, hamile o-

(1) F. H. Seymen, aynı yerde, s. 316 - 317

(2) M. Görkey, aynı yerde, s. 107, madde 32, B fıkrası ve ayrıca F. H. Seymen, aynı yerde, s. 476.

lan bir kadının, «14 haftalık bir izin hakkından istifade etmesi» gerektiği gibi işçi kadına, «izninden önceki hayat seviyesini sağlayan miktarda yardım parasının ödenmesi» gerektiğini ayan beyan açıklıyor.

Ama gördüğümüz gibi, Türkiyeli kadın işçi, sadece 9 haftalık izinle, hiç bir suretle aynı hayat seviyesini sağlayamayacak kadar düşük bir yardıma hak kazanmış oluyor. Hatta bu izini bile, sigortalı kadın işçi hiç almayabilir. Çünkü işçilere ödenen, bir dilenciye lâyık ücretler karşısında, yardım bir ana için, en çok gerektiği bir zamanda geçimin asgarisini bile kapatmağa yeterli olamaz. Bunun neticesinde bir ana, daha ana sütünü emen bebeği ile dilerse, «işletmede çalışmağa devam edebilir.» Bu hüküm iş kanununda mevcuttur. Ama işçi kadın çalışmağa başladığı andan beri bütün yardımlardan **mahrum kalıyor.**

Gördüğümüz gibi, sözüm ona sigortalı işçi kadına bir doğum evine yatırılırsa veya hastalanıp kazara hastahaneye yatırılırsa, hiç bir yardım ödenmiyor. Doğum evinde veya hastahanedeki bakım «ayniyat yardım» sayılır. Genellikle işçi kadınların Doğum evlerinden istifade edebilmeleri, bir hayal mahsulüdür. Çünkü, İşçi Sigortalarında bu tarihe kadar, İstanbul'da bir tek Doğumevi vardır ve bu Doğumevi ücreti de, günde 7 liradır (1). Bir de şunu ekleyelim ki, 1952 yılında analık - doğum sigortası yalnız İstanbul'da ve Ankara'da uygulanıyordu. Ancak Eylül 1952 tarihinden başlamak üzere, bu analık - doğum sigortası, bir de İzmir'de uygulanmağa başlamıştı (2).

(1) Bak: Yeni Zamanlar Dergisi'ne ek, No. 14, 1 Nisan 1953

(2) «Labour Problems in Turkey», p. 82

İhtiyarlık sigortası:

İhtiyarlık sigortası, 2 Haziran 1949 tarihli, 5417 sayılı kanunla kabul edilerek, 1 Nisan 1950 tarihinde yürürlüğe girmiştir (1). İşçi Sigortası Kurumunun bizzat itiraf ettiği gibi, bu kanunun kabulü etrafında, «işçiler çevresinde büyük huzursuzluklar toplu (2) iş anlaşmazlıklarını çözen Yüksek Hakem Heyetinin kararları arasında, ihtiyarlık sigortası için ödemek zorunluğunun söz konusu olmayan ve bu aidatın çok ağır bir yük olduğuna işaret etmeyen işçi şikâyetlerine hemen hemen hiç rastlanılmıyor. Gerçekten, bütün sigorta kanunu maddelerinde, ihtiyarlık sigortası kadar apaçık ticari bir zihniyeti taşıyacak kadar başka maddeler azdır. Bu kanuna göre, bir işçinin ihtiyarlığında sigorta alması için, 25 yıl kadar ihtiyarlık sigorta aidatını ödemesi gerekiyor. Ücretinin % 4'ü tutarında olan bu aidatlar işçi 60 yaşına varıncaya kadar ödenmeğe devam ediyor.

İşçi Sigortasının verilerine göre, 1951 yılında ülkenin 10 bölgesinde, bir çok büyük işletmede çalışan, topyekûn 347 986 işçi arasında, ihtiyarlık sigortasını ödeyenler 204.055 kişidir (3).

Bu böyledir elbette, çünkü ihtiyarlık sigortasına hak kazanmak için aşağıdaki şartların yerine gelmesi gerek:

1 — Sigortalının 60 yaşına basmış olması şarttır (4). Oysa ki Türkiye işçilerinin hayat şartları

(1) İhtiyarlık Sigortası broşürü, İstanbul, 1949; bir de ayrıca, M. Görkey, aynı yerde, 1951

(2) 28 Nisan 1949 tarihli, İşçi Sigortaları Kurumunun bu kararla ilgili raporu, madde 1; Türk Ekonomisi, Temmuz 1949

(3) İstatistik Yıllığı, cilt 20, 1952, s. 228

(4) İhtiyarlık Sigortası Kanunu, s. 3

öylesine ağır ki, işçilerin büyük bir kısmı 60 yaşına varmadan ölüyor.

2 — İşçinin, ihtiyarlık sigortası kanununun geçerli olduğu bir müessesede en az 25 yıl çalışmış olması şarttır. Ülkenin işsizler ordusu yıldan yıla büyüdüğü, her işçi en ufak bir sebepten dolayı derhal fabrikadan kovulabildiği bir ortamda bu madde, ihtiyarlık sigortasından yararlanmak için en önemli engellerden biridir. Çünkü işçi, ille de ihtiyarlık sigortası kanununun geçerli olduğu yerde iş aramaz, daha çok, işi bulduğu herhangi bir yeri kabul etmek zorunda kalıyor. Böylece bir işçi, ihtiyarlık sigortasının geçerli olmadığı müessesselerde çalıştığı zaman, ihtiyarlık sigortasından mahrum kalıyor.

İhtiyarlık sigortası süresi, yani 25 yıl, asgari bir süredir. Bir işçi, 40 yıl ve daha da fazla, işgücünü tamamen kaybedinceye kadar aidat ödeyebilir. Çünkü emeklilik parası, kendisine ancak işgücünü tam anlamıyla yitirdiği takdirde ödenmektedir.

3 — Emeklilik süresinin 25 yılında bir işçinin yılda en az 200 iş gününü çalışmış olması şarttır. Bu zaman içinde de emeklilik aidatını aralıksız olarak ödemesi gerekmektedir. İşi, mevsimlik iş ise, işçinin 160 işgünü için aidat ödenmesi gerekmektedir (1).

Sigortalamanın bütün süresi içinde, işçi ücretinin % 4 - 5'i tutarında aidat öder (2). Kanun, ikiyüzlülükle, işverenin, aidatın ikinci yarısını ödeyeceğini açıklıyor. Bu ise, bir işçi ücretinin % 8 -

(1) İhtiyarlık Sigortası Kanunu, s. 3

(2) F. H. Seymen, aynı yerde, s. 451

10'unu geçmez (1). Ama kanunun bu hükmüne kimse aldırmıyor ve kapitalist aidatın tüm tutarını, şu veya bu bahaneyle işçiden keser.

Bu şartların yerine gelmesiyle, sigortalanan işçi, geçime asla yeterli olmayan bir emeklilik ücretini alır. Bu ücretin tutarına, Milletlerarası Çalışma Organizasyonu tarafından hazırlanan cetvel, fikir vermektedir (daha aşağıdaki cetvele bak).

Böylece, artık işgücünü tamamen yitirmiş, altmış yaşına gelmiş bir işçi, yılda 400 lira, yani ayda 33 lira emekli ücretini alabilir! Bu emekli ücretinin, yılda 512 lira olabilmesi için, günde en az 4 lira ücret alan bir işçinin, 40 yıl çalışması ve aralıksız olarak aidat ödemesi gerekmektedir. Ve böyle yapsa dahi ayda topyekûn 42,6 lira alır.

İşçi Sigortalarının, işçi sigortalanması için ödedikleri ihtiyarlık ücreti (*)

Gündelik ücreti	Ücretinin yıllık tutarı	Sigortalama süresine göre ödenen yıllık ücret		
		20 yıl	30 yıl	40 yıl
2 lira	400 lira	400 lira	400 lira	400 lira
3 lira	600 lira	400 lira	400 lira	400 lira
4 lira	800 lira	400 lira	400 lira	512 lira
5 lira	1000 lira	400 lira	480 lira	640 lira
10 lira	2000 lira	440 lira	960 lira	1280 lira

Oysa İstanbul'da, gayet ucuz bir oda ücreti, en az ayda 25 lira tutar. «Emekli ücreti», aylık ekmek parasını dahi karşılamaz ve bütün bunlarla

(*) Bak: Industry and Labour, Vol. No. 12, 15 Aralık 1949, Geneva, s. 484.

(1) F. H. Seymen, aynı yerde.

beraber, işçi, başka herhangi aidat veya yardım almak hakkından da mahrumdur.

Türiye'deki işçilerin, sigortalama sistemini daha iyi anlamak için, İşçi sigortası kurumunun bizzat kendi raporlarının incelenmesi ve bu kurumun nasıl çalıştığı hakkında bilgi edinilmesi gerekmektedir.

Şöyle ki:

İşçi Sigortası Kurumu tarafından yardım edilen işçi sayısı (*)

Yardım nevi	Yıllarda olay sayısı			
	1947	1948	1949	1951
İşletmelerde meydana gelmiş kazalar	11 379	10 910	18 565	22 973
Mesleki hastalık sigortası	166	399		248
Doğum	14 768	15 106	23 146	28 814
Toplam	26 313	26 415	41 711	51 999

Demek oluyor ki, bu resmi sayılara göre, on binlerce mesleki hastalığa tutulan işçi varken, 1951 yılında yardım, yalnız 248 kişiye ödenmiştir. Çalışma emniyeti ve güvenlik tedbirleri yok denilecek derece az olan bir ülkede ve yalnız Zonguldak kömür havzasında her gün en az dokuz -on kaza meydana gelirken, 1951 yılında topyekûn iş kazaları için 22 973 kişiye yardım ödenmiştir. 1951 yılında kazalar için ödenen sigorta sayısı artmışsa.

(*) İstatistik Yıllığı, cilt 17, 1949, s. 245; cilt 18, 1951 - 1952 s. 231

Türkiye müesseselerinde iş kazalarının artışı ile izah edilebilir. Bütün bu sayılar, hiç şüphesiz ki işçilerin sigortalama durumunun çok aksak ve bozuk olduğuna işaret ediyor.

Artık ayrı her vakada ödenen yardım miktarı ele alınıp tetkik edilirse, çok daha ilginç sayılar meydana geliyor:

Yılda ödenen yardım paraları
(bin lira itibariyle) (*)

Yardımın şekli	Yıllar 1947	1948	1949(**)
Analık (hamilelik - doğum)	2 795,2	2 463,2	3 569.5
Kazalar ve mesleki hastalıklar	5 755,7	5 223,3	6 890.2
Toplam	8 550.9	7 686.5	10 459:7

Bu veriler, sigortadan ödenen yardım birimlerini gösteren cetvelle karşılaştırdığımızda; 1947 yılında (1) her iş kazası veya mesleki hastalığı için ortalama olarak 500 lira ödenirken, 1948 yılında bu sayı artık 450 liraya indiriliyor ve daha sonraki yılda 371 liraya düşüyor. Demek ki yardım paralarının ortalama tutarı her yıl gitgide indirilmektedir.

Hele hamilelik - doğum - analık yardımlarının

(*) İstatistik Yıllığı. cilt 17, 1949. s. 245; cilt 18. 1950, s. 193

(**) Bu gibi istatistikler bundan böyle hiç yayınlamamıştır. Bugün sadece verilen yardım tutarı bildirilmektedir.

(1) Şuna da işaret edelim ki, Türkiye istatistiği, sigortalama şekillerini tefrik etmiyor; işçilere mesleki hastalıkları, ölüm veya sakatlanma için ödenen paraları ayrı ayrı bildirmiyor. Büyük bir ihtimalle bu veriler öylesine vahim, öylesine biçimsiz ki, Türkiye burjuvazisi bunları es geçmeyi tercih ediyor.

incelenmesi, büsbütün berbat bir manzarayı meydana çıkarıyor. 1947 yılında ödenmiş olan yardım tutarına kıyasla, analık yardımının toplamı, 1948 yılında azalıyor, hem de bu azalma 350.000 lirayı buluyor. 1947 yılında her yardımda ortalama 102.5 lira ödenmişse, 1948 yılında bu tutar 163 liraya düşmüştür, 1949 yılında ise 111 liraya kadar inmiş bulunuyor. Şunu da unutmayalım ki, bu tutarın önemli bir kısmı, sigortalı olan kadın işçinin, bir yıl içinde ödediği paralardan ibarettir. Böylece ana ile çocuğu, birbuçuk ay kadar 111 lira ile geçinmek zorundadır. Oysa tam o zaman, ananın iyi gıda alması gerekiyor, çocuğun bakımı, öteberisi de bir hayli para tutuyor. Böyle birbuçuk ay için ödenen 111 liralık tutar, ana ve çocuğuna hiç bir şekilde normal bir hayatı sağlamıyor. Oysa ki, analık - doğum yardımı Türkiye'de hayli ender rastlanan bir durumdur. Yüzbinlerce kadın bu kadarını bile alamıyor.

Böylece, Türkiye'de işçilerin sigortalama sistemi tamamen antidemokratik prensiplere dayanıyor. Fabrikalarda iş kazalarına karşı ve mesleki hastalıklara karşı sigortalanma, ihtiyarlık ve analık sigortası emekçilerin durumunu ıslah etmeğe hiç bir şekilde yeterli değildir. Emekçilere ödenen sigorta paraları ve genellikle sigorta sisteminin iyi işlememesinden dolayı binlerce ve onbinlerce işçi, kimi hasta, kimi sakat, kendi mukadderatına terkedilmiş ve kapitalistlerin işletmelerinde hayatını vermiş binlerce, onbinlerce işçinin ailesi açlığa ve sefalete mahkûm edilmiştir.

7 Türkiye işçilerinin politik yönden hukuktan mahrum edilmesi

Türkiye proletaryasının ekonomik ve politik durumunun düzenlenmesi için mücadelesi

Türkiye proletaryasının ekonomik baskı altında bulunmasına, bir de burjuvazinin politik baskısı biniyor. Türkiye işçileri, en ilkel burjuva - demokratik özgürlüğünden mahrumdur. Bu gibi özgürlüklerin hiçe sayılması örneğin; grevlerin yasaklanması, demokratik örgütlerde birleşmelerinin yasağı sayılabilir.

Grevlerin yasaklanması ve Hakem Heyetinin sistemi

İş kanununun 72. maddesi, işçilerin çalıştıkları müesseselerde, grev yapılmasını kesinlikle ya-

(1) M. Görkey, aynı yerde, 1947, s. 47

saklıyor (1). Grev anlamına, işçilerin, kendi haklarını savunmaları için herhangi bir çıkış yapmaları, başka yerdeki greve kalkışan işçilerle bağlantı kurmaları ve dayanışma da girer. Yani işçiler kendi haklarını savunmaları için, herhangi bir teşebbüste bulundukları takdirde, bu bir suç sayılır ve derhal işlerinden atılır.

Greve katılanlar, üç yıl kadar hapis cezası ile cezalandırılır ve bir yıl kadar, «toplumsal bir önemi olan» (2) işyerlerine alınmazlar. Yani kısacası, işsizliğe terkedilirler. Hele grevi düzenleyenler, yani elebaşları olanların cezaları 1/3 oranında yükseltilir.

Grevlerin yasaklanması yanısıra kanun, lokavtları da yasaklıyor. Ancak lokavt yasağı pratikte bir önem taşımıyor ve bunun için kapitalistler, sık sık işçilere baskı yapmak için bu metoda başvuruyorlar.

Bununla beraber iş kanunu kapitalistlere, işçilerinin işlerine herhangi sebepten dolayı son vermelerine hak veriyor. Kapitalist, her işçiyi kayıtsız şartsız, şu hallerde işlerinden çıkarabilir: Bir işçi «kasitle hastalanmışsa» veya «kasitle kazaya sebep vermişse»; bir işçi işvereni işe alınırken aldatmışsa ve iş başlangıcından sonra da bu hal meydana çıkmışsa işveren onu işinden çıkarabilir. Bir işçi, sözleri ve hareketleriyle işverenin haysiyetine dokunuyorsa veya bu hareketleriyle işverenin aile

(2) M. Görkey, aynı yerde, s. 81, madde 127, 128, 129. Hele «toplumsal önemi» olan müesseselerde devlet malına bir halel getirilmişse, 300 lira para cezası dışında, grevi düzenleyenler bir ile dörtbuçuk yıl hapis cezasına çarptırılır (madde 128, 2. bend).

efradından bir kişiyi kastediyorsa; bir işçi işverene saldırırsa veya tehdit ederse ve ayni hali işverenin bir temsilcisinde, veya aile efradında tekrar ederse; bir işçi hırsızlık yaparsa ve işverenin mesleki sırlarını ifşa ediyorsa v.s. v.s. (1)

Bu hükümler bile, kapitalistin elinde, istemediği işçiyi işten çıkarması için, ne kadar bol imkânın olduğunu ispatlıyor. Her türlü grevi ve işçilerin kendi haklarının müdafaası için her türlü hareketi men eden hükümet, bir de «iş anlaşmazlıkları hakem heyeti sistemini» ihdas etmiştir. Bu kanun, iki türlü iş anlaşmazlıklarını öngörmektedir: şahsi ve kollektif olanları.

«Şahsi iş anlaşmazlıkları»nın çözülme sistemi gayet basittir. Çünkü tek başına baş kaldıran bir işçiyi alaşağı etmek güç bir şey olmasa gerek, bunun için polis ne günlere duruyor?

Böyle bir anlaşmazlık şu şekilde çözülür. İşçilerin temsilcisi (2) İşverenle meydana gelen anlaşmazlık hakkında anlaşmaya yanaşıyor (Söz konusu olan işçinin, doğrudan doğruya işverenle görüşme hakkı yoktur). Anlaşma, anlaşan tarafların imzaları ile polis protokoluyla sağlama bağ-

(1) 551 sayılı Kanun, 25 Ocak 1950, s. 6-8

(2) İş Kanununa göre, iş kanununa giren müesseselerde açık oy verme ile işçilerden temsilci seçiliyor. Seçimler devlet kontrol yetkililerinin huzurunda yapılıyor (Görkey, «11 Mart 1939 tarihli iş anlaşmazlıkları ve bunun için kurulan Hakem Heyetleri», s. 176, madde 29). İşçilerin temsilciliği, hiç bir şekilde güven altına alınmıyor. İş sahibi böyle bir temsilciyi istemiyorsa, derhal işine son verebilir. Temsilcinin bütün vazifesi işi «tatlılıkla» halletmektir (M. Görkey, aynı yerde, 1951, s. 53; F. H. Seymen, aynı yerde, s. 282-306).

lanıyor. Bütün şahsi anlaşmazlıklar, pratikte polisin müdahalesiyle çözülür.

«Kollektif olan iş anlaşmazlıklarının» çözülmesi ise öyle kolay kolay olmuyor; her ne kadar buna da, gayet aktif olarak polis karışıyorsa da. Hepsinden önce; iş anlaşmazlığından 26 hafta kadar önce buna benzer bir «fikir ayrılığı» varsa, anlaşmazlığın kanuni hükmü kalmıyor (1). İşte bu noktada iş kanununun en berbat hükmü ile karşılaşıyoruz. İşçilerin, «kanun dahilinde» ücretlerine zam talep etmeleri için (hayat pahalılığı artıp paranın satın alma gücü gittikçe azalınca), talepleri, bu gibi talepleri daha önce de en az 6 ay sonra bir daha tekrarlanabiliyormuş. Daha önceki Hakem Heyetinin kararına hiç bakmaksızın, ve bu 6 ay içinde neler olmuşsa olsun (fiatların birden kat kat artması, işçilerden alınan vergilerin çoğalması v.s.) 6 ay bir barajdır, işçiler bu barajdan geçemezler. Bu hüküm işçilerin haklarını çok ciddi bir şekilde kısıtlamaktadır. Ülkenin proletaryası bu yüzden tamamen sefil ve yoksul bir hale gelebilir... Bu hüküm, aynı zamanda kapitalistlere, hiç bir engele rastlamadan işçilerin sömürüsünü, artırmalarına yardım dahi eder.

Meydana gelen anlaşmazlığı önce işveren halletmeğe çalışır, işçilerin seçtikleri temsilcilerle görüşür, işi tatlıya bağlamağa çalışır. Ancak bu görüşmelerin de bir zabıta bağlanması ve devlet yetkililerine ibraz edilmesi gerekmektedir. Bu yetkililer ise, dilerse bu zabıtı tesdik eder, dilerse feshet-

(1) Bak: M. Görkey, aynı yerde, 1947, s. 54, madde 82. aynı yerde, 11 Mart 1939 tarihli talimat, s. 178, madde 35 ve ayrıca F. H. Seymen, aynı yerde, s. 295.

meğe yetkilidir. Elbetteki devlet yetkilileri, çoğunlukla kapitalistten yana çıkar ve işçilere baskı ederek, haklarından vaz geçirtmeğe çalışırlar. Ama bütün bunlara rağmen, işçiler gene de kendi haklarında ısrar ediyorlarsa, anlaşmazlık, «uzlaşma komisyonuna» intikal ediyor. Bu komisyonda işçi temsilcileri işverenin temsilcileri, bir de bölge çalışma müdürlüğünün yetkilisi bulunur. Bu komisyonda memur «uzlaşma için gerekli bir biçim arayıp iki tarafa uzlaşmayı teklif edebilir» tek kişidir.

Bütün bu anlaşmazlıkları çözme safhalarında bir çok formalitelerin de yapılması gerekmektedir. Şunu hatırlatmamız yeterlidir: Her defasında, tümü imzalı, üçer protokol düzenlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de mevcut şartlar altında, bütün bu belgelerin altına, imzasını koyacak olan işçinin, gerçekten çok azimkâr, disiplinli, metin ve arkadaşlarına çok büyük güven besleyen bir arkadaşın olması gerekiyor.

İşçilere baskı ve tehditler sökmüyorsa ve işçiler direnç gösterip isteklerinde ısrar ediyorlarsa, iş yeri Hakem Heyetine devrediliyor. Bu heyetin tümünün de burjuvazi temsilcilerinden ibaret oluşunu hatırlatmaya gerek görmüyoruz. Bu Hakem Heyetinin başkanı, bölgenin valisi veya temsilcisidir. Heyetin diğer üyeleri vilayet memurlarıdır, yani iş kanununun uygulanması ile yetkili olan devlet memurları. Bunun dışında belediyenin hukuk müşaviri ve valinin veya burjuvazinin seçeceği bir iki heyet üyesi daha Hakem Heyetine katılmaktadır. Böylece yerli Hakem Heyeti, beş kişiden ibaret oluyor ve bunlardan üçü vilayetin en yük-

sek rütbeli memurları sayılıyor. Bu haliyle Hakem Heyeti, davaya el koyuyor ve sivil mahkemelere, hukuk usullerine baş vuruyor. «Hakem heyeti buna lüzum görürse şahitleri ve yetkili şahısları da dinler» Karar, oyların çoğunluğuyle kabul edilir, fakat aslında duruma vali veya muavini hakim olur. Çünkü bir valinin emrinde olanlar, hiç bir zaman amirine karşı gelemezler.

Bu Hakem Heyetlerinde, hiç bir avukat veya işçilerin dava vekilleri bulunamazlar. Böylece işçilerin taleplerini görüşmek üzere toplanan heyet çoğu zaman işçileri mahkûm eden bir mahkeme haline dönüşür.

İl Hakem heyetinin kararından sonra dahi, işçiler kendi taleplerinde ısrar ediyorlarsa, o zaman iş, İş Anlaşmazlıklarını çözen Yüksek Hakem Heyetine intikal ettiriliyor. Ama bu heyet münhasıran, burjuvazinin temsilcilerinden müteşekkil oluyor, şu farkla ki, bunların bu kez, rütbeleri daha yüksek oluyor: Heyet başkanı, başbakan tarafından tayin olunan bir devlet şûrası üyesi oluyor. Heyetin diğer üyeleri de şunlardır: Çalışma Bakanlığının Hukuk müşavirliğinin en üst rütbeli memuru, Adalet Bakanlığının genel hukuk işleri müşaviri, Hukuk Fakültesi profesörleri(bu profesörler seçim yoluyle değil, tayin yoluyle bu heyete getiriliyor.)

Yüksek Hakem Heyetine işçiler davet edilmez, işçilerin temsilcileri, vekilleri, avukatları dahi Yüksek Hakem Heyetinde Savunma yapamaz. Oyların çoğunluğuyle alınan kararlar, kesin karar sayılır ve itiraz edilemez (1). İşte Türkiye'de, bu yıllarda-

(1) M. Görkey, aynı yerde. 1947, s. 55-56

ki Hakem Heyetlerinin çapraşık ve antidemokratik sistemi budur. Bu sistemi burjuvazi işçilerin başlarına sarmış bulunmaktadır.

Hakem Heyeti sistemi hakkındaki hükümler gösteriyor ki, işçi taleplerini inceleyen büyük kademelerde bulunan kişiler, göreceli olarak burjuvazinin haklarını koruyan kişilerdir, işçiler ve işçilerin temsilcilerine, bu Hakem heyetlerinin yolu kapalı kalıyor, hatta dinleyici sıfatıyle dahi Hakem Heyetinin toplantısında bulunmalarına izin verilmiyor. Bütün kararlar devlet memurları tarafından veriliyor, onlar da bütün kararlarını kapitalistlerin lehine veriyorlar. Yüksek Hakem Heyetinin 9 yıllık ömrü sırasında (1939-1947) (1) yalnız 10 işçi talebine bakmış, bunlardan dördü 1947 yılına aittir (2). 1939 yılından 1947 yılına kadar Hakem Heyetince alınan kararları incelerken, S. Aksoy bile, Türkiye'de Hakem Heyetlerinin çalışması hakkındaki yazısında, «Yüksek Hakem Heyetine intikal ettirilen büyük iş anlaşmazlıklarının işçilerin yoğun bir kitle halinde bulundukları yerlerde, yani İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde meydana geldiğini ikrar ediyor. «Bütün bu anlaşmazlıkların en önemli sebebi hayat pahalılığı ve iş ücretlerinin yükseltilmesi talebidir» (3).

Türkiye proletaryasının, kesin ve orantılı yoksullaşmasının en belirli etkeni, Hakem heyetlerine intikal eden iş anlaşmazlıklarının birden artışı sayılabilir. Yalnız 1951 yılında, Yüksek Hakem

(1) Hakem Heyeti hakkındaki hüküm 24 Mart 1939 tarihinde, 11 Mart 1939 tarihli kanuna bağlı olarak yürürlüğe girmiştir.

(2) İktisadi Yürüyüş, 25.XI.1947

(3) İktisadi Yürüyüş, 25.XI.1947

Heyetince inceleyen dosya adedi daha önceki 9 yılda alınan kararları üç kat aşmaktadır. 1951 yılında 30 işe bakılmışsa, 1952 yılında Yüksek Hakem Heyeti 70 karardan fazla karar almak zorunda olmuştur. Dosya sayısının büyümesi, gitgide artan sömürüye karşı işçilerin şiddetli itiraz etmelerini gösteriyor. İşçi sınıfının karşı koymasının da artışına, kararların metinleri de en iyi birer delil sayılabilir. 1951 - 1952 yıllarında işçilerin talepleri daha ısrarlı, daha metin ve kesin olmağa başlıyor. Ama Yüksek Hakem Heyeti her şeye rağmen var gücüyle sömürücüleri tutuyor. Ocak 1951 tarihinden Haziran 1952 tarihine kadar alınan 60 karardan, 24 karar işçilerin taleplerini kesinlikle reddediyor. 32 karar önemsiz bir oranda işçilerin taleplerini karşılıyor ve yalnız 4 karar tam anlamı ile işçilerin lehine verilmiş oluyor. Ama bu dört karardan birinden anlaşıldığı gibi, İzmir limanında kömür yükleten hammallarla nasılsa başa çıkamayınca, altı aylık bir mücadeleden sonra, kapitalistler kendiliğinden ücreti yükseltmeyi kabul ettiler (1). Böylece Yüksek Hakem heyetinin kararalarının çoğu işçilere hak vermemektedir.

---

(1) Kararların sayısı bizim tarafımızdan yapılmıştır ve esas olarak Resmi Gazete'de yayınlanan kararlar alınmıştır. Şunu da eklememiz gerekiyor: Türkiye gerici basını, kamu oyunu aldatmak amacıyla çok defa gerçekleri yanlış aksettiriyor. Örneğin, işçiler % 50 oranında bir zam istiyorlarsa, Hakem Heyeti ise bu zammın oranını yalnız % 5 olarak kabul ediyorsa, bu gibi karar, kamu oyuna sözüm ona işçiler lehine alınmış bir karar olarak aksettiriliyor. Gerici gazeteler bu çareye başvurarak, Yüksek Hakem Heyetinin sözde, işçilerin bütün isteklerini karşıladıklarını ispatlamak için çırpınıyorlar.

Hakem Heyetinin bütün faaliyetinin işçilere karşı yönelmiş karakteri, adeta sınıf mücadelesi halini alan durumu için birkaç örnek gösterelim.

1951 yılında, İstanbul'da Yün İplik Fabrikasında, çalışan işçiler, ücretlerinin % 80 oranında artırılmasını istediler. Sebep olarak ise, halen aldıkları ücretle bugünkü pahalılıkta geçinmelerine imkân olmadığını gösterdiler. İl Hakem Heyeti işçilerin gerçekten, günde aldıkları 320 kuruşluk ücretiyle son derece güç durumda olduklarını kabul etmiştir (1). Oysa ki o şirket (fabrika) yalnız 1950 yılında, 184.500 lira net kâr sağlamıştı ve mahkeme kararında, özellikle kaydedildiği gibi, şirketin kârı gittikçe artmaktadır.

İl Hakem Heyeti bunun için, ücretlere % 25 oranında bir zammı haklı görerek bunu kabul etti. Ama işçiler bu karara itiraz ederek, Yüksek Hakem heyetinin dikkatini daha başka gerçeklere çekmek istemiştir: İşçiler çocuk zammını da almıyor, randıman primi kendilerine ödenmiyor, yemek veya ekmek verilmiyor (yani «sosyal yardım»dan faydalanmıyorlar) ve durumları bunun için son derece ağır olup işverenlerle olan anlaşmazlığın, artık 6 aydan fazla bir zaman devam ettiğine işaret ediyorlar. Böylece zaman geçince, işçiler daha da mağdur bir vaziyete düşüyorlar.

Ama bu kez, Yüksek Hakem Heyeti işçilerin taleplerini karşılamak şöyle dursun, İl Hakem Heyeti tarafından alınan kararı dahi çok daha az elverişli şartlarla düzeltti. 320 kuruşluk gündelik ücret, gayet makul bir ücret olarak kabul olundu

(1) Karar, T.C. Resmi Gazete, 24.III.1952 tarihli, 8067 sayılı nüshasında çıkmıştı.

ve bunun sebebi olarak, buna benzer işyerlerinde çalışanların bundan daha fazla para alamadıkları ileri sürüldü. Kararlarda işçilerin talepleri reddedilirken aşağı yukarı daima aynı sebep ileri sürülmektedir. Heyet böylece, bir grup işçiyi, başka bir işçi grubuna karşı çatıştırıyor. İlerici ve tam anlamıyle etkili olan sendikaların yokluğunda; şiddet kanunları, kendi haklarını talep eden işçilere ağır cezalar yağdırdılar. Kanun maddeleri varken, bir çok fabrikada çalışan işçiler, birleşip kendi haklarını koruyamıyor, kendilerini savunamıyorlar. İşte, Yüksek Hakem Heyeti bundan yararlanarak, işçilerin kanuni ve haklı taleplerini reddedip duruyor.

Böylece tüm işçilerin ücretleri, günde 320 kuruşa iblağ edilmiştir, halbuki resmen kabul olunan geçim asgarisi bu parayı kat kat aşmaktadır.

1951 yılında, Tekirdağ ispirto fabrikası işçileri, ücretlerinin % 50 oranında yükselmesini istediler, sebep olarak da bu kadar düşük bir ücretle yaşanılmayacağını ileri sürdüler. (1) İşçiler, taleplerinde, aileleriyle birlikte 80 liraya geçinmek zorunda olduklarını ileri sürerek; şehirde hüküm süren korkunç işsizlik karşısında, çocukları ve karıları için iş bulamadıklarından da söz ediyorlardı. Böylece, bir ailede yalnız bir tek erkek iş bulup çalışabiliyor. İl Hakem Heyeti bile, bu talebi haklı bularak ücretlerin % 30-35 oranında yükseltilmesini istedi.

Fabrikanın idaresi bile ücretlere yapılacak olan bu orantıda zammı kabul etti. Ancak Yüksek

(1) Karar, T.C. Resmi Gazete, 14.XII.1951, 7982. sayısında yayınlanmıştır.

Hakem Heyeti, kararı bozarak, ücretlerin % 25 oranında, yani saatte 54 kuruş zama karar verdi. Oysa ki işçiler, kendi taleplerinde saatte 59 kuruşluk ücretin (gündelik 472 kuruş hesabıyle), hiç bir şekilde geçimlerine yetmediğini belirtmişlerdi.

Nisan 1952 tarihinde, Yüksek Hakem Heyeti, Ankara Devlet Matbaası işçilerinin, aşağıdaki taleplerini incelemişti. Bu taleplerine göre işçiler, aldıkları aylık ücretlerine bağlı olarak, ücretlerinin % 30- % 50 arasında yükseltilmesini istiyorlardı. Genel talepleri arasında, ayrıca hastalık günleri için de ücret ödenmesi, yılda 15 günlük ücretli izin, günde bir öğün sıcak yemek (o da ücret karşılığında), kurşun tozuna karşı panzehir olarak günde bir litre süt verilmesi, işçiler fabrikanın bulunduğu yerden çok uzak oturdukları için gidip-gelmeleri için bir otobüsün tahsisi, işçi ailelerinin de doktor yardımından yararlanması gibi istekler de vardı.

Ankara'da, İl Hakem Heyeti, işçilerin gerçekten son derece ağır şartlarını kabul etmiş, ancak taleplerini reddederek şu sebebi ileri sürmüştür: Sözüm ona, bu işçiler başka işletmelerde çalışan işçilerden daha fena şartlarla yaşamıyorlarmış. Ve yüksek Hakem Heyeti de hiç bir talebi karşılamadı. (1)

İşçilerin şu veya bu ricasının reddi için bazan gerçekten gülünç olan sebepler ileri sürülmektedir. Örneğin, Denizcilik Bankasının bir işletmesinde çalışan işçiler, çocuk zamlarının ödenmesini isterken, bu talepleri reddedilmiştir. Sebep olarak da, her işçi işine başlamadan önce iş kanununun 77. mad-

(1) T.C. Resmi Gazete, 2.IV.1952, No. 8075

desini ezberlemeli diye ileri sürülmüştür. Bu maddeye göre herhangi zam söz konusu olamıyormuş (1).

Daha başka bir tamirat atölyesinde çalışan işçilerin, ücretlerinin yükseltilmesi ile ilgili talepleri reddedilmiştir. Sebep olarak fabrika sahiplerinin bu kadar para ödemeyecekleri ve kapatmak zorunda kalacakları, bunun ise gerek işçilerin kendilerine, gerekse milli ekonomiye büyük bir zarar olacağı gösterilmektedir (2).

Bir çok kararlar gösteriyor ki, Hakem Heyetleri, yalnız yerli kapitalistleri değil, yabancı kapitalistleri de koruyor. Örneğin 1951 yılında, Anglo-İranian Petrol Company'nin işletmelerinde, işçilerle idareciler arasında bir iş anlaşmazlığı çıkmıştır (3). Büyük bir ümitsizliğe kapılan işçiler, ellerinde başkaca gelirleri de olmadığından, ücretlerinin % 50 oranında yükseltilmesini istemişlerdi. Sebep olarak da gittikçe artan hayat pahalılığını ve son derece tehlikeli işlerini ileri sürmüşlerdi (4). İş, Hakem Heyetine intikal edince işçilerin % 80'inin, her türlü ücret dahil olmak üzere, günde, 366 ila 500 kuruş aldıkları anlaşılmıştır. Aynı zamanda, devlete ve Shell Company adındaki İngiliz petrol şirketinde çalışanların ücretlerinin, asgari 400 kuruş, azami 600 kuruş olduğu (yani ayda 104-156

(1) T.C. Resmi Gazete, 19.VI.1952, No. 8139

(2) T.C. Resemi Gazete, 19.IV.1952, No. 8090

(3) İşçiler petrol silolarında ve şirketin başka yardımcı işletmelerinde, İstanbul'da çalışmaktadır.

(4) Resmi Gazete, 1.IV.1952, No. 8074

lira) anlaşılmıştır. Ama İl Hakem Heyeti, işçilerin taleplerini makul görmeyerek, ücretlerin yalnız % 10 oranında artırılmasını kabul etmiştir. İşçi temsilcileri bu karara itiraz ederek; Anglo-İranian Petrol Campany'deki işçi ücretlerinin bütün benzer şirketlerden çok daha düşük olduğu, işçilere 4 yıldan beri zam yapılmadığı v.s. gibi sebepleri ileri sürmüştür. Bütün bu etkenlerin karşısında Yüksek Hakem Heyeti (Türkiyenin İş Anlaşmazlıklarını Çözen Yüksek Hakem Heyeti), İlk Hakem Heyetinin de kararını bozarak ücretlere hiç bir zammın yapılmamasına karar vermiştir.

Bir sürü benzer kararlar birbirinden hemen hemen hiç farksızdır ve hepsinden anlaşıldığı gibi, Yüksek Hakem Heyeti, yerli ve yabancı burjuvaziyi desteklemekten başka bir işe yaramıyor. Hatta bir çok zaman aldığı kararlar, aslında kapitalistin kabul etmek zorunda oldukları durumu daha da vahimleştiriyor.

Türkiye burjuvazisinin grevleri yasak etmesi ve grevler yerine tamamen anti-demokratik olan hakem heyetlerine baş vurulması, en ilkel demokratik özgürlükleri dahi ortadan kaldırıyor.

İşçilere kendi örgütlerini kurma yasağı
Demokratik unsurların takibata uğratılması

İşçi sınıfının sayı bakımından artması ve gitgide bilinçlenmesi sonucunda, Türkiye proletaryası var gücü ile ekonomik ve politik durumunun ıs-

lahı için direnmeğe başladı. Ancak iktidarda olanların demogojisi ve her türlü demokratik örgütlerin takibata uğratılması işçilerin mücadelelerinden güç kazanmalarına daima engel olmuştur. Burjuvazi uzun zaman proletaryayı kandırarak; Türkiyede, güya, hiç bir sınıf farkının olmadığını, bunun için sınıf mücadelesinin de olamayacağını, «ülkede herkesin müşterek refah» için çalıştığını ve «kazançlarının kendi güçleri oranında» olduğunu iddia edip durdu. Ama 1930 yıllarının sonlarına doğru, iktidarda olanlar, işçiler arasındaki hoşnutsuzluk arttıkça, ister istemez Türkiye'de bir işçi sınıfının olduğunu ve kendi haklarını müdafaa etmeğe çalıştığını kabul etmek zorunda kalmışlar. Ama bunu kabul etmekle demokratik unsurların takibatı da artmıştır ve bunun ifadesi, özellikle, 14 Temmuz 1938 yılında kabul olunan, «Dernekler kanunu»nda bulunuyor; bu kanun Türkiye'de politik baskının bundan böyle de devam edeceğini apaçık gösteriyor.

Bu kanuna göre, bütün derneklerin tüzükleri, İç İşleri Bakanlığı tarafından gözden geçirilip, tasdik edilecektir ve ancak bundan sonra, herhangi toplumsal derneğin meydana gelip gelmemesine karar verilecektir (1).

Bütün örgütler üye listelerini, hesap ve ne kadar varsa bütün diğer belgelerini, İç İşleri Bakanlığına ibraz etmek zorundadır.

«Dernekler kanunu» ile birlikte, «Türkiye'nin devlet bütünlüğüne halel getirebilecek» veya «mevcut rejimin amaç ve görevlerinden farklı amaç güden» bütün örgütlerin kurulması kesinlikle yasak-

(1) Düstur, cilt 19, 1938, s. 1578

lanmıştı. Buna göre «asayiş ve güveni tehlikeye sokabilen», ülkede «milli ve politik birlik ve beraberliğe halel getiren», «sınıfsal çıkar peşinden koşan» veya «asıl amaçlarını gizleyen» tüm örgütler kesinlikle yasaklanmıştır.

Bu kanun, daha sonra, metinde bütün toplumsal örgütler üzerinde devletin mali kontrolünü de şart koşuyor. Devlet yetkilileri, «her diledikleri zaman teftişe yetkili olup, bütün hesap ve belgelerin incelemesini yapabilirler». Polis ise her an derneğin faaliyetini kontrol edebilir (1).

Devlet yetkilileri isterlerse, herhangi toplumsal örgütün toplantısında kendi görevlilerini bulundurabilirler.

Böylece, «Dernekler kanunu» ülkenin bütün toplumsal örgütlerini kendi kontrolu altına almıştır. İktidarda olanlar, hele işçi adına hareket eden her türlü örgütü her an dağıtıp takibata uğratabilirler.

Çalışanlar üzerindeki politik baskı, özellikle ikinci dünya savaşı sırasında artmıştır. O zaman «dernekler kanunu»na davranarak herhangi ilerici örgütün faaliyetine derhal son veriliyordu.

İkinci dünya savaşının hemen sonunda, Türkiye'de işçi eylemi güç bulmağa başlamıştı. 1945 yılının sonuna doğru, bütün ülkede mitingler düzenlemeye başlıyordu, anti-demokratik kanunların feshedilmesi, işçilere karşı olan hükümlerin kaldırılması isteniliyordu. Dış politikanın değişmesi, politik partilerin kurulması talep ediliyordu. Genel öfke ve infial karşısında hükümet bazı fedakârlıklara razı olmağa mecbur oldu. Bu fedakârlıklar-

(1) Düstur, s. 1577 - 1580

dan biri, «Dernekler kanununun» değiştirilmesi olmuştur ve yeni şekle göre ülkede birden fazla politik partilerin kurulması mümkün olmuştur (1). Böylece demokratik unsurlar ilerici bir takım örgütler kurmağa kalkıştı. Yalnız, Türkiye komünist partisi legal bir hale getirilmedi.

Çok kısa bir süre için (Aralık 1946 tarihine kadar), Türkiye'de legal olarak, işçi sınıfının politik ve sendika örgütleri kurulmuştu. Bunlar arasında, Türkiye Sosyalist İşçi-Köylü Partisi de vardı.

Henüz kurulan demokratik sendikalar (Devlet Tekel İşletmeleri İşçileri Sendikası, Poligrafik Sanayi İşçileri Sendikası, Tekstil İşçileri Sendikaları v.s.), işçiler tarafından hararetle desteklendi ve takdir gördü. Gün adındaki dergi, Tekstil Sanayii Sendikasının kuruluşundan bir ay dahi geçmeden, sendikaya 4500 işçinin girdiğini; Denizciler Sendikasına 1000 küsür denizcinin yazıldığını bildiriyordu (2).

Aralık 1946 tarihinde, ilerici Türkiye Sendikaları federasyonu da kurulmuştu. Bu federasyona, Devlet Tekel İşletmeleri Sendikaları, Denizciler Sendikası, Poligrafi İşçileri Sendikası, Tekstil Sanayii İşçileri Sendikası ve Çelik İşletmeleri Sendikaları girmiştir (3).

Demokratik olan Sendikalar, işçi ücretlerinin yükseltilmesini istiyorlardı. Ayrıca normal iş sa-

(1) 1946 yılında, «Dernekler Kanunu»nun metni biraz değiştirilmişti. Çok açıkça anti - demokratik formülasyonu biraz retuş edilmiş, ama kanunun esası hiç değişmemiştir Bak: Düstur, cilt 27. s. 1254 - 1255

(2) Gün, 20.X.1946

(3) Gün, 14.XII.1946

atlerinin tesbiti, ihtiyarlık sigortası ve daha başka haklar üzerinde duruluyordu. Devlet Tekel İşletmeleri Sendikası temsilcilerinden birisi, bu federasyonun Kasım 1946 tarihindeki toplantısında, işçileri dayanışmaya, birlikte, çalışmağa, sendika hareketinin güçlendirilmesine ve böylece 1946 yılında, tüm dünyada 66 milyon İşçiyi kapsayan, Dünya Sendika Hareketine katılmaya davet ediyordu (1).

Demokratik hareketin militanları, işçi haklarının korunması için çok geniş çapta bir sendika hareketini hazırlıyorlar, iş kanununun gerici hükümlerinin feshini istiyorlar ve işçilere grev hakkının tanınması üzerinde duruyorlardı.

Bunları kendilerine tehdit sayan gerici unsurlar, demokratik örgütlerin kapatılması ve dağıtılması için geniş bir kampanyaya giriştiler. Polise verilen emirler ilerici partiler ve dernekler arasındaki geniş çaptaki faaliyeti sabote etmek için, provokasyon amacıyle bir «Sosyal-Demokrat Parti» kurulmuştur. Yeni baştan sendikaların hareketini baltalayan anti-demokratik bir kanun çıkarılmıştır.

İktidarda olanların anti-demokratik faaliyetleri neticesinde, Türkiye'de bu gün legal olan ve tam anlamı ile demokratik sayılabilen sendikalar yoktur. «Sendika» biçimiyle burjuvazi, devlet korporasyon örgütlerini meydana getirmiştir, bunların başında devlet tarafından tayin olunan kişiler bulunurlar. Bu örgütlerin amacı, Türkiye'nin işçi sınıfını uysal, ağzı var dili yok bir sürü haline getirmektedir. Bugün Türkiye'de mevcut olan

(1) Gün. 30.XI.1946

«sendikalar», gene de «Dernekler» kanununun hükümlerine dayanıyor, ayrıca 20 Şubat 1947 tarihinde, «işveren ve İşçi Sendikaları»da vardır.

1947 de yayınlanan kanuna göre, «İşçi sendikaları» ile «İşverenler Sendikaları»ndan amaç, «karşılıklı yardımın korunması» ve de «müşterek çıkarların temsil edilmesi» imiş (1). İşverenler, işçilerin sendikalarına girebilir ancak işçiler hiç bir suretle «işverenlerin sendikalarına» üye olamazlarmış.

Durum besbelli: İşverenlerin birlikleri, işçi örgütlerine karşı kurulmaktadır. Ama şu var ki, iktidarda olanların bu parlak fikirleri pek işlememişe benziyor. Çünkü, «İşverenler Sendikaları»nı doğrudan doğruya burjuvazi bile hoş karşılamadı ve bu «İşveren sendikaları» bir hayli alaya konu oldu. Çünkü burjuvazi, gereksiz olan bu işveren sendikaları olmasa da, kendi çıkarının korunması için yeteri kadar birleşmiş ve büyük bir güce sahiptir. Bunun için bu kanun çıktıktan sonra, topu topu üç «İşveren sendikası» kurulmuştur. Bunların da asıl amacı «en yüksek randımanı temin etmekti.» (2)

Milletlerarası Çalışma Organizasyonu'nun misyonu, raporunda yazdığı gibi bu örgütler, «kendi üyelerinin ticarî, malî, sanayi, ekonomik ve de yer-

---

(1) M. Görkey, aynı yerde, 1947, s. 125

(2) Labour Problems in Turkey, Geneva, 1950, s. 167. Bu kanun, «Sendikaya» girmek isteyen müteşebbisler hakkında çok esaslı bir tahkikatın açılmasını da öngörmektedir. Ufak tefek işletmeciklerin sahipleri (ücretli işçi çalıştırılsa dahi) müteşebbis sayılmıyor. Bu sendikalara ancak orta çapta veya çok büyük işletme sahipleri girebilir.

li çıkarlarını korumakla meşguldür. Aynı zamanda da sanayi ve ticaretin ayarlanmasında devletin danışma organları vazifesini görürler» (1).

Öteyandan Kanuna göre, işçiler birkaç sendikaya birden girebilir. Ayrıca özellikle belirtildiği gibi, aynı iş sahasında birkaç sendika birden kurulabilirmiş. Buna bakılırsa, bu gibi sendikaların örgüt yapısı temelinde, bölgesel-üretim ilkesi değil, meslek itibariyle birleşmek ilkesi öngörülmektedir. Üretimin her kolunda türlü sendikaların üyeleri bulunabilir, böylece işçiler bütünü bölündükçe bölünür, öteyandan ise kapitalistler büyük bir başarı ile ilerici sendikalarla mücadele edebilir..

Sendika örgütleri, işçileri adına herhangi talep ileri süremezler. Sendikaların bütün hakları şudur: «İş anlaşmazlıkları hakkında fikirlerinin bildirilmesi, işçiler ile işverenler arasında patlak veren kavgaların ihbarı, Hakem Heyeti yoluyle bu kavgaların çözüm yolu hakkındaki temennileri bildirilmesi.»

Türkiye 'burjuvazisi, bu hükümleri bile hiçe sayıyor ve sendika temsilcilerini Hakem heyetlerine bile sokmuyor. Oysa ki, bu hakem heyetlerinden başka, anlaşmazlıklar hakındaki «temenniler», nerede ve nasıl ifade edilebilir? Sendikanın kendisinin, doğrudan doğruya işverene, ücret konusundaki anlaşmazlıkların çözümü için müracaatı yasaklanmıştır.

Kanuna göre sendikalar, «karşılıklı yardımlaşma fonlarını kurabilir, hastalık, işsizlik (2).

---

(1) Labour Problems in Turkey, Geneeva, 1950, p. 167.

(2) İşsizlik sigortasının da araya katılması, hayal mahsulü olsa gerek çünkü Türkiye'de böyle bir sigorta yoktur.

sakatlanma ve ölüme karşı ayrıca sigorta şirketleri ile anlaşmalarda bulunabilirler; sigorta konusunda meydana gelen anlaşmazlıklarda kendi üyelerine yardım edebilirler, sigorta şirketleri ile temasta bulunurlar, iş bulma şubelerini kurabilirler, doğum ve analık yardımlaşma fonunu ihdas edebilirler; sendika üyelerinin görgü ve bilgisini arttıracak kurslar ve konferanslar düzenleyebilirler, üyelerinin boş zamanlarının değerlendirilmesi için gerekeni yapabilirler; üretim, tüketim, kredi ve iş kooperatiflerini açabilirler ve bunlara yardımda bulunabilirler.»

Ama bütün bunlar bir bir incelenirse, neticede, bu gibi sendikalar emekçilerin bugünkü durumunu ıslah etmek için kesinlikle hiç bir mücadelede bulunamazlar. Bütün faaliyetleri, fiilen işçiler adına bir takım «temennilerin» ileri sürülmesinden ibarettir.

Kanun, sendikalara, herhangi politik faaliyeti kesinlikle yasaklamaktadır. Kanunun bununla ilgili maddesi şunu diyor: İşçilerin sendikaları ve işverenlerin sendikaları kesinlikle politik faaliyette bulunamazlar, politik propaganda yaparak herhangi bir politik örgütün aleti de olamaz. Sendikalar milli örgütlerdir. Miliyetçiliğe ve milli menfaatlara aykırı hiçbir harekette bulunamazlar. Ancak bakanlar kurulunun kararı ile, herhangi milletlerarası örgüte katılabilirler» (1).

Bu hüküm, devletin himayesinde kurulan sendikaların, aslında hiç bir hak hukuka sahip olmadıklarını gayet belirli bir şekilde ispatlıyor. Üstelik de bu sendikalar aracılığıyle gerici çevreler,

(1) M. Görkey, aynı yerde, 1947, s. 126 - 127.

Türkiye işçi sınıfına burjuva ideolojisini aşılamak çabasındadır.

Milletlerarası örgütlere katılma iznine gelince, iktidarda olanlar, Türkiye sendikalarına, yalnız ABD ve Batı-Avrupa'da. kendisi kadar gerici olan sendikalarla ilgi kurma iznini veriyor.

Sendika yönünden hükümetin politikası, sayısız yabancı danışmanlar ve uzmanlarca yönetiliyor.

Aynı kanun, sendikaların elindeki fonların hiç bir suretle kanunda sayılan amaçlar dışında kullanılmasını yasaklıyor. Sendikaların tüzüklerinde, kanunun bu ilkesine aykırı olan hiç bir madde bulunamaz. (1).

«Bir sendika bu kanunun herhangi hükmüne karşı gelirse veya sendika idarecileri veya başka bir yetkilisi işçileri grev yapmalarına veya iş kanununa göre suç sayılan başka herhangi eyleme teşvik veya bunu yapmağa teşebbüs ederlerse, sendika mahkeme kararı ile üç ay süre ile bir yıl arasında veya daha fazla bir süre ile kapatılıyor.

Tahkikatın veya mahkemenin herhangi safhasında, savcı veya hakim daha iş karara bağlanmadan bu gibi bir sendikanın faaliyetine son verebilir. Cumhuriyet savcısı da mahkemeden veya savcıdan sendikanın derhal kapatılmasını isteyebilir. Sendikanın idare kurulu üyeleri, yani mahkeme kararıyle kapatılan sendikanın idare kurulu üyeleri, bu gibi suçlar işlediklerinde ve bunların dışında her kim ki bu suça ortak olmuşsa bir yıl sürece başka bir sendikaya üye olamaz.» (2)

---

(1) M. Görkey, aynı yerde, 1947, s. 126 - 127

(2) M. Görkey, aynı yerde, 1947, s. 127

Kapatılan sendikanın eşyası müsadere edilir.

Demek oluyor ki, bir sendika, işçilerin çıkarını sağlamak için grevin gerektiğine işaret ederse, sendika derhal dağıtılıyor ve üyeleri bütün haklarını kaybettikleri gibi üstelik de sendikanın bütün varıyoğu müsadere ediliyor.

Sendikalar sıkı kontrol altındadır. Sendikaların bütün tüzükleri, Çalışma bakanlığı tarafından onaylanıyor, faaliyetleri ise, «bu bakanlığın kontrolüne tabi oluyor.» Bu kanunun yayınlanmasında önce mevcut olan bütün sendikalar, Çalışma bakanlığının kontrolünden geçmek zorunda kalıp, tüzüklerini bu yeni kanuna göre değiştirmek zorunda kaldılar ve bundan böyle bakanlık, valilik, polis ve daha kim varsa, hepsinin kontrolü altında bulundular.

Milletlerarası Çalışma Organizasyonu, raporunda bildirdiği gibi, Ocak 1948 tarihinden Mart-Nisan 1949 tarihine kadar 74 sendikanın her biri, tam 132 defa kontrol edilmiştir (1). Sanayi bakımından gelişmiş bölgelerde sendika kontrolü ayda bir yapılır. Sendika, üyelerini toplantıya davet etmeden önce, yetkili hükümet organlarına haber vermek zorunda kalıyor ve bu toplantıda devletten bir murakıp bulunuyor. Murakıp bu toplantılarda okunan raporları onaylıyor ve bütün demeçler hakkında kendi raporunu hazırlıyor (2). Sendika idarecileri çok büyük bir itina ile ve sıkı kontrolden geçirilerek seçiliyor ve aslında fiilen, Çalışma Bakanlığınca ve başka hükümet organlarınca seçilip tayin ediliyor.

---

(1) Dabour Problems in Turkey, p. 173

(2) Labour Problems in Turkey s. 173-174

Sendika kanunu ile, sendikalara herhangi politik faaliyet yasak edilmiş olduğu halde, iktidar onlara komünizm aleyhinde propaganda yapılmasını ve bütün ilerici örgütlere karşı gelmelerini şart koşuyor. Bu sendikaların, bu gibi faaliyetleri en başta gelen görevlerinden biridir.

İzmir'de Eylül 1952 tarihinde, sözde, «Türkiye Sendikaları» Konfederasyonu kongresinde, Çalışma Bakanı yardımcısı verdiği demeçte, bu konfederasyonun ve genelikle bütün sendikaların, politikada tamamen tarafsız kalmalarını tekrar tekrak istemiş, üzerinde ısrarla durmuştur. Ama bu tarafsızlığa rağmen, hemen aynı solukta, komünizme karşı şiddetli bir kampanya açılmasına da davet ediyordu hazır bulunanları. Bu toplantıda, Milletlerarası Sendika Konfederasyonu kodamanlarından biri, İ. Brown da hazır bulunuyordu. O da Türkiyeli komünistlere ve ülkenin türlü demokratik unsurlarına türlü türlü iftiralarda bulunmuş, «konfederasyonu komünizme karşı şiddetle karşı koymaya, mücadeleye davet etmiştir» (1).

Sendikaların idarecileri, Türkiye burjuvazisi tarafından en ileri mevkilere getirilerek bütün emirlerini harfiyen yerine getirmekten geri kalmıyorlar. Gazetelerin verdikleri haberlere göre, sendika konfederasyonu devlet organlarına, işçilerin ilerici ve komünizme eğilimli faaliyetlerini o saat haber veriyor.

1950 yılında, Türkiye de Kore harbine katılırken, sendikaların gericilerden ibaret olan idare kurulları, anti-demokratik ve işçilerin aleyhine olan faaliyetini yoğunlaştırmıştır.

---

(1) Zafer, 7.IX.1952

Türkiye basınında haber verildiğine göre, Ağustos 1950 tarihinde bazı sendika idarecileri, İstanbul'da anti-komünizm mitingini düzenleyip bütün işçileri, «sol fikirli olan kişilere karşı amansız bir mücadelenin açılmasına» davet etmişlerdir.

10 Ağustos 1950 tarihli Milliyet gazetesi, sendikaların idarecilerinin aldıkları karara göre, gerek kendi örgütleri dahilinde gerekse haricinde, sol fikirleri yayanları amansız bir şekilde ihbar edeceklerini ve bunların listelerini polise teslim edeceklerini yazıyordu.

Türkiye burjuvazisi, işçilerin paralarıyle bir takım korporasyon birlikleri kurmağa çalışıyor. Bunların bütün faaliyeti, işçilerin burjuvazi etkisinin altında bırakılması ve özel bir denetim kurulmasından ibaret olacaktır.

Sendikaların gerici idarecileri, üyelerinin çoğunluğunun bütün kesin çabalarına rağmen Türkiye işçilerinin ekonomik ve politik durumlarının düzeltilmesini asla ve asla kendi görevlerinden kabul etmez.

Milletlerarası Çalışma Organizasyonunun misyonunun, ülkeyi ziyaretinden sonra hazırladığı raporunda, şunlar belirtiliyor: «Türkiye sendika hareketi, ücretlerin tesbiti amacı ile dahi olsa, yapılacak kollektif anlaşmaların düzenlenmesinde kendisine düşen rolünü oynamaktan acizdir.» H. F. Fenik «Zafer» gazetesinde şunları yazıyor: «Bugünkü haliyle sendikalar, herhangi grevi akıllarına bile getiremezler» (1).

Sendikaların bu güçsüz hallerinin sebebi malum: Sendika idarecilerinin gerici olmalarından;

(1) Zafer, 10.I.1951

üyelerin büyük çoğunluğunun arzularına rağmen, Türkiye'nin işçi sınıfı, yaşama ve çalışmayı kökünden değiştirme ve dayanılır bir seviyeye getirmek için ciddi herhangi mücadeleden var gücü ile uzaklaştırılmaktadır. Sendika örgütlerinin gerici başkanları ve idarecileri, işçi sınıfının mücadelesini, ayrı ayrı olan işçi gruplarının dar ve mesleki çıkarlarının korunması mecrasına yöneltiyor. Sendika idarecileri, sendika üyelerinin gitgide artan ısrarlı zam taleplerini, görünüşte de olsa herhangi şekilde desteklemek zorunda kalıyorlarsa da, ne yazık ki çok defa kapitalistlerle uzlaşma yoluna sapıyor ve işçilerin menfaatlerini satıyorlar.

Bunu türlü türlü sendika liderlerinin faaliyeti ispatlıyor. Mart 1952 tarihinde, İstanbul'daki tekstil işçileri, Ankaraya kendi temsilcilerini gönderip; ücretlerinin artırılmasını, iş kanununun Türkiye'nin bütün işçilerini kapsamasını, hastalık sigortası ve buna benzer taleplerini ileri sürmüşler. Bu işçi temsilcileri, istekleri kabul edilmediği taktirde açlık grevine yatacaklarını bildirmişler. Ama işçilerin bu heyetinde sendika idarecilerinden de bir iki kişi bulunduğundan, bunlar, gazete muhabirlerine işçilerin çıkarlarını satıp, «bu açlık grevinin boş bir tehdit olduğunu ve işçiler kendi aralarında yeteri kadar oganize edilemediğinden böyle bir şeyde hiç bir başarı kazanamayacağını ve bunun bir blöften ibaret olduğunu» açıklamıştır. (1)

Bir çok sendika idarecilerinin fabrikatörlerle olan işbirlikleri, öylesine ileri gidiyor ki, fabrika sahiplerine sol fikirli işçilerin listelerini hazırlamağa

(1) Yeni Asır, 13.III.1952

yardım ediyorlar. Ankara'da, OLEİS sendikasının idarecisi Yunus Yakar, Gece Postası muhabiriyle konuşurken sendikasının, bütün memnun olmayan, itiraz eden, sol fikirler taşıyan işçilerin listelerini hazırlayıp işyerlerinin sahiplerine verdiğini açıklamıştır.

Birçok sendika liderlerinin bu ikiyüzlü politikaları yüzünden, işçiler sendikaya girmek istemiyor ve bir çok yerlerde sendikaları boykot ediyorlar. Zafer gazetesi, 1950 yılında Kırıkkalede 4000 küsür işçi çalıştıran silah fabrikasının sendikasına, bütün çalışanların ancak % 1'inin girdiğini bildiriyordu.

Kasım 1949 tarihine kadar, Türkiye'de topyekûn 83 sendika ve 73 873 sendika üyesi vardı (1). Çalışma Bakanlığının verilerine göre, Aralık 1950'de Türkiye'de 120 işçi sendikası ve 94.000 sendika üyesi vardı. Sendika üyeleri sayısında müşahade edilen artışın sebebi, işe alınmada sendikaların desteği oluşudur. Bunca işsiz varken işçiler bu umutla sendikalara yazılıyorlar, sendikalardan, hiç değilse kendi iş yerinde tutunabilmesinde desteğini bekliyorlar. Bunun dışında, sendika idarecileri var gücüyle kendi sendikalarına mümkün olduğu kadar fazla işçi kaydetme çabasındadır. Bunu da, örneğin, aşağıdaki olay ispatlıyor: 1952 yılında, Sümerbankın Adana'daki bez fabrikasında, işçiler ücretlerinin % 80 — % 100 oranında yükseltilmesini istediler. Sümerbankın, Adanadaki Pamuklu Mensucat Sendikası, bu işin başına geçmeğe karar vermişti. Ancak, bütün işçilerin durumunu düzel-

(1) T. G. Muntz, Overseas Economic Surveys Turkey, April 1950, (Times, 23.VI.1952).

teceğine Yüksek Hakem Heyetinde, yalnız sendika üyesi olan işçilere zam yapılmasını istemiştir. Bu sendikanın idarecileri mahkemeye verdikleri dilekçelerinde, aynen şunları diyorlardı: «Bugüne kadar sendikaya kaydolmamış olan işçilere bu bir ders olsun, varsınlar bir an önce onlar da sendikaya kaydolsunlar» (1).

Bir örnek daha: Nisan 1952 de, İstanbul Tekstil Sanayii Sendikası, Kuruçeşmede bulunan bir tekstil fabrikası ile anlaşma yaparak anlaşmanın bir maddesinde, bu şirketin yalnız sendika üyesi olan işçilerin aidatlarının sendika hesabına yatırılması de ayarlanıp bu aidatların fabrika sahibi tarafından doğrudan doğruya işçilerin ücretlerinden kesileceği belirtilmektedir. Böylece sendika aidatı, işçinin ücretinden doğrudan doğruya işveren tarafından kesiliyor. (2)

Herhalde işverenin, aidatını zorla kesip sendikaya yatırdığı bir işçinin, sendika örgütlerinin işine gönüllü olarak katıldığına inanmak çok güçtür.

Bu gibi «orijinal» metodlar yardımıyle, sendika idarecileri üye sayısını epey artırabilmiştir. Ağustos 1952 tarihine kadar. Türkiye'de sendika sayısı artık 211'e yükseliyor, üye sayısı ise 173.000'e ulaşıyor. Resmi verilere göre, iş kanunu kapsamına giren işletmelerin, % 33 oranındaki işçileri şu veya bu sendikanın üyesi sayılır (3).

Türkiye'nin en büyük sendikası Zonguldak

(1) T.C. Resmi Gazete, 1.IV.1952, No. 8074

(2) International Labour Review, vol. LXX, No. 5, November 1954, Geneva, p. 384

(3) Aynı yerde, s. 367

Kömür Havzası İşçilerinin Sendikası sayılır. Yalnız bu sendikanın üye sayısı, 17.000'e ulaşmaktadır. Bundan sonra, İzmir Tütün İşletmeleri Sendikası gelir, bu sendikaya 11 000 işçi üyedir. İzmir Mensucat Sanayii Sendikasının 3300 üyesi vardır. Devlet Demiryolları Sendikası, İstanbul Mensucat Sanayii Sendikaları, Tekel Tütün Fabrikaları Sendikaları da, her biri 2000'er üye kaydetmiştir.

Sendikaların başında burjuvazinin adamları bulundukları halde, işçi kitleleri ve sendikaların üyeleri, bütün engellere rağmen kendi taleplerini ileri sürmekten çekinmiyorlar ve bu taleplerinde de ülke işçilerinin son derece güç durumlarını aksettiriyorlar. Bu, sıradan olan sendika üyelerinin ısrarlı talepleri karşısında sendikaların idarecileri türlü manevralara başvuruyorlar ve hatta bazan, işçilerin baskısı altında, ücretlerin artırılmasını ve çalışma şartlarının düzeltilmesini istemek zorunda kalıyorlar. Bunun için gazetelerde bazen, bazı sendika idarecilerinin, işçilerin dayanılmaz hayat şartları ve bu durumun ne pahasına olursa olsun düzeltilmesi zarureti haberlerine rastlıyoruz.

Yukarıda belirtilen bütün bu gerçekler gösteriyor ki, Türkiye proletaryası, son derece güç ekonomik durumda olduğu için, bir de kendine özgü demokratik sendika kurma hakkından da yoksundur. Ancak Türkiye'de bugün bu demokratik haklardan mahrum olan yalnız sendikalar değildir. Türkiye'de en ilkel burjuva-demokratik anlamında olan özgürlükler bile, her türlü ilerici unsurların ve her türlü demokratik örgütlerin hemen takibata uğratılmasıyla hiçe sayılıyor.

Böylece Türkiye'de örneğin, vaktiyle «komünizmle mücadele» komisyonu kurulmuştu ve bu

komisyon «komünizmle mücadele» bahanesiyle en masum olan demokratları bile rahat bırakmıyordu. Özel bir kararla, ceza kanununun 141. maddesi değiştirilmiş ve yeni haliyle, herhangi ilerici bir örgüte üye olma halinde cezalar kat kat artırılmıştır. Bununla beraber, «ülke içinde yaratılmış politik veya ekonomik düzene halel getiren» (1) her örgüt en ağır takibata ve cezalara uğratılıyor. Herhangi politik örgüte üye olana, on yıl hapis cezası veriliyor. Hatta başkasına ilerici bir örgüte girme yolunu gösteren bile, yedi yıla kadar hapis cezasına çarptırılıyor. (2)

Türkiye'de demokratik özgürlüklerin hiçe sayılması için, demokratların tutuklanmaları ve mahkemeye verilmeleri gibi bir çok gerçek örnek olarak gösterilebilir.

Örneğin, 14 Ocak 1951 tarihinde Zafer gazetesinin bildirdiği gibi bir çok öğrenci, İşçi-Köylü partisi üyeleri ve başka vatandaşlar tutuklanmışlardı. La République adındaki gazete de, Ankara'da evlerinde «komünist literatürü» bulunan bir avukatla emekli bir öğretmenin tutuklandıklarını yazıyor. (3)

19 Eylül 1952 tarihli İstanbul gazetesi, «komünizm propagandası» yüzünden 8 öğrencinin tutuklandıklarını bildiriyor. République gazetesi, Şubat 1952 tarihinde İzmir'de, Lise 9. sınıf öğrencisinin bir duvara «Yaşasın komünizm» diye tebeşirle yazdığından tutuklandığını bildiriyor (4).

(1) Zafer, 14.I.1951

(2) Aynı yerde.

(3)La République, 2.VII.1952. (Türkiye gerici basınına göre her türlü ilerici literatür komünizm propagandasıdır.)

(4) La République, 10.II.1952

Nazilli'de Tekstil Kombinasında, Mart 1952 tarihinde, «komünist eylem» yapmalarından şüphe edildiğinden dokuz kişinin tutuklandığı bildiriliyor (1). Ayrıca İzmir'de komünist partisine mensup olmalarından şüphe edildiğinden, 8 kişinin tutuklandığı açıklanıyor.

Ekim 1952 tarihinde, demokratlar mahkemeye verilmiş ve bu mahkeme etrafında epey gürültüler kopmuştu. Birinci mahkemede, «komünizm propagandası» suçuyla tutuklanan 22 ilerici aydın kişiden onbeşi öğretmendi (2).

İkinci dava, İstanbul'da askeri mahkemede görülüyordu. Bu davada 167 kişi sanık olarak tutuklanmıştı. Bunlar arasında 156 erkek, 11 kadın; erkekler arasında 43 işçi, 35 memur, 34 öğrenci, 7 artist ve sanatçı, 6 öğretmen, 2 er ve 2 fabrikatör vardı (3). Sanıklar Türkiye Komünist Partisini kurmakla suçlandırılıyordu.

İstanbul gazetesinin 15 Ekim 1953 sayısında yazılanlara göre, tutuklu olanlar, kendi aralarında direnme komitesi kurmuşlardır.

Bütün tutuklular duruşmanın açık olarak yapılmasında ısrar ettikleri halde, mahkeme kapalı yapılmağa devam ediliyordu.

Nisan 1954 tarihinde İstanbul'da, İstanbul İnşaat İşçileri Sendikasının 20 üyesi, tutuklanarak kapalı duruşmalarla muhakeme edildiler. Hepsinin suçu, işçiler arasında «komünizm propagandasının yapılması» ve «grevleri teşvik» imiş (4).

---

(1) La République, 24.IV.1952

(2) İstanbul, 21.X.1953

(3) Ulus, 16.X.1953

(4) İstanbul, 10.IV.1954

Aynı yılda İzmir'de, 559 liman işçisi grev yaptıkları için mahkemeye verilmiştir. İşçiler 50'şer kişilik gruplar halinde mahkemeye sevkediliyordu. Greve katılanlar yalnızca kendi haklarını korumak istedikleri için bu muameleye tabi tutulmuşlardı. (1).

Yukarıda gösterdiğimiz örnekler, Türkiye'de işçilerin ve her türlü ilerici örgütlerin son derece zor durumunu göstermektedir. Bu durum işçilerin kendi haklarını korumak için her türlü hareketini frenliyor öte yandan da gerici elemanların faaliyetlerini kolaylaştırıyor.

Grev Hareketleri

Türkiye proletaryasının, altında bulunduğu ekonomik ve politik baskı zaman zaman bir karşı koyma hareketini meydana getiriyor ve bu hareketi ülkenin tüm demokratları destekliyor. Defalarca yasaklandığı, türlü tedbirler alındığı halde, işçilerin grevleri devam ediyor. İşçi hareketine genellikle istemeye istemeye ve o da belirli bir eğilimle değinen gazeteler bile iyice gözden geçirildiğinde ekonomik ve politik durumlarının kökünden düzeltilmesini isteyen Türkiye işçilerinin hareketi izlenebilir. Daha 1950 yılında, ilerici bir gazete olan Barış yazıyordu:

«Son derece güç şartlara rağmen... Ülkenin çeşitli bölgelerindeki işçilerin, kendi haklarını ara-

(1) Pravda, 16.VIII.1954

mak için harekete geçtiklerini müşahade ediyoruz.» (1)

Derginin bildirdiğine göre, İzmir'in bir işletmesinde 811 işçi, bir saat için işlerini kesip, öğle paydosunu herkes gibi kullanacaklarını bildirdiler. Ankarada Fırıncılar Sanayi Sendikası, Motorlu Nakliyat Sendikası, OLEİS ve başka sendikaların işçilerinin; Çalışma Bakanlığına başvurarak 8 saatlik işgününün ihdasını, işçi sigorta şartlarının değiştirilmesini, işveren tarafından kendilerine bedelsiz olarak iş tulum ve önlüklerinin verilmesini ve daha başka şeyleri istediklerini de aynı gazete bildiriyordu.

Ulus gazetesi, Denizlide hidro-elektrik istasyonunda çalışan bir işçinin mektubunu yayınlamıştır. Bu mektuptan anlaşıldığına göre işçiler, 8 saatlik normal bir işgününün kabulünü veya 8 saatten fazla çalıştıkları zaman kendilerine fazla iş saatleri için fazla ücretin ödenmesini istediler. İşçiler aynı zamanda hastalanıp doktora müracaat ettikleri zaman, ücretlerinden kesintinin yapılmamasında ısrar ettiler. (2)

Aynı gazete, Nisan 1952 tarihinde İstanbulun Tekstil İşçilerinin, Poligrafik işçileri sendikasının ve OLEİS'in hayat pahalılığını protesto etmek üzere bir miting düzenlenmesi için izin istediklerini yazmıştır. Bu mitingte, hayat pahalılığı ile belirli bir oranda, ücretlere zam yapılması da istenilecekti, istekler arasında iş kanununun değiştirilmesi, iş

(1) Barış, 15.VII.1950

(2) Ulus, 16.XI.1952

sigortası kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi de vardı. Ama devlet yetkilileri bu mitingi yasaklamışlar (1).

Yeni Asır aldı gazete Mart 1952 tarihinde, kömür tahmil tahliye işlerinde çalışan, İzmir Liman işçilerinin idareyi, ücretlerine % 50 oranında bir zam yapmak zorunda bıraktıklarını yazmıştır (2). Yeni İstanbul gazetesi ise, İskenderun liman işçilerinin de çoğunluğunun grev ilan ettiklerini bildirdi. İşçiler ücretlerinin yükseltilmesini istiyorlardı. (3). Şehire jandarma kumandanı gelerek geniş ölçüde tutuklama emri verdi (4).

Gazeteler bundan başka, Mart 1952 tarihinde Mersin fırıncılarının grev yaptıklarını, Mayıs ayında İzmir Karayolları idaresine bağlı işçilerin grevini haber veriyorlardı. Devlet yetkililerin işe el koyması üzerine grev bastırıldı ve işçilerin çoğu işlerine döndü. Ancak 35 işçi greve devam ettikleri için tutuklanarak mahkemeye sevkedilmişler. (5)

Mart 1952 tarihinde Ankara'da, 2.000 taksi şoförü grev ilan etmişlerdi. Grevciler Ankara Belediye binasına doğru bir yürüyüş yaparak benzin ücretlerinin indirilmesini, bazı vergilerin kaldırılmasını istiyorlardı. Polis onlar arasından 100 kişiyi tutuklamıştır. Türkiye'nin başka şehirlerinde de şoförler grevleri yapılmıştır.

Ekim 1954 tarihinde, Sümerbankın İstanbuldaki işletmelerinde çalışan işçiler de, kendi sendi-

(1) Ulus, 16.IV.1952

(2) Yeni Asır, 11.III.1952

(3) Yeni İstanbul, 16.IV.1952

(4) Yeni Işık, 21.VIII.1952

(5) La République, 7.V.1952

kaları aracılığıyla, Bakanlar Kuruluna ve Çalışma Bakanlığına ücretlerinin artırılması isteğini göndermişler. Bu talepte özellikle şunlar belirtiliyordu: «Besin maddelerinin durmadan fiat artışı, nakil araçlarının da gittikçe pahalılaştığından son derece zor bir duruma düşüyoruz. Biz kendi aylık bütçemizi kuramıyoruz. Para bize yetmiyor. Bunun için ücretlerimizin yükseltilmesini talep ediyoruz.» (1)

Görüldüğü gibi, bütün baskılara ve son derece güç duruma rağmen Türkiye işçisi, mertçe hakkını aramaya devam ediyor.

Türkiye proletaryası silahlanma yarışının, durmadan yeni yeni üslerin kuruluşunun ve savaş hazırlıklarının, emekçilerin durumunu daha da müşkül, daha da tahammül edilmez bir hale getirdiğini anlamağa başlıyor. Bunun için barış taraftarları, Türkiye'de geniş bir tepki yarattılar.

Temmuz 1950 yılında, Türkiye'de barışseverlerin hareketi artık örgütlü bir biçime gelmeğe başladı. İstanbul'da, Barışseverler Birliği kurulmuştur. Bu kurulun yaratıcıları, Türkiye aydınlarının temsilcileri idi. Kurulun başkanı, Ankara Üniversitesi doçenti, bayan Behice Boran olmuştu, genel sekreteri ise Adnan Cemgil'di. 14 Temmuz 1950 tarihinde bu Barışseverler Kurulu, bir bildiri yayınlamıştı. Bu bildiri metninde şunlar deniliyordu: «Barışseverler Kurulunun amacı, Türk milletinin dünya kamu oyuna karşı emelinin iletilmesiyle, sürekli ve sağlam bir barışın sağlanılması için kanun çerçevesi dahilinde gereken işbirliğinin yapılması-

(1) İstanbul, 12.X.1954

dır» (1). Barışseverler Kurulu meclise, Koreye Türkiye birliklerinin gönderilmemesi talebini göndermişti.

Türkiye'de barış hareketi, artık kitle hareketi haline gelmeğe başlıyordu, Türkiye hükümetinin Koreye birlik göndermemesi için, halk arasında imza toplanıyordu. Bu dilekçenin altında, yalnız İstanbul'da 25.000 kişi imzasını atmış bulunuyordu.

Barışseverlerin hareketinin kapsamı hakkında, şöyle bir gerçekten de fikir edinebilir: 22 şehirde, Kore'ye Türkiye askeri birliklerinin gönderilmesini protesto eden gösteriler yapılmıştır. Aynı zamanda, halklar arasında barışın sağlamlaştırılması için çağırılar dağıtılıyordu. Bunlar Zonguldak kömür işletmelerinde; askeri sanayinin merkezlerinde, Kırıkkale'de, İstanbul'da, Erzurum'da, İzmir'de, Erzincan'da ve ülkenin bir çok başka şehirlerinde dağıtılmıştı.

Fransada okuyan 500 Türkiyeli üniversite öğrencisi, 1950 yılında Paristeki elçilik binası önünde bir gösteri yapmışlar, gösteriye katılanlar barış için savaşan, Bütün Dünya Demokratik Gençler Federasyonu'nun fikrine katıldıklarını bildirmişlerdi.

Bu meyanda, gerek Türkiye'de gerekse bütün dünyada barış için savaşan, barışı savunan büyük Türk şairi Nazım Hikmetin hapisten kurtuluşu için açılan kampanya da büyük bir başarı olmuştur. Büyük şair, tam 13 yıl hapishanelerde yatmıştır. Bu barış, demokrasi ve özgürlük savunucusunun kurtarılması için açılan kampanya büyük bir başarı ile neticelenmiştir. Bugün Nazım

(1) Novoye Vremye (Yeni Zamanlar) dergisi, 1950. No. 48

Hikmet gerek demokrasi, gerekse barış için savlarını geniş ölçüde geliştirebiliyor.

Barışseverlerin beklenmeyen bu büyük başarıları, gericileri iyice korkutmuştur. Neticede bu kurulun bir çok üyesi tutuklanmıştır. Barış hareketini destekleyen, 20 küsür ilerici gazete kapatılmıştır.

Ama, Barışseverler Kurulu dağıtıldığı, üyelerinin çoğu hapislere atıldığı halde, Türkiye halkı gene de barış için, demokrasi için mücadelesine devam ediyor.

Bilinçli ve ilerici işçiler, emekçilerin hayat standardını yükseltmenin tek çaresi olarak silahlanma yarışına son verilmesinin, korkunç savunma masrafının kısıtlanmasının gerektiğini bildiği için; ülkenin gerçek demokrasi ve barışı için devam eden mertçe mücadelesinin öncüsüdür, Sosyalist ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasını, saldırıcı blokları meydana getiren politikaya kesinlikle hayır denilmesini istiyorlar. Ve bu istekler yalnız geniş emekçi kitlelerin değil, aynı zamanda ilerici, mert Türkiye aydınların, Türkiye halkının bütün vatanseverlerin gücü ile desteklenmektedir.

EKLER

Türkiye'nin bazı işletmelerinde işçiler sayısı

I. Tekel İşletmeleri

(İspirto, kibrit, tuz, tütün) (1)

İşletmenin adı	İşçi sayısı
İstanbul Tütün İşletmeleri	2 197
İzmir Tütün İşletmeleri	757
Malatya Tütün İşletmeleri	505
Samsun Tütün İşletmeleri	499
Adana Tütün İşletmeleri	144
Bitlis Tütün İşletmeleri	140
Tütün işletmelerinde işçi toplamı	4 243

İşletmenin adı	İşçi sayısı
İstanbul Bira Fabrikası	409
Ankara Bira Fabrikası	342
Bira fabrikaları işçileri toplamı	751

(1) T. G. Muntz, Overseas Economic Surveys Turkey, April 1950, London 1951, p. 178

İşletmenin adı	İşçi sayısı
Paşabahçe Rakı - İspirto Fabrikası	965
İzmir Rakı - İspirto Fabrikası	355
İstanbul Mecidiyeköy Likör Fabrikası	130
Diyarbakır İspirto - Votka Fabrikası	127
Gaziantep İspirto - Votka Fabrikası	97
Tekirdağ Şarap Fabrikası	80
Ürgüp Şarap Fabrikası	34
Elâzığ Şarap Fabrikası	20
Kilis Şarap Fabrikası	3
Ankara Şarap Fabrikası	16
İspirto, Votka, Şarap Fabr. toplamı	1 827

İşletmenin adı	İşçi sayısı
İstanbul Kibrit Fabrikası (Büyükdere)	647
Tuz İşletmelerinde	461
Tütün yapraklarını kırıp kurutan işçileri	12 000
Tekelde çalışan işçilerin toplam sayısı	19 928

II. Ülkenin en büyük tekstil işletmeleri

İşletmenin adı	İşçi sayısı
Nazilli Pamuklu Mensucat Kombinası	3 155
Kayseri Pamuklu Mensucat Kombinası	3 012
İzmir Mensucat Fabrikası	3 000
Defterdar Yünlü Mensucat Fabrikası	2 655
Bakırköy Pamuklu Mensucat Fabrikası	2 279
Bursa Uzun Lifli Merinos Yünü Fabrikası	7 075
Ereğli Pamuklu Mensucat Fabrikası	2 052
Tarsus Tekstil Fabrikası (A.Ş.)	1 321
Adana Pamuklu Mensucat Fabrikası	4 237
Malatya Pamuklu Mensucat Fabrikası	1 200
Hereke Yün Mensucat Fabrikası	1 057
Mersin Çukurova Tekstil Fabrikaları A.Ş.	830
Tarsus'ta Rasim Dokur Fabrikası	

İÇİNDEKİLER:

GİRİŞ 5

1. Çağdaş Türkiye'nin Sanayisi 17
   * Türkiye Sanayisinin Kurtuluş Savaşı Sonrası Durumu 17
   * Türkiye'de Etatizm» (Devlet Kapitalizmi) Politikasının içyüzü 25
   * Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşından Sonraki Sanayi Durumu 33
   * Türkiye Sanayi Kollarında Özel Sermaye 39
   * Türkiye Sanayisinde İkinci Dünya Savaşından Sonra Yabancı Sermayenin Rolü 45

2. Türkiye Proletaryasının Sayısı ve Dağılımı 53
   * Türkiye Proletaryasının Sayısı 53
   * İşçi Sınıfının Meydana Getirilmesine Yardım Eden Kaynaklar Türkiye Proletaryasnn Dokusu 60
   * İşçi Sınıfının Dağılımı 66
   * İşsizlik 68

3. İşgünü 81
   * 1936 Yılında Yayınlanmış Olan İş Kanunu 81
   * İşgününe Esas Olanlar 87
   * Normal İş Zamanı Dışı Çalışma, Gece Çalışması ve Hafta Tatili 99
   * İşgünü Hakkındaki Kanunun ve Bu Kanuna Ekli Talimatların Nasıl Uygulandıkları 111
   * Türkiye'de Aşırı Çalıştırma Sistemi 11[illegible]

4. Türkiye İşçilerinin Ücretleri 120
* İşçilerin Geçim Asgarisi 120
* İşçilerin Ücretleri 126
* Kadın ve Çocuk İşçilerin Ücretleri 135
* İşçi Ücretlerinin Ayniyatla Ödenmesi 141
* «Sosyal Yardım» Adı Altında İşçilere Ödenen Ücretler 148
* Devletin Vergileri 161
* İşçilerden Alınan Cezalar 166
* Emekçilerin Kesin (Mutlak) Yoksullaşmasının Gittikçe Artışını Gösteren Gerçekler 168

5. Türkiye Emekçilerinin Sömürü Derecesi (Hesaplama Denemesi) 179
* Çıkış Noktası ve Veriler 179
* Türkiye Emekçilerinin Sömürü Derecesi Hakkındaki Gerçeklerden Alınan Sonuçlar 190
* Kapitalistlerin Kâr Artışları 192

6. Türkiye'de İşçi Sigortası Sistemi 201
* Demokratik Sigortanın Temel İlkeleri 201
* Türkiye Sanayisinde Kazaların Artması 208
* İşçilerin Kaza ve Mesleki Hastalıklara Karşı Sigortalanması 213

7. Türkiye İşçilerinin Politik Yönden Hukuktan Mahrum Edilmesi 236
* Türkiye Proletaryasının Ekonomik ve Politik Durumunun Düzelmesi İçin Mücadelesi 236
* Grevlerin Yasaklanması ve Hakem Heyetinin Sistemi 236
* İşçilere Kendi Örgütlerini Kurma Yasağı Demokratik Unsurların Takibata Uğratılması 248
* Grev Hareketleri 266

Ekler 272
Türkiye'nin Bazı İşletmelerinde İşçilerin Sayısı 272
I. Tekel İşletmeleri 272
II. Ülkenin En Büyük Tekstil İşletmeleri 273

y.n.rozaliev

TÜRKİYE SANAYİ PROLETARYASI

Türkiye Kurtuluş Savaşı'nın niteliği ve o dönemdeki yöneticilerin tavırlarına da kısaca değinen Rozalyev'in bu konulardaki tesbitleri halen yurdumuzda tartışma konusudur. Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist olup olmadığı, 1923'ün «burjuva inkilabı» olup olmadığı ve bu temeller üzerine oturtulan bazı tesbitler, tartışma götürür durumunu korumaktadır. Rozalyev'in araştırmasının amacı da zaten bu konuların irdelenmesi olmayıp, kendi deyimiyle, «İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde» Türkiye Proletaryasının durumunu açıklığa kavuşturmak olan çalışmasının esas amacı içersinde; Türkiye işçi sınıfı hareketine büyük katkıda bulunacağına inandığımız bu araştırmanın yayımlanmasının gereğine inanıyoruz. Genel ilke olarak: işçi sınıfı mücadelesi açısından, Türkiye üzerine yapılmış çalışmaların, katıldığımız ve katılmadığımız yanlarıyla, yararlı olacağı ve tartışmalı konuların bilimsel araştırmalarla doğru çözüme ulaştırılabileceği kanısındayız.

Tartışmalı olan tezlerden birini tabu sayıp, üzerine hiç gitmemek doğru sonucu ulaşmayı engelleyecektir.

Yar Yayınları, özellikle, Türkiye Kurtuluş Savaşı'nın niteliği ve buna bağlı konulardaki karşıt görüşlere de yayınları arasında yer vermeyi amaç kabul eder.

40 Lira